

Bevolkingstrends

***Statistisch kwartaalblad over de
demografie van Nederland***

Jaargang 55 – 3e kwartaal 2007

Verklaring der tekens

.	= gegevens ontbreken
*	= voorlopig cijfer
x	= geheim
–	= nihil
–	= (indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	= het getal is minder dan de helft van de gekozen eenheid
niets (blank)	= een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2006–2007	= 2006 tot en met 2007
2006/2007	= het gemiddelde over de jaren 2006 tot en met 2007
2006/'07	= oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2006 en eindigend in 2007
1996/'97–2006/'07	= boekjaar enzovoort, 1996/'97 tot en met 2006/'07

In geval van afronding kan het voorkomen dat de som van de aantallen afwijkt van het totaal.

Verbeterde cijfers in de staten en tabellen zijn niet als zodanig gekenmerkt.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Prinses Beatrixlaan 428
2273 XZ Voorburg

Druk

Centraal Bureau voor de Statistiek
Facilitair Bedrijf

Ontwerp omslag

WAT Ontwerpers, Utrecht

Inlichtingen

Tel.: 088 570 70 70
Fax: (070) 337 59 94
Via contactformulier:
www.cbs.nl/infoservice

Bestellingen

E-mail: verkoop@cbs.nl
Fax: (045) 570 62 68

Internet

www.cbs.nl

© Centraal Bureau voor de Statistiek
Voorburg/Heerlen, 2007.
Verveelvoudiging is toegestaan, mits het
CBS als bron wordt vermeld.

Abonnementsprijs: € 49,35
Prijs per los nummer: € 13,55
Prijzen zijn inclusief administratie- en
verzendkosten.
ISSN 1571-0998

Centraal Bureau voor de Statistiek

Inhoud

Rubrieken

Actuele bevolkingstrends	4
Korte berichten	5–6
Demografiek	7
Rangen en standen	8
Bevolking in kaart	9
Nederland en Europa	10
Toen en nu	11
Wijken en buurten	12
Demografie in het nieuws	13
Mededelingen	14

Artikelen

Een terugblik op het ouderlijk gezin	15–19
Verhuiscwensen uit het Woononderzoek Nederland 2006	20–31
Stad uit balans: een grotere kloof tussen arme en rijke wijken?	32–37
Schatting van het aantal voormalig Joegoslaven naar huidig herkomstgebied	38–47
Naar een nieuwe schatting van het aantal islamieten in Nederland	48–53
Huishoudensprognose 2006–2050: huishoudens naar herkomstgroep	54–65
Achtergronden en berekeningswijzen van CBS-overlevingstafels	66–77

Tabellen

Maand-, kwartaal- en jaarcijfers	78
----------------------------------	----

Technische toelichting en verklaring van termen	79–81
--	-------

Demografie op het web	82
------------------------------	----

Inhoudsopgave	83–89
----------------------	-------

Andere CBS-publicaties	90
-------------------------------	----

Richtlijnen voor auteurs	91
---------------------------------	----

Rubrieken

Actuele bevolkingstrends

Bevolking groeit weer sneller

In de eerste helft van 2007 is het aantal inwoners van Nederland met bijna 15 duizend toegenomen. Dit is beduidend meer dan in het eerste halfjaar van 2006, toen de groei nog minder dan 3 duizend bedroeg. Vooral de dalende emigratie en stijgende immigratie droegen bij aan de hogere bevolkingsgroei, evenals het lagere aantal overledenen. Het dalend aantal geboorten remde daarentegen de groei.

In het eerste halfjaar van 2007 zijn 55 duizend inwoners geëmigreerd, 7 duizend minder dan in dezelfde periode van 2006. Deze daling is mede een gevolg van de daling van de immigratie in de eerste jaren van dit millennium. Een deel van de immigranten vertrekt namelijk weer na enkele jaren.

Het aantal immigranten is juist toegenomen, van 44 duizend in het eerste halfjaar van 2006 tot 50 duizend in de eerste helft van 2007. Door deze ontwikkelingen is het vertrekoverschot (emigratie minus immigratie) afgenomen van bijna 19 duizend in de eerste helft van 2006 tot minder dan 6 duizend in de eerste helft van dit jaar. Deze ontwikkelingen hangen mede samen met de oplevende economie.

De bevolkingsgroei in 2006 was de laagste sinds 1900. Aangenomen wordt dat de hogere groei in de eerste helft van 2007 het einde markeert van de periode van afnemende bevolkingsgroei sinds 2000. Naar verwachting zal de afname van de emigratie, en vooral de toename van de immigratie, de komende jaren doorzetten.

Er zijn grote verschillen in de regionale bevolkingsontwikkeling. De sterkste groei doet zich voor in de provincies Noord-Holland en Utrecht, samen goed voor twee derde van de totale bevolkingsgroei. Groningen en Limburg zijn de enige provincies waar het inwonertal in de eerste helft van dit jaar is gedaald. Opvallend is het herstel van de groei in Zuid-Holland (+ 1 duizend). In het eerste halfjaar van 2006 kromp het inwonertal in deze provincie met ruim 3 duizend. In Rotterdam daalt het aantal inwoners echter nog wel. In de eerste helft van 2006 bedroeg deze daling ruim 4 duizend inwoners, tegen ruim 2 duizend in dezelfde periode van 2007.

Staat
Bevolkingsontwikkeling per halfjaar

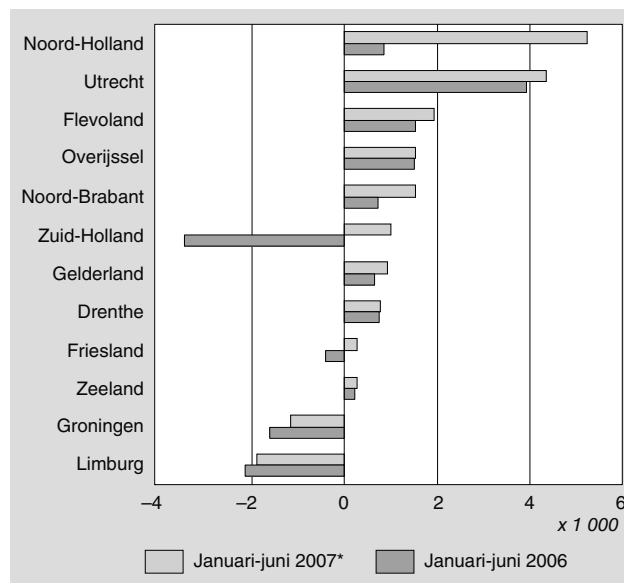
	Geboorte	Sterfte	Immigratie	Emigratie ¹⁾	Bevolkingsgroei ¹⁾
<i>x 1 000</i>					
2001					
1e halfjaar	99,8	71,8	63,1	39,6	51,4
2e halfjaar	102,8	68,6	70,3	43	66,8 ²⁾
2002					
1e halfjaar	98,2	73,2	56,8	44,6	37,2
2e halfjaar	103,9	69,2	64,4	52,3	50,1 ²⁾
2003					
1e halfjaar	99	72,1	47,7	46,7	27,9
2e halfjaar	101,3	69,8	56,8	58,2	37,6 ²⁾
2004					
1e halfjaar	95,7	69,9	41,3	52,6	14,5
2e halfjaar	98,4	66,7	52,7	57,6	33 ²⁾
2005					
1e halfjaar	93,1	72,1	39,3	53,1	7,1
2e halfjaar	94,8	64,3	53	66,6	21,6 ²⁾
2006					
1e halfjaar	90,7	69,6	43,7	62,4	2,5
2e halfjaar	94,3	65,8	57,5	70,1	21,3 ²⁾
2007 ³⁾					
1e halfjaar	87,8	67,4	49,6	55,3	14,7

1) Inclusief saldo administratieve correcties.

2) Inclusief overige correcties.

3) Voorlopige cijfers.

Bevolkingsgroei per provincie

Korte berichten

Aantal sterfgevallen blijft dalen

Het aantal sterfgevallen in Nederland was ook in de eerste helft van 2007 weer lager dan in voorgaande jaren. Ondanks de vergrijzing overlijden sinds 2002 van jaar op jaar minder mensen. In de afgelopen eeuw was er niet eerder zo'n lange periode van dalende sterfte. Naar verwachting zal het totaal aantal sterfgevallen in 2007 ongeveer 10 duizend lager zijn dan in 2002. Het risico om te overlijden neemt al sinds tientallen jaren op alle leeftijden af. Zo is het overlijdensrisico van kinderen nog maar een zesde van dat in 1950. De afgelopen jaren is dit risico het sterkst gedaald onder tieners en twintigers, grotendeels door een afname van het aantal jeugdige verkeersslachtoffers.

De recente daling van de overlijdensrisico's heeft het grootste effect gehad op het aantal sterfgevallen onder ouderen. Vooral het aantal overleden zeventigers is de afgelopen jaren fors afgenomen. Alleen op zeer hoge leeftijden nam het aantal sterfgevallen door de vergrijzing toe. Onder zeventigers is twee derde van alle sterfgevallen toe te schrijven aan kanker en hart- en vaatziekten. Het risico van zeventigers om te overlijden door een hart- of vaatziekte is sinds 2002 met een kwart gedaald. Daarentegen is de kans van zeventigers om door kanker te overlijden sinds 2002 met slechts 1 procent gedaald. Wel is de daling bij sommige vormen van kanker (borst en prostaat) veel groter geweest. Bij longkanker was de trend gunstig voor mannen en zeer ongunstig voor vrouwen.

Bron: Garssen, J. en J. Hoogenboezem, 2007, aantal sterfgevallen blijft dalen. CBS-webmagazine 10 september 2007.

Niet-westerse allochtonen gaan nieuwe levensfase in

Van de 2,7 miljoen niet-westerse allochtonen in 2050 zal nog maar één op de vijf bij de ouders wonen. Nu is dat twee op de vijf. Deze afname komt vooral doordat de niet-westerse tweede generatie nu nog een jonge bevolkingsgroep is met een gemiddelde leeftijd van 14 jaar. In 2050 is dit 34 jaar. Een veel groter deel zal daardoor niet meer bij de ouders wonen maar een volgende levensfase zijn ingegaan. Hierdoor zal ook het aantal van hen dat samenwoont fors toenemen, van circa 70 duizend in 2007 naar 620 duizend in 2050. Het aantal alleenstaanden stijgt van circa 60 duizend naar 260 duizend. Het aantal alleenstaande ouders stijgt eveneens. Ook de niet-westerse eerste generatie gaat een nieuwe levensfase in. In 2050 zal deze groep voor bijna 30 procent uit 65-plussers bestaan. Nu is dat nog maar 5 procent. Door verweduwing en het verbreken van relaties is het aandeel alleenstaanden onder ouderen groter dan onder personen van middelbare leeftijd. Als gevolg hiervan zal het aantal alleenstaanden onder de eerste generatie niet-westerse allochtonen toenemen van 210 duizend naar 350 duizend.

Bron: Duin, C. van, 2007, Niet-westerse allochtonen gaan nieuwe levensfase in. CBS-webmagazine 3 september 2007.

Immigratie uit Bulgarije en Roemenië neemt toe

Op 1 januari 2007 zijn Bulgarije en Roemenië lid geworden van de Europese Unie. Sindsdien is het aantal Bulgaren en Roemenen dat zich vestigde in Nederland fors toegenomen. In de eerste vier maanden van 2007 schreven 2,8 duizend immigranten uit Bulgarije en Roemenië zich in bij een gemeente in ons land, ruim twee keer zo veel als in heel 2006. Een soortgelijk effect was ook zichtbaar bij de immigratie van Polen toen dat land toetrad tot de EU, in mei 2004. Zestig procent van de Bulgaarse en Roemeense immigranten is vrouw. Ruim de helft van de Bulgaren en Roemenen vestigde zich in een van de vier grote steden.

Bron: CBS-webmagazine 18 juni 2007.

Groei dubbele nationaliteiten neemt af

Op 1 januari 2007 telde ons land 1,047 miljoen personen met de Nederlandse en ten minste één andere nationaliteit. Dit zijn er tweeënhalf keer zo veel als op 1 januari 1995. Toch groeide het aantal mensen met een dubbele nationaliteit de laatste vier jaar minder snel, mede door een lager aantal naturalisaties. In 2005 verkregen bijna 22 duizend kinderen bij de geboorte automatisch een dubbele nationaliteit, ruim 5 duizend personen verkregen via optie of adoptie het Nederlanderschap naast hun oorspronkelijke nationaliteit, en ruim 18 duizend personen verkregen via naturalisatie meer dan één nationaliteit.

Het aantal Nederlanders met meer dan één nationaliteit steeg vooral in de tweede helft van de jaren negentig door naturalisaties. Na 1 oktober 1997 mag men in principe slechts één nationaliteit hebben. Door een aanzienlijk aantal uitzonderingen kon echter driekwart van de genaturaliseerden in de jaren 1998–2005 de oorspronkelijke nationaliteit behouden.

Bron: Nicolaas, H., 2007, Groei dubbele nationaliteiten neemt af. CBS-webmagazine 25 juni 2007.

Bijna 32 duizend echtscheidingen in 2006

In 2006 werden 31,7 duizend huwelijken beëindigd door echtscheiding. Dat waren er vrijwel evenveel als in het voorgaande jaar. Daarnaast kozen 3,9 duizend echtparen voor huwelijksontbinding door middel van een flits scheiding. Het aantal echtscheidingen liet in 2001 een piek zien van 37 duizend. Nadat de flits scheiding mogelijk werd – eveneens in 2001 – daalde het aantal echtscheidingen. Deze daling is tenietgedaan door het aantal flits scheidingen.

Sinds 2003 worden er jaarlijks tussen de 31 en 32 duizend huwelijken verbroken door echtscheiding. Dit houdt in dat van elke duizend echtparen er jaarlijks 9 uit elkaar gaan. Daarbij zijn ongeveer 33 duizend minderjarige kinderen betrokken.

Bron: CBS-webmagazine 16 juli 2007.

Longkanker steeds vaker doodsoorzaak bij vrouwen

In 2006 zijn 9,4 duizend inwoners van Nederland aan longkanker overleden. Dit is 7 procent van het totaal aantal overledenen. Het aantal vrouwen dat aan longkanker overlijdt is sinds 1970 ruim verviervoudigd. Het aandeel vrouwen dat aan longkanker sterft blijft stijgen. Het aandeel mannen daalt echter al twintig jaar. Toch sterven nog steeds twee keer zo veel mannen als vrouwen aan longkanker. De afname van deze sterfte bij mannen en de toename bij vrouwen zijn vooral het gevolg van het rookgedrag van beide groepen. Sinds eind jaren vijftig is het percentage mannen dat rookt sterk gedaald, van 90 naar 34 procent (in 2006). Het aandeel vrouwen dat rookt is in de jaren vijftig en zestig toegenomen, maar sinds 1970 is het weer geleidelijk gedaald tot 25 procent.

Bron: Hoogenboezem, J. en K. de Bruin, 2007, Longkanker steeds vaker doodsoorzaak bij vrouwen. CBS-webmagazine 30 mei 2007.

Ruim de helft in een gezin met kinderen

Het aantal alleenstaanden in Nederland blijft toenemen: in 2050 zal ruim 20 procent van alle mensen in Nederland alleen wonen, tegen 15 procent in 2006. Een meerderheid (56 procent) van de bevolking woont echter in een huishouden met kinderen, hetzij als ouder, hetzij als kind. Dit aandeel zal de komende decennia afnemen tot iets boven de 50 procent in 2050.

In 2006 telde Nederland 2,5 miljoen huishoudens met thuiswonende kinderen, waarvan 450 duizend eenoudergezinnen. Het aantal huishoudens met kinderen zal de komende decennia naar verwachting afnemen tot 2,4 miljoen in 2050. Vooral het aantal paren met kinderen neemt af. Het aantal eenoudergezinnen zal stijgen tot 487 duizend.

Bron: Agtmaal-Wobma, E. van, 2007, Huishouden met kinderen blijft belangrijkste leefvorm. CBS-webmagazine 2 juli 2007.

Bijna 1400 honderdplussers

Op 1 januari 2007 telde Nederland 1395 honderdplussers. De oudste inwoner van Nederland was op dat moment een vrouw van 110 jaar. De afgelopen decennia is het aantal honderdplussers fors toegenomen. In 1950 waren het er nog geen veertig, in 1965 al meer dan honderd. In 1997 telde Nederland voor het eerst meer dan duizend honderdplussers. Vrouwen zijn daarbij tegenwoordig sterk oververtegenwoordigd: er zijn bijna zes keer zo veel vrouwen als mannen van honderd jaar en ouder. Begin jaren tachtig was het aantal vrouwen van deze leeftijd nog ongeveer twee keer zo groot als het aantal mannen.

Bron: CBS-webmagazine 27 juni 2007.

Oudere moeders geven langer borstvoeding

Sinds 1989 neemt het aantal vrouwen dat borstvoeding geeft toe. Begin jaren negentig kregen twee op de drie baby's direct na de geboorte borstvoeding, in 2006 waren het er drie op de vier. Vooral oudere moeders blijven langer zelf voeden. Van de baby's van zes maanden met een moeder van 35–44 jaar kreeg 38 procent nog borstvoeding. Bij jongere moeders (15–24 jaar) was dit 23 procent.

Hoogopgeleide vrouwen geven langer borstvoeding. In de periode 2004–2006 voedde 45 procent van de hoogopgeleiden hun baby van zes maanden nog met de borst. Bij laagopgeleiden was dit 26 procent.

Bron: CBS-webmagazine 25 juni 2007.

Minder vrouwen aan de pil

Sinds begin 2000 is het pilgebruik onder Nederlandse vrouwen gestaag afgenomen. In 2006 slikte 37 procent van de vrouwen van 16 tot 49 jaar de anticonceptiepil. In 2000 deed nog 43 procent dat.

Vooral bij dertigers nam het pilgebruik af, van 42 procent in 2000 naar 32 procent in 2006. Ook bij de twintigers was een kleine afname zichtbaar. Toch blijft de anticonceptiepil in deze groep een populair voorbehoedmiddel: bijna 60 procent van de vrouwelijke twintigers gebruikte de pil. Van de jonge vrouwen (16–19 jaar) slikte de helft de pil.

Bron: CBS-webmagazine 6 juni 2007.

Moederschap niet verder uitgesteld

De gemiddelde leeftijd waarop vrouwen moeder worden neemt niet meer toe. In 2006 waren vrouwen gemiddeld 31,1 jaar oud bij de geboorte van hun kind. Vrouwen die voor de eerste keer moeder werden, waren gemiddeld 29,4 jaar, even oud als in 2004 en 2005. In 1970 waren vrouwen gemiddeld ruim 24 jaar bij de eerste geboorte. Vooral tot halverwege de jaren negentig nam de gemiddelde leeftijd snel toe door het uitstel van moederschap. Dit uitstelgedrag komt onder meer doordat vrouwen langer naar school gaan of studeren, en door de toegenomen arbeidsparticipatie. De laatste tien jaar stelden vrouwen de geboorte van hun eerste kind nog steeds uit. De afgelopen twee jaar lijkt dit uitstel tot een einde te zijn gekomen.

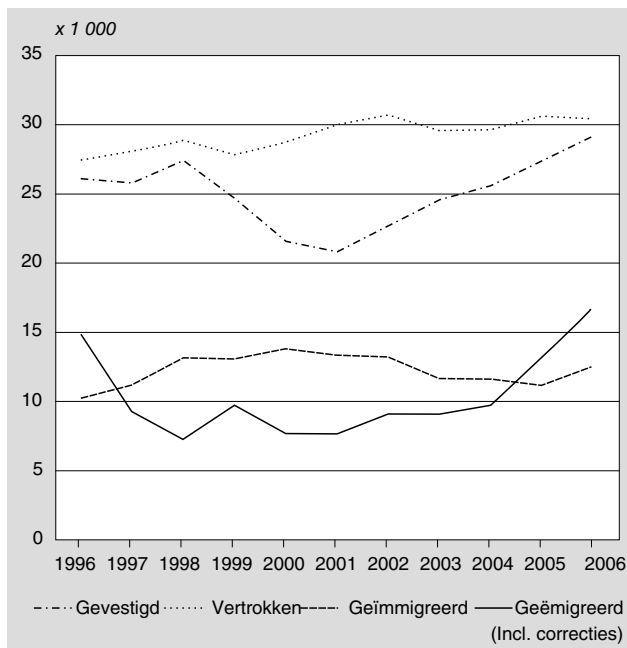
Bron: CBS-webmagazine 11 juni 2007.

Demografiek

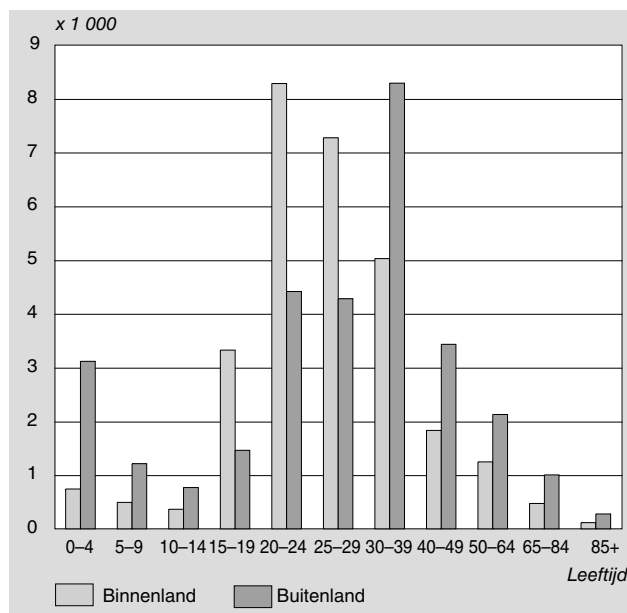
Emigranten uit Amsterdam maken plaats voor studenten en starters

Verhuisstromen van en naar de vier grote steden kenmerken zich jarenlang door een binnenlands vertrekoverschot en een buitenlands vestigingsoverschot. Vanaf het begin van deze eeuw is het aantal mensen dat zich vanuit het buitenland in de grote steden vestigt echter langzaam afgenomen. Doordat sinds 2005 veel meer mensen uit de grote steden naar het buitenland vertrekken, is er sindsdien sprake van een vertrekoverschot: het aantal emigranten overtreft het aantal immigranten. Het aantal binnenlandse verhuizingen

1. Binnen- en buitenlandse migratie, Amsterdam, 1996–2006

2. Binnenlandse migratie in 2006, Amsterdam

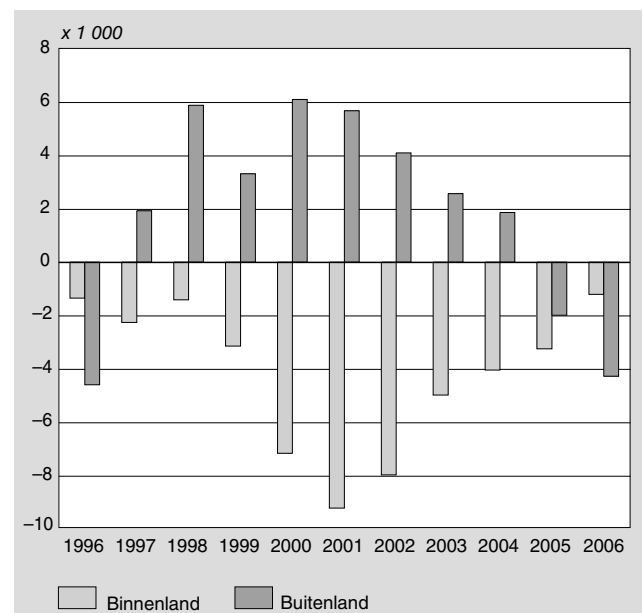
naar de grote steden laat juist een stijgende lijn zien, terwijl het aantal mensen dat de stad verlaat vrij constant is.

Deze algemene trend van een sterke vermindering van het binnenlandse vertrekoverschot geldt voor alle vier grote steden in meerdere of mindere mate.

In Amsterdam is vanaf 2001 een sterke stijging van de instroom uit andere gemeenten in Nederland zichtbaar. In 2006 verhuisden ruim 29 duizend mensen naar Amsterdam, 9 duizend meer dan in 2001. Het aantal mensen dat de stad verliet om elders in Nederland te gaan wonen, is met ongeveer 30 duizend per jaar vrijwel gelijk gebleven. De emigratie vanuit Amsterdam naar het buitenland vertoont de laatste twee jaar een sterk stijgende lijn, terwijl de immigratie licht is gedaald. Per saldo vertrokken er in 2006 5,5 duizend mensen uit Amsterdam, van wie 4,3 duizend naar het buitenland.

Kenmerkend voor de grote steden is de aantrekkingskracht op twintigers. Zij gaan erheen voor opleiding of werk. In 2006 vestigden zich 15,6 duizend twintigers vanuit andere gemeenten in Amsterdam, ruim de helft van de totale binnenlandse instroom in dat jaar. Er kwamen twee keer zo veel twintigers naar Amsterdam als er vertrokken. De piek in de uitstroom uit de stad ligt juist bij dertigers: zij verlaten de stad veelal nadat ze kinderen hebben gekregen. Dit verklaart ook het vertrekoverschot op de jongere leeftijden. Ook op hogere leeftijden is er, zij het in mindere mate, sprake van een vertrekoverschot.

3. Saldo binnen- en buitenlandse vestiging en vertrek, Amsterdam, 1996–2006

Rangen en standen

Binnenlandse verhuismobiliteit, 2006

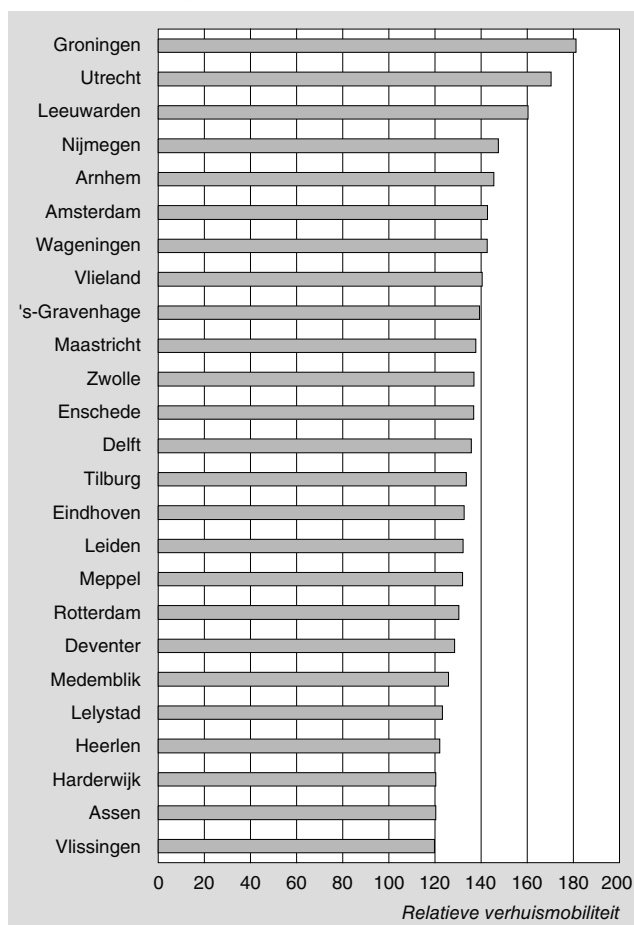
In 2006 zijn er bijna 1,7 miljoen personen binnen Nederland verhuisd. Ongeveer 60 procent van hen verhuisde binnen de eigen gemeente. De relatieve verhuismobiliteit, de verhuismobiliteit per duizend van de gemiddelde bevolking, bedroeg 102,7. De verhuismobiliteit is sinds 2004 weer aan het stijgen, maar heeft nog niet het hoge niveau van het topjaar 1999 bereikt. Toen verhuisden er gemiddeld 113,0 personen per duizend inwoners. De verhuismobiliteit voor gemeenten is gedefinieerd als de binnengemeentelijk verhuisde personen plus de helft van degenen die zich in de gemeente vestigen plus de helft van degenen die uit de gemeente vertrekken.

In de top-25 van gemeenten met een hoge relatieve verhuismobiliteit bevinden zich veel grote steden en typische studentensteden. Dat er in grote steden meer verhuisd wordt, kan onder meer verklaard worden door factoren als woningtype (meer flats en huurwoningen) en de samenstelling van de bevolking (meer jongeren en alleenstaanden). Groningen voert de lijst aan met een relatieve verhuismobiliteit van 181,1, op enige afstand gevolgd door Utrecht met 170,4. Opvallend is dat de kleine gemeente Medemblik in

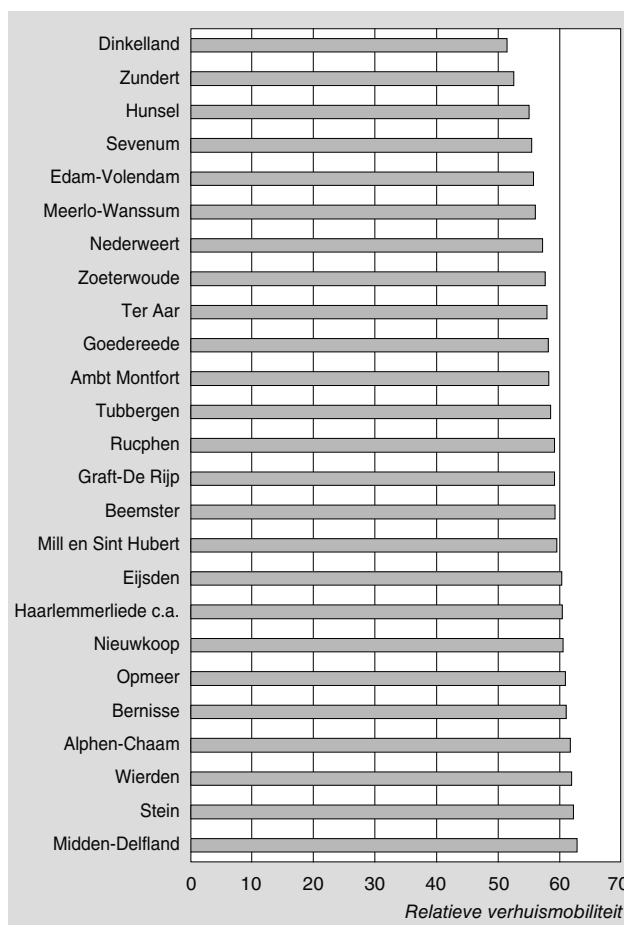
de top-25 van gemeenten met een hoge verhuismobiliteit voorkomt. Dit komt doordat het asielzoekerscentrum van Medemblik in de zomer van 2006 is gesloten. Hierdoor zijn er in dat jaar veel mensen uit Medemblik vertrokken.

De top-25 van gemeenten met een lage relatieve verhuismobiliteit wordt aangevoerd door de gemeente Dinkelland, met een verhuismobiliteit van 51,4. In het algemeen zijn de gemeenten met een lage verhuismobiliteit kleine landelijke gemeenten. Het woningaanbod in deze kleinere gemeenten is waarschijnlijk veel minder gevarieerd dan in de grote steden, en er is ook minder nieuwbouw. Hierdoor vinden er minder verhuizingen plaats.

1. Top-25 van gemeenten met hoogste relatieve binnenlandse verhuismobiliteit, 2006

2. Top-25 van gemeenten met laagste relatieve binnenlandse verhuismobiliteit, 2006

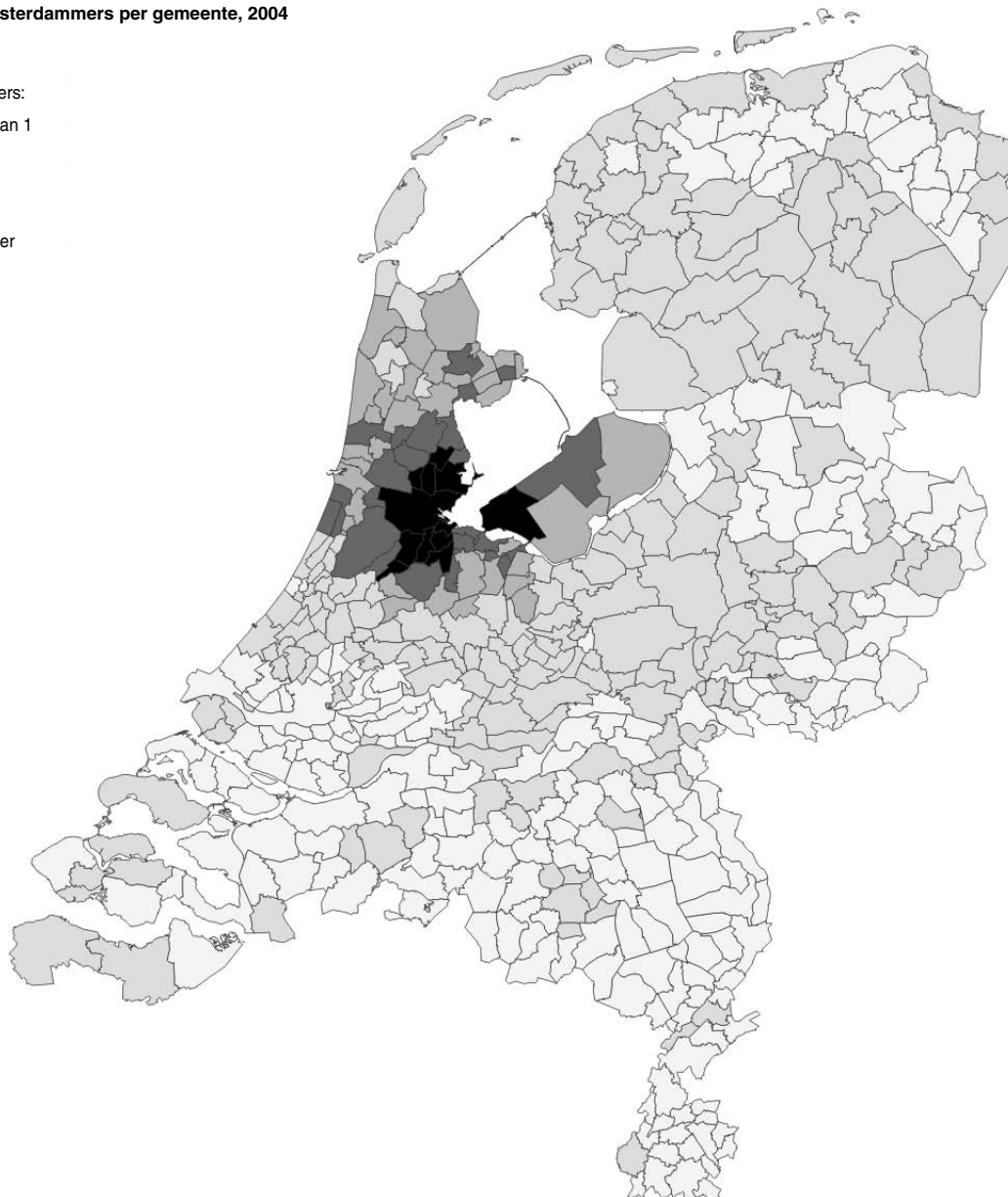

Bevolking in kaart

Geboren Amsterdammers per gemeente, 2004

Per 100 inwoners:

- Minder dan 1
- 1 tot 5
- 5 tot 10
- 10 tot 25
- 25 of meer

Geboren Amsterdammers per gemeente, 2004

Op 1 januari 2004 woonden er in Nederland ongeveer 855 duizend in Amsterdam geboren personen. Hiervan woonden 326 duizend personen in Amsterdam. In Diemen en Landsmeer woonden naar verhouding veel geboren Amsterdammers: meer dan de helft was in Amsterdam geboren (zie ook de rubriek *Wijken en Buurten*).

Zoals op grond van de afstand mag worden verwacht, wonen relatief veel ex-Amsterdammers in de buurgemeenten van deze stad. Toch zijn er een aantal plaatsen met opvallende cijfers. Zo is 40 procent van de inwoners van Purmerend in Amsterdam geboren, terwijl dit aandeel in de meer nabij gelegen gemeente Zaanstad nog geen 14 procent bedraagt. Het aandeel geboren Amsterdammers hangt dan ook sterk samen met de beschikbare woonruimte. In gemeenten als Purmerend, Almere en Lelystad zijn

in het recente verleden, en deels nu nog, veel nieuwe woningen beschikbaar gekomen. Uit de kaart blijkt verder dat het aandeel Amsterdammers in Noord-Hollandse gemeenten iets hoger is dan in gemeenten zuidelijk van Amsterdam. Mogelijk komt dit doordat Amsterdammers daar om schaarse woonruimte moeten concurreren met inwoners uit de regio's Den Haag/Leiden en Utrecht.

Op 1 januari 2004 woonden er in alle gemeenten van Nederland geboren Amsterdammers. Buiten de directe omgeving van Amsterdam valt het in vergelijking met omliggende gemeenten hogere aandeel Amsterdammers op in de regio's Breda, Eindhoven en Maastricht. Verder zijn Veluwe gemeenten, een groot deel van Friesland en heel Drente in trek bij Amsterdammers, terwijl dit voor een groot deel van Overijssel, de Gelderse Achterhoek en gemeenten ten noorden van de stad Groningen blijkbaar veel minder geldt.

Nederland en Europa

Aantal verkeersdoden in Nederland relatief zeer laag

Van alle landen in de Europese Unie kende Nederland in 2004 naar verhouding het op één na laagste aantal verkeersdoden: 49 per miljoen inwoners. Alleen Malta had met 33 dodelijke slachtoffers een nog lager cijfer. De topvijf van landen met de laagste aantallen bestond in 1992 uit dezelfde landen als in 2004: Malta, Nederland, Zweden, het Verenigd Koninkrijk en Denemarken. In 1992 stond Nederland op de derde plaats, na Malta en het Verenigd Koninkrijk.

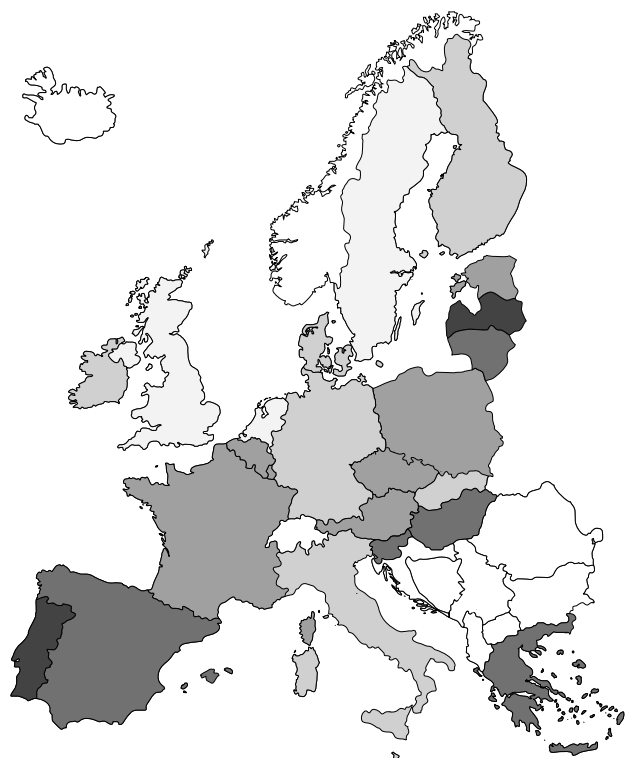
Het relatief lage aantal verkeersdoden in Malta hangt onder meer samen met het feit dat het een klein (ei)land is waar naar verhouding weinig gebruik wordt gemaakt van de auto. Het aantal autokilometers dat in 2003 op Malta is afgelegd, bedroeg 1,5 miljard. In Nederland, met ongeveer 45 keer het inwonertal van Malta, was het aantal autokilometers ongeveer honderd keer zo groot.

Nederland steekt ook gunstig af tegen de omringende landen. België had in 2004 ruim twee keer zo veel, en Frankrijk bijna twee keer zo veel verkeersdoden per miljoen inwoners. In Duitsland is het aantal met 71 per miljoen wel hoger

dan in Nederland, maar lang niet zo hoog als in België. Naar verhouding de meeste verkeersdoden vielen in 2004 in Letland. Met 222 doden per miljoen inwoners is deze sterfte ruim vier keer zo hoog als in Nederland. Ook in Litouwen vallen veel slachtoffers in het verkeer. In het algemeen is de verkeerssterfte in Oost- en Zuid-Europa hoger dan in Noord- en West-Europa.

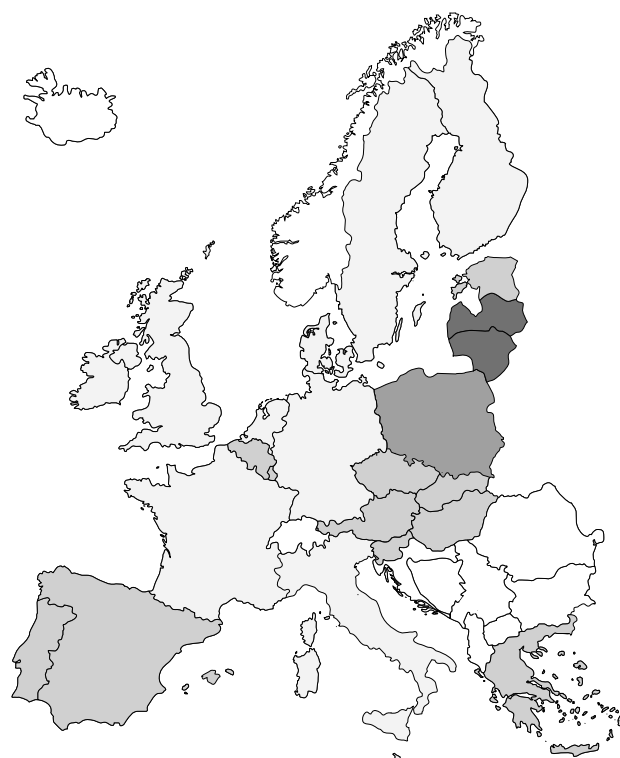
Het totaal aantal verkeersdoden per miljoen inwoners is voor de gehele Europese Unie tussen 1992 en 2004 met 37 procent gedaald. Deze daling heeft zich in vrijwel alle landen voorgedaan, uitgezonderd Malta. Daar was het aantal in 1992 al laag. In de helft van de landen bedroeg de daling een derde of meer, en in Nederland 40 procent. De grootste daling vond in deze periode plaats in Portugal. Daar nam het aantal dodelijke verkeersslachtoffers per miljoen inwoners af van 310 naar 186, ofwel met 60 procent. Portugal kende in 1992 overigens het hoogste aantal verkeersdoden, vier keer zo hoog als in Nederland. Ook na de sterke daling is het aantal er nog steeds veel hoger dan in ons land. Inmiddels is de verkeerssterfte in Portugal vergelijkbaar met die in Spanje.

Dodelijke slachtoffers van een verkeersongeval per miljoen inwoners voor de EU-landen 1992

Bron: Eurostat.

Dodelijke slachtoffers van een verkeersongeval per miljoen inwoners voor de EU-landen 2004

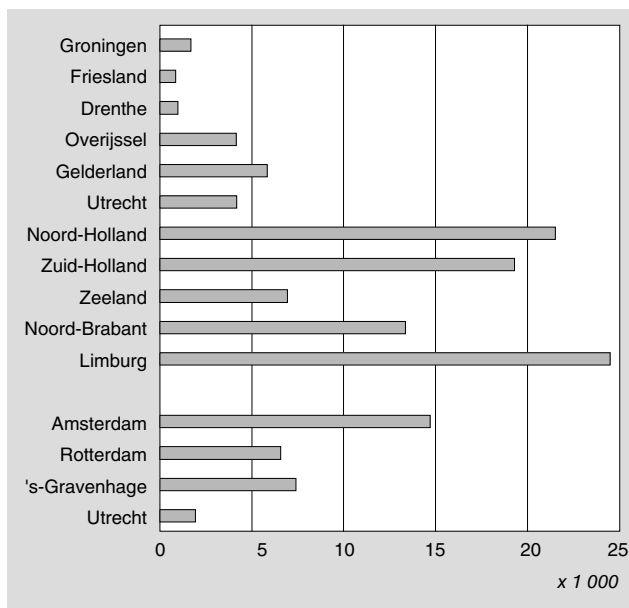

Toen en nu

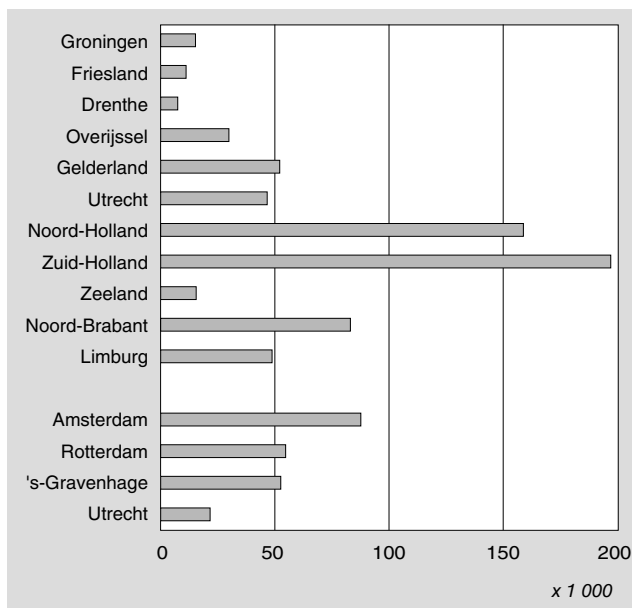
Vreemdelingen

In 1930 woonden in ons land 175 duizend 'vreemdelingen', mensen met een niet-Nederlandse nationaliteit. Dat waren vrijwel uitsluitend Europeanen. Onder hen bevonden zich zo'n 60 duizend Duitse en 6 duizend Oostenrijkse vrouwen – bijna 40 procent van alle vreemdelingen – die hier als dienstmeisjes werkten. Maar er waren ook enkele duizenden Polen die werk hadden in de Limburgse mijnen. Afrikanen en Aziaten waren zeldzaam: ons land telde niet meer dan enkele tientallen Afrikanen. De weinige Aziaten die hier woonden, waren toen nog vooral Chinezen.

1. Aantal inwoners met een niet-Nederlandse nationaliteit, 1947

2. Aantal inwoners met een niet-Nederlandse nationaliteit¹⁾, 2007

¹⁾ Exclusief inwoners met een Nederlandse en buitenlandse nationaliteit.

Net na de oorlog, in 1947, was de groep vreemdelingen met 104 duizend veel minder omvangrijk en heel anders samengesteld. Duitsers waren na de oorlog op grote schaal weggetrokken, al vormden ze in 1947 nog wel de grootste groep vreemdelingen. Hun aantal (28 duizend) was toen net iets groter dan dat van de Belgen (25 duizend). De in omvang derde groep vreemdelingen (24 duizend) waren personen zonder nationaliteit. Het ging om mensen die vóór of tijdens de oorlog in vreemde krijgsdienst waren getreden – zij waren hun Nederlanderschap kwijtgeraakt – en om buitenlanders die na 1933 naar ons land waren uitgeweken en hun oorspronkelijke nationaliteit hadden verloren (*grafiek 1*).

De meeste vreemdelingen, in absoluut en relatief opzicht, woonden in Limburg. Dat waren zowel Belgen als Duitsers, maar ook een grote groep Polen en ruim 4 duizend personen zonder nationaliteit. Verder woonde bijna 30 procent van de vreemdelingen in een van de vier grote steden; in Amsterdam alleen al 15 procent. Daar vormden ze 1,8 procent van de Amsterdamse bevolking.

Sinds 1947 is het aantal inwoners met een niet-Nederlandse nationaliteit sterk toegenomen. Op 1 januari 2007 waren het er ruim 680 duizend, nog exclusief de ruim één miljoen Nederlanders die tevens een niet-Nederlandse nationaliteit hebben. De meesten van hen zijn Turk of Marokkaan.

Het aandeel niet-Nederlanders in de bevolking is met 4,2 procent ongeveer vier keer zo groot als in 1947. Deze groep is echter volledig van samenstelling veranderd. Turken en Marokkanen vormen veruit de grootste groepen, op grote afstand gevolgd door Duitsers, Britten, Belgen en Italianen. Een en ander illustreert de turbulente ontwikkelingen op de Nederlandse arbeidsmarkt. Aanvankelijk kwamen veel Spanjaarden en Italianen voor werk naar ons land, later vooral Turken en Marokkanen. Anders dan de arbeidsmigranten uit de mediterrane landen keerden de laatstgenoemden na enkele jaren niet terug, maar lieten ze hun gezin overkomen.

Evenals kort na de oorlog wonen de niet-Nederlanders vrij geconcentreerd in enkele provincies, maar wel in andere dan destijds. Noord- en Zuid-Holland zijn nu samen goed voor de helft van het aantal niet-Nederlanders. In Limburg en Zeeland woont amper 7 procent van de niet-Nederlanders (*grafiek 2*).

Van de vier grote steden telt Amsterdam nog steeds de meeste niet-Nederlanders: bijna 90 duizend, circa 13 procent van het totaal. In Rotterdam en Den Haag wonen er ruim 50 duizend.

CBS, 1947, De in Nederland woonachtige vreemdelingen op 31 mei 1947. Mededelingen van het Centraal Bureau voor de Statistiek. CBS, 's-Gravenhage.

Wijken en buurten

Amsterdammers in Amsterdam

Van alle mensen die in Amsterdam wonen, is 44 procent daar ook geboren. In het stadsdeel Binnenstad geldt dit echter maar voor een derde van de bewoners. Daarentegen is in de stadsdelen Slotervaart en Overtoomseveld, Osdorp en Amsterdam-Noord meer dan de helft van de bewoners geboren Amsterdammer.

Op buurtniveau zijn de verschillen in het aandeel in Amsterdam geboren personen nog groter. Slechts een kwart van de bewoners van de binnenstadsbuurten Burgwallen-Oude Zijde, Grachtengordel-West en Grachtengordel-Zuid is Amsterdammer van geboorte. In de buurt Burgwallen-Nieuwe Zijde is dit zelfs maar een vijfde. Deze buurten worden vooral bevolkt door mensen die uit overig Nederland afkomstig zijn. Het gaat veelal om mensen die voor studie of werk naar de hoofdstad zijn getrokken. De geboren Amsterdammers zijn er, al dan niet noodgedwongen, vertrokken.

Binnen de grenzen van de gemeente Amsterdam is het grootste aandeel in Amsterdam geboren personen te vinden in de tuindorpen Oostzaan, Nieuwendam en Buiksloot. In laatstgenoemde buurt is 80 procent van de bewoners in Amsterdam geboren.

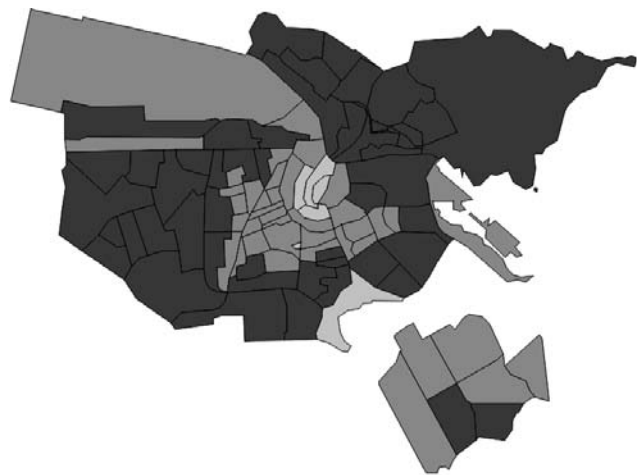
Inwoners van Amsterdam die in het buitenland zijn geboren, zijn vooral te vinden in het stadsdeel Amsterdam-Zuidoost, waar vooral veel mensen uit Suriname wonen; in het stadsdeel Bos en Lommer waar vooral veel Marokkanen en in mindere mate ook Turken wonen; en in de Indische buurt en de Kolenkit. Meer dan 40 procent van de bewoners van deze stadsdelen is uit het buitenland afkomstig.

Het aandeel van de in Amsterdam geboren personen varieert uiteraard met de leeftijd. Gemiddeld is meer dan 90 procent van de kinderen tot 10 jaar in Amsterdam geboren. Het aandeel geboren Amsterdammers neemt tot de leeftijd van 35 jaar af. In de leeftijdsgroep 30–34 jaar is maar een op de vijf inwoners van Amsterdam ook in Amsterdam geboren. Alleen in het stadsdeel Amsterdam-Noord is dit aandeel, met ruim 40 procent, aanmerkelijk hoger.

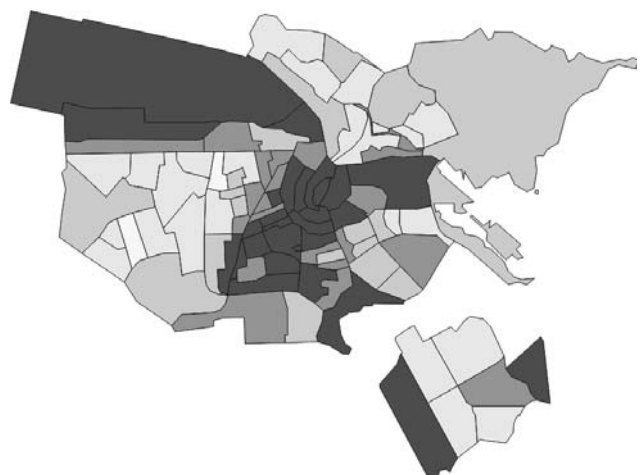
Vanaf de leeftijd van 35 jaar loopt het aandeel geboren Amsterdammers in alle wijken weer op. Van de 65-plussers is ruim de helft geboren Amsterdammer.

Inwoners van Amsterdam

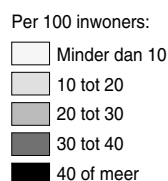
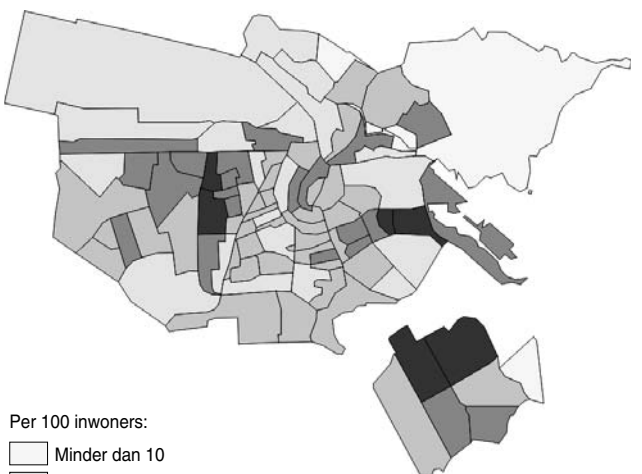
Percentage in Amsterdam geboren personen

Percentage buiten Amsterdam, maar in Nederland geboren personen

Percentage in het buitenland geboren personen

Demografie in het nieuws

Ongehuwde vaders vergeten gezag te regelen

Vaders die ongehuwd samenwonen verliezen steeds vaker het gezag over hun kinderen, zo constateren echtscheidingsadvocaten. De vaders hebben hun kinderen ooit wel voor de burgerlijke stand aangegeven, maar nooit het zogeheten 'gezamenlijk gezag' vastgelegd. Veel ouders denken er niet aan de zeggenschap te regelen. Pas bij scheiding doet zich een probleem voor. Als het gezamenlijk gezag niet is vastgelegd bij de kantonrechter, verliest de vader het ouderlijk gezag. Het probleem blijkt uit het toenemend aantal procedures dat ongehuwde vaders bij de kantonrechter voeren om hun kinderen te mogen opvoeden. Jaarlijks worden bij niet-gehuwd samenwonende ouders ruim 65 duizend kinderen geboren.

Bron: *De Telegraaf*, 2 juli 2007

Het Nederlandse gezin bestaat niet

Hoe ziet het Nederlandse gezin er anno 2007 uit? Er zijn nu ruim 2,1 miljoen tweeoudergezinnen en bijna 500 duizend eenoudergezinnen. Het gemiddeld gezin bestaat uit een gehuwd paar en twee kinderen. Maar dit statistisch gemiddelde wordt steeds meer bepaald door uitersten. Vader heeft twee zonen uit een vorige relatie en een dochter met zijn huidige partner, die nog twee dochters heeft met haar ex-partner. Zo'n gezin heet ook wel een stiefgezin, combinatiegezin of mikadogezin. Gescheiden ouders co-ouderen of weekendvaderen, of ze doen aan 'birdnesting': daarbij wonen hun kinderen op een vaste plek en verhuizen de ouders zelf wisselend. Ouders wonen samen, trouwen nooit of pas als hun kinderen op de basisschool zitten, omdat die kinderen de bruiloft dan ook bewust kunnen meemaken. Nederlanders gaan relatievorming in toenemende mate beschouwen als een op liefde gebaseerde aangelegenheid die niet bij de overheid geregistreerd hoeft te worden.

Bron: *Trouw*, 23 juli 2007

Vergrijzing van China staat voor de deur

China heeft 1,3 miljard inwoners en houdt de bevolkingsgroei in toom door strenge geboortebepalingen, zoals de eenkindpolitiek. Daardoor neemt de bevolking maar langzaam toe. Neem daarbij de enorme toename van de bevolking in de jaren vijftig en zestig, en je hebt de factoren voor de snelste vergrijzing ter wereld. Over twintig jaar is een derde van de Chinezen 65 jaar of ouder. Door de moderne medische technieken en betere voeding worden Chinezen steeds ouder. Mannen worden gemiddeld 71 jaar, vrouwen 74 jaar. Er zijn echter wel grote verschillen in levensverwachting tussen het rijke oosten en het arme westen.

Bron: *AD*, 6 augustus 2007

Duitsland vergrijsst

Duitsland dreigt een land zonder kinderen te worden. De Duitse bevolkingsgroei is de laatste jaren tot stilstand gekomen. Het aantal inwoners bedraagt nu 82,4 miljoen en zal door de vergrijzing de komende jaren naar verwachting sterk afnemen. Voor 2050 berekent het Duitse bureau voor de statistiek een bevolking van 69 tot 74 miljoen inwoners. Er zijn dan twee keer zo veel 60-jarigen als pasgeborenen. Vooral hoogopgeleide paren zien af van kinderen, omdat zij de combinatie van werk en zorg voor kinderen lastig vinden. De overheid wil het geboortecijfer via een inkomensgebonden kinderbijslag omhoog brengen. Duitsland vergrijsst ook doordat Duitsers steeds ouder worden. Een meisje dat nu wordt geboren, heeft een levensverwachting van 81,2 jaar. Ze wordt meer dan 5 jaar ouder dan een jongen.

Bron: *AD*, 27 augustus 2007

Risico's van laat moederschap

Vrouwen, en in het bijzonder hoogopgeleide vrouwen, stellen het krijgen van kinderen steeds langer uit. Ze vergroten zo de kans op onvruchtbaarheid en complicaties bij de bevalling. De kans om binnen een jaar zwanger te worden en te blijven neemt na het dertigste levensjaar af van bijna 90 procent naar 65 procent op 35-jarige leeftijd. Voor vrouwen van 38 jaar is de kans nog maar 40 procent. De kans op een miskraam stijgt van 10 procent bij vrouwen van 30 jaar tot 50 procent bij vrouwen van 40 jaar of ouder. De kans op een vroeggeboorte neemt flink toe na het dertigste levensjaar van de moeder. Dit kan gepaard gaan met complicaties en mogelijk latere gedrag- en leerstoornissen bij het kind. Aangeboren afwijkingen nemen toe als de moeder ouder wordt. De kans op een kind met het syndroom van Down is op de leeftijd van 35 jaar vier keer zo groot als op de leeftijd van 25 jaar.

Bron: *Elsevier*, 1 september 2007

Oudste inwoner van Nederland 110 jaar

De oudste inwoner van Nederland vierde medio september 2007 haar verjaardag. Zij is woonachtig in Middelburg en is 110 jaar geworden. Zij woonde tot haar 102e levensjaar nog zelfstandig. Sindsdien verblijft ze in een zorgcentrum. Overigens staat bij de Sociale Verzekeringsbank een nog oudere vrouw ingeschreven. Zij zou zijn geboren in juli 1896 en inmiddels 111 jaar oud zijn. Zij liet echter weten aanmerkelijk jonger te zijn. De geboortedatum is haar in de jaren vijftig vermoedelijk toegekend toen ze zonder officiële papieren naar Nederland kwam.

Bron: *AD*, 12 september 2007

Mededelingen

De Nederlandse samenleving 2007

Op vele gebieden is de Nederlandse samenleving in beweging. Vaak zijn de veranderingen markant in een historisch of Europees perspectief; op andere terreinen is sprake van continuïteit.

De *Nederlandse samenleving 2007*, een CBS-publicatie die op 12 september 2007 is verschenen, biedt een totaalbeeld van de meest relevante veranderingen. Ingegaan wordt onder meer op de verkleuring en vergrijzing, de leefsituatie van niet-westerse allochtonen, werk en uitkeringsafhankelijkheid, inkomensverdeling, sociale samenhang en gevoelens van onveiligheid.

ISBN 90 357 1787 9; verkoopprijs € 64,-.

De Sociale Staat van Nederland 2007

Op 13 september is het tweejaarlijkse SCP-rapport *De Sociale Staat van Nederland 2007* verschenen. De publicatie geeft een beeld van de sociale situatie in Nederland. Aan de hand van kerncijfers worden de ontwikkelingen van de laatste tien jaar geanalyseerd op de terreinen onderwijs, arbeid, inkomen, gezondheid, vrijetijdsbesteding, participatie, veiligheid en wonen. Verder wordt aandacht besteed aan de ontwikkeling van de publieke opinie en het politieke klimaat, de leefsituatie van de Nederlanders, het gebruik dat Nederlanders maken van voorzieningen en de waardering die zij voor deze voorzieningen hebben. De kerncijfers worden afgezet tegen de beleidsdoelstellingen van de overheid.

SCP-publicatie 2007/20, ISBN 978 90 377 0321 4, prijs € 24,50.

Liefde à la carte

Op 25 oktober 2007 verschijnt *Liefde à la carte. Trends in moderne relaties* van Malou van Hintum en Jan Latten. Hierin worden voor een breed publiek de trends en ontwikkelingen in relatievorming belicht. Volgens de auteurs zullen we in ons leven vaker single zijn en steeds meer moeite moeten doen om een evenwicht te vinden tussen onze individuele vrijheid en de verbondenheid met een partner. Het boek bevat interviews met onder anderen Naema Tahir, Heleen Mees, Maarten van Poelgeest, Kathalijne Buitenweg, Samira Bouchitibi en Hella en Freek de Jonge.

ISBN 90 6305 311 6; verkoopprijs € 14,95.

Uitgegeven door Archipel, info@uitgeverijarchipel.nl

Europe in figures - Eurostat yearbook 2006-07

Deze Eurostatpublicatie uit juli 2007 geeft in tabellen, grafieken en kaarten statistische informatie over onder meer bevolking, onderwijs, gezondheid, economie, wetenschap en milieu in Europa.

De publicatie is te downloaden vanaf de site van Eurostat. ISBN 92 790 2489 2; verkoopprijs € 30,-.

Gemeente op Maat

In oktober 2007 verschijnt *Gemeente Op Maat 2006*, een jaarlijkse publicatie van het CBS met per gemeente statistische overzichten en grafieken. Tevens is er een hoofdstuk dat deze publicatie en de regionale statistieken in een bredere context plaatst. Alleen als elektronische versie beschikbaar; www.cbs.nl, dossier Nederland Regionaal.

Jaarrapport Integratie 2007

Het Sociaal en Cultureel Planbureau publiceert eind oktober 2007 het Jaarrapport Integratie 2007. Dit rapport beschrijft de positie van etnische minderheden in Nederland en de ontwikkelingen die de afgelopen jaren rond de integratie hebben plaatsgevonden. Aan de orde komen thema's als demografie, inburgering, onderwijs, arbeid en inkomen. Het rapport gaat ook in op sociaal-culturele aspecten van integratie en geeft de laatste stand van zaken met betrekking tot concentratiewijken, beeldvorming, criminaliteit en de positie van allochtone vrouwen. De aandacht richt zich op de herkomstgroepen die al langer in Nederland verblijven (Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen) en vergelijkt hun positie met die van autochtonen.

ISBN 90 377 0330 6.

Artikelen

Een terugblik op het ouderlijk gezin

Arie de Graaf

Driekwart van de kinderen die in de jaren zeventig zijn geboren, is opgegroeid bij twee ouders. Een op de zeven heeft een scheiding van de ouders meegemaakt. Voor de generatie die in de jaren veertig is geboren, was dit aandeel slechts een op de dertig. Het aandeel kinderen dat gedurende de gehele jeugd is opgegroeid in een gezin met twee ouders, is de afgelopen decennia vrijwel constant gebleven. Ongeveer een kwart van de kinderen noemt de jeugdtijd in het ouderlijk huis redelijk tot slecht, of heeft meegemaakt dat de ouders zijn gescheiden. Wel is het aandeel van de kinderen dat de jeugd thuis redelijk tot slecht vindt gedaald, en is het aandeel dat in het ouderlijk huis een scheiding heeft meegemaakt toegenomen.

Het ouderlijk gezin

De afgelopen decennia is het gezinsleven ingrijpend veranderd. Gezinnen zijn kleiner geworden en er zijn bovendien andere samenlevingsvormen gekomen dan het gezin van een echtpaar met kinderen: eenoudergezinnen, gezinnen met een inwonende ouder, pleeg- en stiefgezinnen, homoseksuele paren met kinderen en gezinnen van ongehuwd samenwonende ouders.

Uit staat 1 blijkt dat in de tweede helft van de twintigste eeuw ruim driekwart van de kinderen gedurende de gehele jeugd is opgegroeid bij beide biologische ouders. Dit aandeel is in de loop der jaren niet veel veranderd. Wel zijn de afgelopen decennia steeds meer jongeren in het ouderlijk huis geconfronteerd met een scheiding van de ouders. Van de kinderen die in de jaren veertig zijn geboren, heeft slechts 3 procent thuis een (echt)scheiding van de ouders meegemaakt, tegen 14 procent van de kinderen die zijn geboren in de jaren zeventig. Daarentegen is het aandeel personen dat tijdens de jeugd één van de ouders heeft verloren gedaald van 18 naar 7 procent. Het aandeel kinderen dat voor het grootste deel van de jeugd bij alleen de vader of moeder is opgegroeid en geen scheiding van de ouders of overlij-

den van één van de ouders heeft meegemaakt, of niet bij de ouders is opgegroeid, bedraagt 2 à 3 procent. In 2007 telde Nederland 2,1 miljoen tweeoudergezinnen en 461 duizend eenoudergezinnen. Eenoudergezinnen kunnen op een aantal manieren ontstaan: door echtscheiding of uit elkaar gaan van ongehuwd samenwonende partners, doordat een van de partners overlijdt, of als een alleenstaande vrouw een kind krijgt. In 2007 was ruim een kwart van de alleenstaande ouders ongehuwd, 17 procent verweduwd en bijna 50 procent gescheiden. De overigen waren (nog) gehuwd. In 2007 groeiden 718 duizend kinderen op in een eenoudergezin, ofwel 15 procent van alle kinderen die nog bij de ouders wonen. Dit aandeel zal de komende jaren naar verwachting licht toenemen (Agtmaal-Wobma en Van Duin, 2007).

Methode en gegevens

Dit artikel presenteert een analyse van de relatie met en tussen de (stief)ouder(s) voor personen die zijn geboren in de periode 1940–1979. Het gaat hierbij om volwassenen die terugkijken op het gezin waarin ze zijn opgegroeid. Zij hebben gedurende hun hele jeugd in een tweeoudergezin gewoond, hebben in het ouderlijk huis de echtscheiding van hun ouders meegemaakt of hebben er het overlijden van één van de ouders ervaren. Respondenten die met twee biologische ouders zijn opgegroeid en het ouderlijk huis hebben verlaten, zijn ondervraagd over de ervaringen met de ouders en het gezinsleven en over het contact tussen de ouders. Met contact wordt de onderlinge verstandhouding bedoeld: of en hoe vaak er ruzies en conflicten voorkwamen tussen de ouders of tussen de ouders en het kind (de respondent). Als de ouders zijn gescheiden, gaat het om contact met en tussen de ex-partners in het eerste jaar na de scheiding. De gegevens zijn afkomstig uit het Onderzoek Gezinsvorming 2003 van het CBS.

Staat 1
Personen van 23–62 jaar in 2003 naar ouderlijke gezinssituatie

Ouderlijke gezinssituatie	Geboren in de periode			
	1940–1949	1950–1959	1960–1969	1970–1979
	%			
Tweeoudergezin	77	81	77	76
Woonde thuis bij scheiding ouders	3	6	11	14
Woonde thuis toen vader en/of moeder overleed	18	12	10	7
Bij vader of moeder opgegroeid anders dan overlijden/scheiden ouders	1	0	1	1
Niet bij vader of moeder opgegroeid	2	1	1	1
	abs.=100%			
Totaal aantal respondenten	1 590	1 869	2 073	1 490

Kinderen uit tweeoudergezinnen

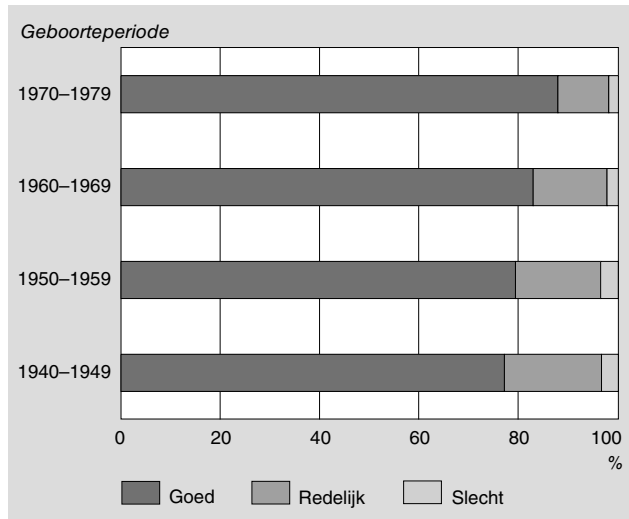
Uit *grafiek 1* blijkt dat driekwart van de generaties die in de jaren veertig zijn geboren en gedurende hun hele jeugd zijn opgegroeid in een tweeoudergezin het gezinsleven als 'goed' hebben ervaren. Generaties die later zijn geboren hadden een steeds positievere ervaring met het gezinsleven. Voor personen geboren in de jaren zeventig is dit aandeel bijna 90 procent. Het gaat hier om volwassenen die ook geen scheiding van de ouders hebben meegemaakt nadat ze het ouderlijk huis hebben verlaten.

Een mogelijke verklaring voor deze positieve ontwikkeling is dat de overgang van een 'bevelshuishouding' naar een 'onderhandelingshuishouding' in het gezin een positief effect heeft gehad op het gezinsleven. In de jaren zestig en zeventig is de uitleg over regels en grenzen door de ouders en de ruimte die kinderen kregen om deze regels en grenzen bij te stellen, aan verandering onderhevig geweest (Du Bois-Reymond, 1993). Omdat ouders in onderhande-

lingsgezinnen relatief soepele regels hanteren, zou de kans op conflicten kleiner zijn dan in bevelshuishoudingen. Deze ontwikkeling in het gezin kan een gunstige uitwerking hebben gehad op de ervaring van het ouderlijk gezin.

Een andere verklaring voor het feit dat jongere generaties hun jeugdtijd in het gezin meer zijn gaan waarderen, ligt in de kwaliteit van het contact dat ouders met elkaar hadden. Oudere generaties gingen slechts zelden uit elkaar, ook wanneer de relatie niet goed was. Vader en moeder bleven vaak bij elkaar voor de kinderen, of onder druk van de omgeving. Het blijkt dat volwassenen die zijn geboren in de periode 1940–1949, die in een tweeoudergezin zijn opgegroeid en van wie de ouders nooit zijn gescheiden, minder positief zijn over het contact tussen de ouders dan volwassenen geboren in de periode 1970–1979. Een kwart van de oudere generaties vond de relatie tussen de ouders 'redelijk' tot 'slecht', tegen 16 procent van de generaties die zijn geboren in de jaren zeventig.

1. Ervaring van het ouderlijk gezinsleven¹⁾

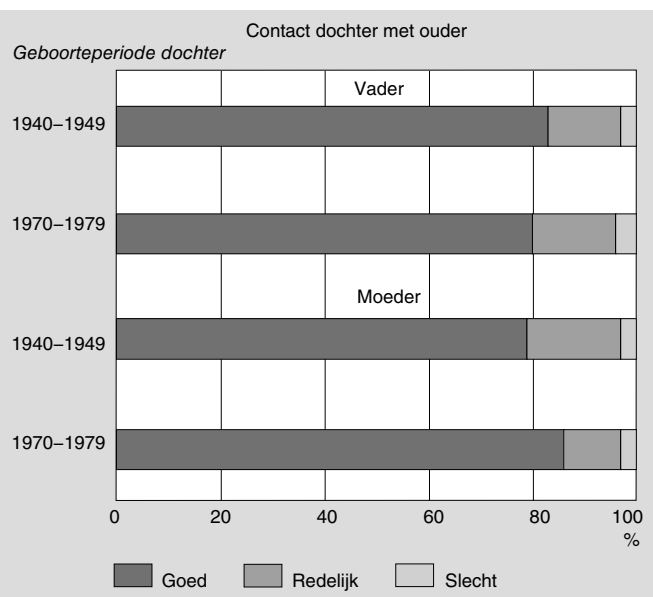
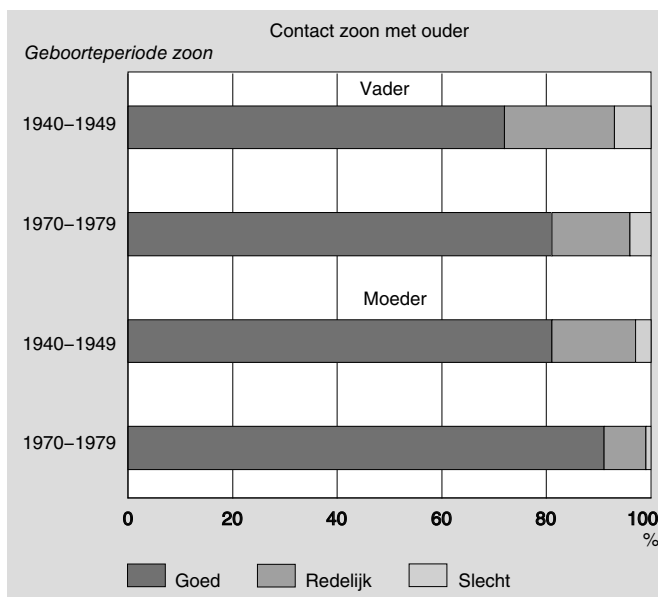
¹⁾ Personen die zijn opgegroeid in een tweeoudergezin en van wie de ouders, na het uit huis gaan, niet zijn gescheiden.

Staat 2 laat zien dat er een sterk verband is tussen de ervaring van het gezinsleven in het ouderlijk huis en het contact tussen de ouders. Van de personen die het gezinsleven in het ouderlijk huis als slecht hebben ervaren, geeft 70 procent aan dat het contact tussen de ouders slecht was. Oudere generaties hebben het gezinsleven minder positief ervaren dan jongere generaties, omdat er binnen het gezin vaker ruzies of conflicten voorkwamen.

Staat 2
Personen van 23–62 jaar opgegroeid in tweeoudergezin (ouders nooit gescheiden)

Ervaring oudelijk gezinsleven	Contact tussen ouders toen kind nog thuis woonde			Totaal aantal respondenten
	goed	redelijk	slecht	
	%			abs.=100%
Goed	89	11	1	4 348
Redelijk	29	60	12	828
Slecht	8	22	70	135
Totaal	77	19	4	5 311

2. Contact tussen ouder en thuiswonend kind

Jongeren die in een tweeoudergezin zijn opgegroeid en van wie de ouders zijn gescheiden nadat zij het ouderlijke huis hadden verlaten, hebben een minder prettige jeugd gehad dan jongeren van nooit gescheiden ouders. De helft van de volwassenen met gescheiden ouders heeft het gezinsleven tijdens het verblijf bij hun ouders als 'redelijk tot slecht' ervaren. Voor personen uit gezinnen van nooit gescheiden ouders ligt dit op 20 procent. In een deel van de gevallen zullen de ouders bij elkaar zijn gebleven voor de thuiswonende kinderen.

Contact tussen ouder en thuiswonend kind

Het contact tussen nooit gescheiden ouders en kinderen wordt nader belicht in de *grafiek 2*. Het blijkt dat jongens met zowel de vader als de moeder duidelijk een betere verstandhouding hebben gekregen. Vier op de vijf zonen geboren in de periode 1970–1979 hadden een goed contact met de vader; negen op de tien hadden een goed contact met de moeder. Meisjes hebben door de jaren heen ook een beter contact gekregen met de moeder, terwijl het contact met de vader stabiel is gebleven. Een op de vijf meisjes had een 'redelijk' tot 'slecht' contact met de vader. Opvallend is dat jongens het beste contact hadden met de moeder.

Sleutelkinderen

De afgelopen decennia zijn vrouwen steeds vaker betaalde arbeid gaan verrichten. Dit geldt ook voor moeders met schoolgaande kinderen. Om inzicht te krijgen in de werksituatie van de vader en moeder toen de respondent nog kind was, zijn enkele vragen gesteld over het werken van de ouders tijdens de periode waarin het kind de lagere school bezocht. Gevraagd is hoe deze periode is ervaren.

Het aandeel moeders dat het grootste gedeelte van de periode waarin het kind op school zat betaalde arbeid verrichtte, is gestegen van 12 procent voor de oudste generaties naar 24 procent voor de jongste generaties (*grafiek 3*). Van de werkende moeders was gemiddeld 15 procent niet thuis wanneer het kind uit school kwam. Uiteindelijk werd 13 procent van de schoolgaande kinderen voor een kortere of langere periode niet door een van de ouders opgevangen. Terugkijkend op hun jeugd heeft een kwart van de volwassenen dit als negatief ervaren; 15 procent vond het wel positief dat de ouders niet aanwezig waren als zij uit school kwamen en voor ruim de helft maakte de aanwezigheid van de ouders geen verschil. Opvallend is dat meisjes negatiever waren over de afwezigheid van de ouders dan jongens.

Echtscheiding en kinderen

De laatste jaren maken jaarlijks rond 34 duizend minderjarige kinderen een echtscheiding mee van hun ouders. Begin jaren negentig lag dit aantal nog op ongeveer 25 duizend. Deze stijging kan worden toegeschreven aan de toename van het

aantal echtscheidingen, maar ook aan de toename van het aandeel echtscheidingen waarbij kinderen zijn betrokken. Dit laatste komt omdat men eerst ongehuwd gaat samenwonen en trouwt als er kinderen komen. Vanaf medio jaren negentig is het aandeel door echtscheiding ontbonden huwelijken met kinderen gestegen van 45 naar ruim 55 procent (*staat 3*). Het totaal aantal kinderen dat in het ouderlijk huis is geconfronteerd met het uit elkaar gaan van de ouders is groter. Het gaat dan ook om kinderen die opgegroeid zijn bij ouders die niet-gehuwd samenwoonden of ouders die hebben gekozen voor een flitscheiding (De Graaf, 2005). Uit *staat 1* bleek al dat het aandeel kinderen dat thuis een scheiding heeft meegemaakt is gestegen van 3 procent voor de oudste generaties naar 14 procent voor de jongste generaties.

Kinderen na scheiding

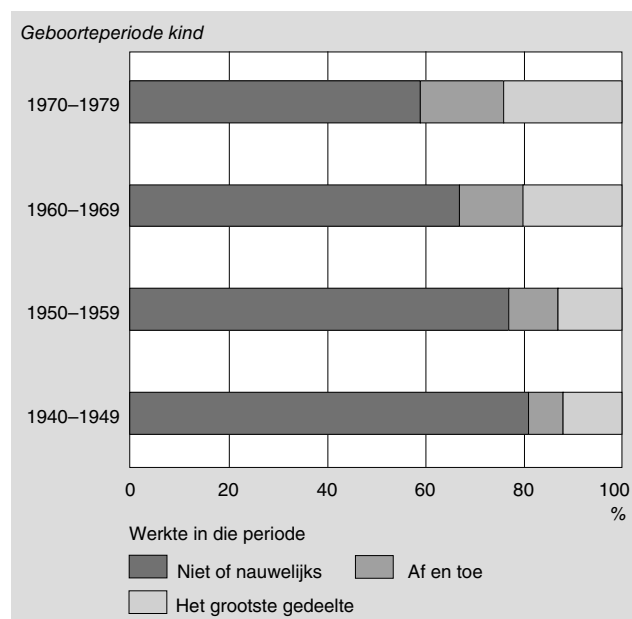
Door echtscheiding verandert niet alleen het contact van het kind met de ouders. De nieuwe gezinssamenstelling beïnvloedt ook het welbevinden van de kinderen. Dit geldt des te meer als gescheiden ouders gaan hertrouwen of gaan samen-

Staat 3
Echtscheidingen en minderjarige kinderen betrokken bij echtscheiding, 1990–2006

Jaar van echtscheiding	Totaal aantal echtscheidingen <i>x 1 000</i>	w.o. aandeel echtscheidingen met minderjarige kinderen %	Totaal aantal minderjarige kinderen <i>x 1 000</i>
1990	28,4	48,5	24,1
1995	34,2	44,8	28,0
2000	34,7	51,8	33,0
2001	37,1	53,0	36,3
2002	33,2	56,3	34,7
2003	31,5	58,1	33,9
2004	31,1	58,1	33,6
2005	31,9	57,4	33,9
2006	31,7	56,9	33,3

Bron: CBS, Bevolkingsstatistieken

3. Arbeidssituatie van moeders toen het kind de lagere/basisschool bezocht

wonen met een nieuwe partner. De nieuwe gezinssituatie is belangrijk voor het welbevinden van stiefkinderen. Gaat het goed in het nieuwe stiefgezin, en in het bijzonder met het contact met de stiefouder, dan gaat het ook goed met de kinderen. Het welbevinden van de kinderen hangt sterker samen met de band met de stiefouder dan met de band met de biologische ouder die geen deel meer uitmaakt van het gezin (Spruijt, 2007).

Uit het Onderzoek Gezinsvorming 2003 blijkt dat bijna 80 procent van de kinderen na de scheiding bij de moeder woont en ruim 5 procent bij de vader. Co-ouderschap, waarbij het kind deels bij de vader en deels bij de moeder woont, komt in 15 procent van de gevallen voor (De Graaf, 2005). Een klein deel van de kinderen gaat na de scheiding zelfstandig wonen.

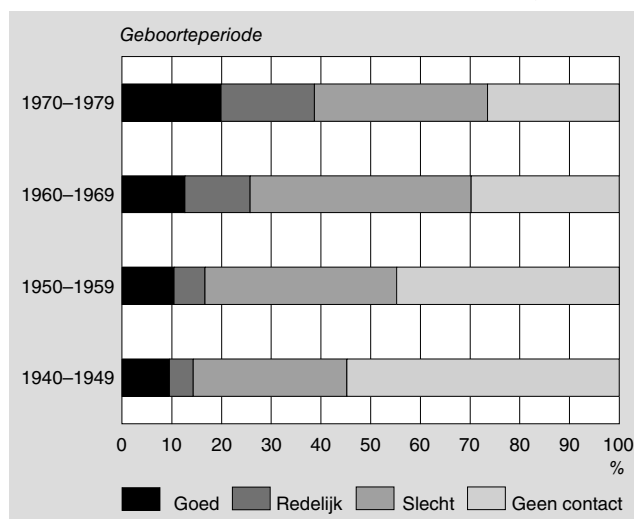
Aan personen die thuis een scheiding hebben meegemaakt, is gevraagd hoe de onderlinge verstandhouding was tussen de ouders in het eerste jaar na de scheiding. Uit *grafiek 4* blijkt dat het onderlinge contact tussen de ouders bij de jongste generatie van volwassen kinderen beter was dan bij de oudere generaties. Vier op de vijf kinderen die zijn geboren in de periode 1940–1949 geven aan dat het onderlinge contact tussen de ouders slecht was, of dat er helemaal geen contact

was. Generaties geboren in de jaren zeventig zeggen dat de onderlinge verstandhouding tussen de ouders veel beter was. Vier op de tien ex-partners hadden in het eerste jaar na de scheiding een redelijk tot goed contact met elkaar.

Ook het contact van de kinderen met de vader blijkt in het eerste jaar na de scheiding beter te zijn geworden. Vier op de tien kinderen geboren in de jaren veertig heeft na de scheiding redelijk tot goed contact gehad met de vader (*staat 4*). Dit geldt voor zes op de tien kinderen die in de jaren zeventig zijn geboren.

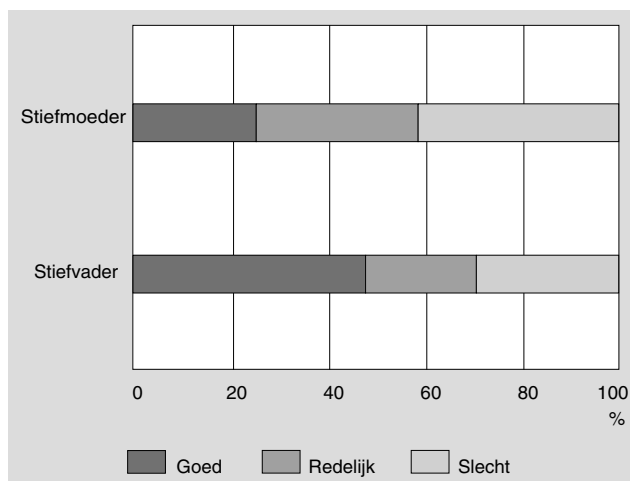
Deze ontwikkeling is ook waargenomen door Spruijt (2007). Hij concludeert dat het aandeel kinderen dat geen contact meer heeft met de uitwonende ouder – meestal de vader – de laatste jaren is gedaald van 25 naar iets minder dan 20 procent. Het contact met de moeder wordt in de meeste gevallen goed genoemd (70 procent). Dit was vroeger zo, maar geldt ook voor de generaties die in de periode 1970–1979 zijn geboren. Dit stabiel hoge aandeel heeft te maken met het feit dat het merendeel van de kinderen die in het ouderlijk huis een scheiding hebben meegemaakt, bij de moeder is blijven wonen.

4. Contact tussen de ouders in het eerste jaar na scheiding¹⁾

¹⁾ Personen die in het ouderlijk huis een scheiding van de ouders hebben meegemaakt.

5. Ervaring met stiefouder

Kind en stiefouder

Van de kinderen die na de scheiding bij de vader of moeder blijven wonen, krijgt bijna de helft te maken met een stiefouder. Gemiddeld zijn kinderen 12 jaar oud als dat gebeurt en hebben ze daarvoor gemiddeld 4,5 jaar in een eenoudergezin doorgebracht.

Bijna de helft van de respondenten beoordeelt de nieuwe gezinssituatie met de stiefvader als goed en een derde als slecht (*grafiek 5*). De aanwezigheid van een stiefmoeder wordt negatiever ervaren. Slechts een kwart beoordeelt de thuissituatie positief. De negatieve ervaring is vooral het gevolg van een slecht contact met de stiefmoeder.

Staat 4
Contact kind met gescheiden ouder in het eerste jaar na scheiding

Contact met	Kind geboren in de periode			
	1940–1949	1950–1959	1960–1969	1970–1979
	%			
Vader				
goed	24	21	34	36
redelijk	18	13	18	25
slecht	13	30	24	19
geen contact	44	36	24	19
Moeder				
goed	72	71	70	72
redelijk	4	12	15	16
slecht	7	13	11	7
geen contact	17	3	4	5
	abs.=100%			
Totaal aantal respondenten	46	97	198	194

Staat 5
Gemiddelde leeftijd bij uit huis gaan

Oudelijke gezinssituatie	Mannen	Vrouwen
Tweeoudergezin	22,2	20,6
Woonde thuis bij scheiding ouders	20,9	19,8
Woonde thuis bij scheiding ouders en stiefouder meegemaakt	20,5	19,5

Uit huis gaan

De afgelopen decennia is voor zowel mannen als vrouwen zelfstandigheid een steeds belangrijker reden geworden om het ouderlijk huis te verlaten. Samenwonen en trouwen hebben aan belang ingeboet. Individualisering en emancipatie zijn belangrijke verklaringen voor deze ontwikkeling (De Graaf en Loozen, 2006).

De situatie thuis blijkt ook invloed te hebben op de beslissing om op eigen benen te staan. Ongeveer 5 procent van de jongeren die het ouderlijk huis verlaten noemt 'de slechte sfeer thuis' de belangrijkste reden om te vertrekken. Het blijkt dat een kwart van de jongeren met een stiefouder na een scheiding van de ouders het ouderlijk huis vanwege de slechte sfeer verlaat. Uit *staat 5* blijkt ook dat deze jongeren dat op vrij jonge leeftijd doen. Ook jongeren die alleen een echtscheiding van de ouders hebben meegemaakt, gaan gemiddeld eerder het huis uit dan jongeren die hun hele jeugd bij vader en moeder zijn geweest. Van hen noemt ongeveer 15 procent 'de slechte sfeer in het ouderlijk huis' als reden om uit huis te gaan.

Conclusies

Driekwart van de kinderen groeit op in een tweeoudergezin. Van de kinderen die in de jaren zeventig zijn geboren, heeft een op de zeven in het ouderlijk huis een scheiding meegemaakt. Bij de generatie die in de jaren veertig is geboren, was dit slechts een op de dertig.

Ongeveer een kwart van de kinderen is opgegroeid in een minder prettige gezinsituatie: deze kinderen noemen hun jeugdtijd in het ouderlijk huis redelijk tot slecht of hebben meegemaakt dat hun ouders zijn gescheiden. Wel is het aandeel dat de jeugdtijd redelijk tot slecht vindt gedaald, en is het aandeel dat in het ouderlijk huis een scheiding van de ouders heeft meegemaakt toegenomen. Deze ontwikkeling ondersteunt de gedachte dat de toename van het aantal scheidingen niet wordt veroorzaakt doordat de relatie tussen partners slechter is geworden, maar doordat het tegenwoordig meer geaccepteerd is dat ouders uit elkaar gaan wanneer de relatie slecht is.

Een op de vijf jongeren met gescheiden ouders had in het eerste jaar na de scheiding geen contact meer met de vader. Een zelfde aandeel had een slecht contact met de vader. Wel is dit contact in de afgelopen decennia duidelijk verbeterd. Het contact met de moeder na de scheiding was daarentegen voor newgen op de tien jongeren redelijk tot goed te noemen. Ook hier is sprake van een verbetering.

Van de jongeren die met een stiefvader zijn opgegroeid, heeft een derde de nieuwe situatie als slecht ervaren. De situatie in het gezin met een stiefmoeder werd zelfs door vier op de tien jongeren als slecht ervaren, vooral doordat zij een slecht contact hadden met de stiefmoeder.

Een als slecht ervaren sfeer in het ouderlijk huis is – vooral als er een stiefouder in het spel is – een belangrijke reden om al vroeg zelfstandig te gaan wonen.

Literatuur

Agtmaal-Wobma, E. van, en C. van Duin, 2007, Huishoudensprognose 2006–2050: belangrijkste uitkomsten. *Bevolkingstrends* 55(2), blz. 53–59.

Bois-Reymond, M. du, 1993, Jeugd en gezin. In: Dieleman, A.J. et al. (red), *Jeugd in meervoud*. De Tijdstroom, Utrecht.

Graaf, A. de, 2005, Scheiden: motieven, verhuisgedrag en aard van de contacten. *Bevolkingstrends* 53(4), blz. 39–46.

Graaf, A. de, en S. Loozen, 2006, Uit huis gaan van jongeren. *Bevolkingstrends* 54(4), blz. 34–40.

Spruijt, E., 2007, *Scheidingskinderen. Overzicht van recent sociaal-wetenschappelijk onderzoek naar de gevolgen van ouderlijke scheiding voor kinderen en jongeren*. SWP, Amsterdam.

Verhuishwensen uit het Woononderzoek Nederland 2006

Lia van den Broek en Andries de Jong¹⁾

In dit artikel wordt op basis van het Woononderzoek Nederland 2006 gekeken naar de karakteristieken van mensen die aangeven een nieuwe woning te zoeken. De intentie om te verhuizen hangt sterk samen met de levensfase: jonge mensen en alleenstaanden overwegen vaker een verhuizing. Verder spelen ook kenmerken van de huidige woonsituatie een rol. Huurders willen vaker verhuizen dan bewoners van koopwoningen. Bij de wens om te verhuizen wordt de huidige woonsituatie afgezet tegen de gewenste woonsituatie. De helft van de mensen die willen verhuizen vindt de huidige woning te klein. Daarnaast willen veel mensen een woning kopen. Voor de nieuwe woning, die een verbetering van de woonsituatie moet betekenen, is men bereid een hogere prijs te betalen.

1. Inleiding

Verhuizingen vormen in numeriek opzicht veruit de belangrijkste demografische gebeurtenis: jaarlijks wisselen ongeveer 1,5 miljoen mensen van woning (in 2005 zelfs 1,6 miljoen). Dat het aantal verhuisbewegingen zo groot is, komt mede door het bestaan van zogenaamde verhuisketens, waarbij een verhuizing aan het begin van de keten tot meerdere verhuizingen leidt. De verhuisketen start met een woning die aan de woningvoorraad wordt toegevoegd (vooral nieuwbouw) of vrijkomt door de ontbinding van een huishouden (meestal door het overlijden van de laatste bewoner). Het huishouden dat in deze woning trekt, maakt weer een woning vrij voor een ander huishouden. Deze verhuisketen wordt in stand gehouden zolang het een huishouden betreft dat al in een woning gehuisvest was. De keten, en daarmee de doorstroming, eindigt als een nieuw huishouden in een vrijgekomen woning trekt. Dit nieuwe huishouden betreft starters of semi-starters (leden van een paar dat uiteenvalt en van wie ten minste één lid nieuwe woonruimte nodig heeft).

Omdat wonen een primaire levensbehoefte is, krijgt het van oudsher intensieve aandacht van de overheid. Om de bevolking te huisvesten staat de zorg voor een voldoende aanbod van kwalitatief goede woningen in het overheidsbeleid centraal. Is dat aanbod gewaarborgd, dan hebben mensen een betere kans om hun woonwensen te realiseren.

In het algemeen geldt dat het proces van verhuizen start met een discrepantie tussen de huidige en de gewenste woonsituatie. Hierop volgt meestal een oriëntatie op de woningmarkt, wat kan resulteren in een verhuizing. Aan elke verhuizing gaat dus de intentie om te verhuizen vooraf. Dit hoeft overigens niet altijd te leiden tot een daadwerkelijke verhuizing: als binnen het beschikbare budget niet in voldoende mate aan de wensen kan worden voldaan, kan men afzien van de verhuizing.

Dit artikel gaat in op de fase die aan de eigenlijke verhuizing voorafgaat. In eerste instantie worden de intentie om te verhuizen en de motieven hiervoor geanalyseerd. Hierbij wordt gekeken naar de rol van diverse achtergrondkenmerken. Omdat de verhuizing voortkomt uit een discrepantie tussen huidige en gewenste woonsituatie, wordt deze discrepantie nader beschouwd. Ten slotte wordt ingegaan op de laatste stap voor de verhuizing, het zoekproces naar een nieuw huis.

2. Gegevens en methode

Voor het overheidsbeleid ten aanzien van wonen is het van groot belang om de woonwensen te kennen. Om deze reden wordt periodiek een grootschalig enquêteonderzoek uitgevoerd onder een representatieve steekproef uit de bevolking van Nederland. Recent is in opdracht van het ministerie van VROM opnieuw een woningbehoefteonderzoek uitgevoerd, het Woon Onderzoek Nederland (WoON 2006). De basismodule van dit onderzoek is de woningmarktmodule met 64 duizend respondenten, waarvan 40 duizend 'reguliere' respondenten en 24 duizend respondenten uit een extra steekproef (bedoeld om betrouwbare informatie te verkrijgen op laag regionaal niveau, zoals gemeenten). Dit artikel is op de gegevens van dit onderzoek gebaseerd. Het geeft hiermee een actueel beeld van de kenmerken van mensen die willen verhuizen, hun woonwensen en hun zoekgedrag. Aan de respondenten is gevraagd of zij binnen de komende twee jaar willen verhuizen. Zij die hierop positief hebben gereageerd worden in dit artikel 'verhuishgeneigden' genoemd. Deze analyse heeft betrekking op de verhuishgeneigden van 18 jaar en ouder.

Om op basis van de informatie over de respondenten populatiegegevens te verkrijgen, kan in het WoON 2006 worden gekozen tussen diverse weegfactoren. Met de personenweegfactor worden de uitkomsten representatief voor diverse bevolkingscategorieën, terwijl met de huishoudensweegfactor representativiteit voor de diverse typen huishoudens wordt verkregen. In deze analyse is gebruikgemaakt van de personenweegfactor.

Verhuishgeneigden kunnen wat betreft de eigendomssituatie worden onderscheiden in huurders en eigenaar-bewoners, en wat betreft hun huidige positie op de woningmarkt in starters en doorstromers. Starters zijn hier geoperationaliseerd als thuiswonende kinderen die het ouderlijk huis willen verlaten om hun eigen 'wooncarrière' te starten. Doorstromers zijn mensen die reeds zelfstandig wonen en hebben aangegeven te willen verhuizen.

In WoON 2006 is aan respondenten gevraagd om bij de formulering van de kenmerken van de gewenste woning rekening te houden met het huidige inkomen.

---

¹⁾ De auteurs zijn werkzaam bij het Ruimtelijk Planbureau, Den Haag

3. Verhuigeneigheid naar achtergrondkenmerken

In 2006 hadden circa 3 miljoen mensen plannen om binnen twee jaar te verhuizen, ofwel 24 procent van de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder. Het aantal verhuigeneigde personen is tussen 2002 en 2006 licht gestegen, met ruim 115 duizend. Overigens is ook het aantal verhuisde personen in deze periode iets toegenomen. Gezien de opbloei van de economie tussen 2002 en 2006 lijkt het erop dat in economisch gunstiger tijden meer mensen een verhuizing overwegen. Ook De Jong et al. (2005) wijzen op een relatie tussen schommelingen in het (relatief) aantal verhuizingen en schommelingen in de economische conjunctuur.

In de literatuur worden verschillende factoren aangewezen die van invloed zijn op de verhuigeneigheid. Zo blijkt uit de analyse van het woningbehoefteonderzoek van 2002 (WBO 2002) van het ministerie van VROM dat de verhuigeneigheid enerzijds afhangt van de kwaliteit van de woonsituatie (woning en woonomgeving) en anderzijds van persoonlijke kenmerken (leeftijd, herkomst en eigendomsverhouding) (Ministerie van VROM, 2004a). Bij de woonsituatie gaat het zowel om aspecten die vrij objectief zijn vast te stellen, zoals de kwaliteit van de woning, als om aspecten die veel subjectiever van aard zijn, zoals de waardering van de woning en de woonomgeving. Hierbij heeft de waardering een groter effect op de overweging om al dan niet te willen verhuizen. Voorts geldt dat een negatief oordeel over de buurt zwaarder weegt dan ontevredenheid over de woning. De factor beleving van de woonomgeving is ook te vinden bij de redenen van mensen die niet willen verhuizen. Een meerderheid van deze mensen is tevreden met de huidige woning en buurt, en wil daar ook niet weg.

De veelheid aan motieven om te willen verhuizen wordt in de literatuur vaak teruggebracht tot drie groepen. Ten eerste gaat het om veranderingen die samenhangen met de levensfase van personen, ten tweede om motieven in de sfeer van werk en studie en ten derde om woonwensen (zie onder meer Priemus, 1984, en Mulder, 1996). De analyse van woonwensen is overigens niet eenvoudig, omdat

meestal verschillende motieven tegelijkertijd een rol spelen. Hierdoor is het moeilijk te bepalen welk motief bij een verhuizing de doorslag geeft. Daarnaast kunnen bepaalde motieven tegelijkertijd als 'pushfactor' en als 'pullfactor' werken. Pushfactoren zijn motieven die verklaren waarom mensen de huidige woning willen verlaten, zoals een te kleine woning of een slechte buurt. Pullfactoren zijn motieven die mensen ertoe 'verleiden' naar een nieuwe woning te verhuizen, zoals een grotere woning of een buurt op stand.

In WoON 2006 is bij het woonmotief niet het onderscheid tussen 'push' of 'pull' gemaakt. In deze studie zijn vijf groepen verhuismotieven onderscheiden, te weten demografische motieven, gezondheids- en zorgmotieven, arbeidsgerelateerde motieven, woonmotieven en overige motieven.

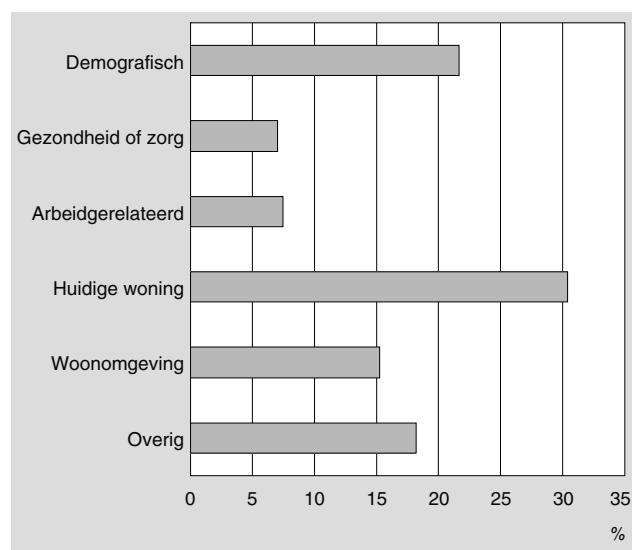
Grafiek 1 toont het belangrijkste verhuismotief van verhuigeneigden. Bijna de helft van de verhuigeneigden gaf aan vanwege de huidige woning of woonomgeving te willen verhuizen. Eén op de vijf gaf aan om demografische motieven te willen verhuizen, zoals uit huis gaan, trouwen en scheiden. Hierbij kan worden opgemerkt dat vooral demografische motieven kunnen samengaan met andere motieven, waarbij het ene motief als pushfactor en het andere motief als pullfactor kan optreden. Zo kan een jonge starter het ouderlijk huis verlaten omdat hij zowel zelfstandig wil wonen als elders studeren.

Verhuigeneigheid naar leeftijdsklasse

Grafiek 2 toont de verhuigeneigheid naar leeftijdsklasse. Er is, met toenemende leeftijd, sprake van een voortdurende afname van de verwachting om binnen twee jaar te verhuizen: het aandeel dat dit verwacht is ongeveer de helft bij jongeren tussen 18 en 24 jaar, een kwart in de leeftijdsgroep 35-44 jaar en een tiende bij 65-plussers.

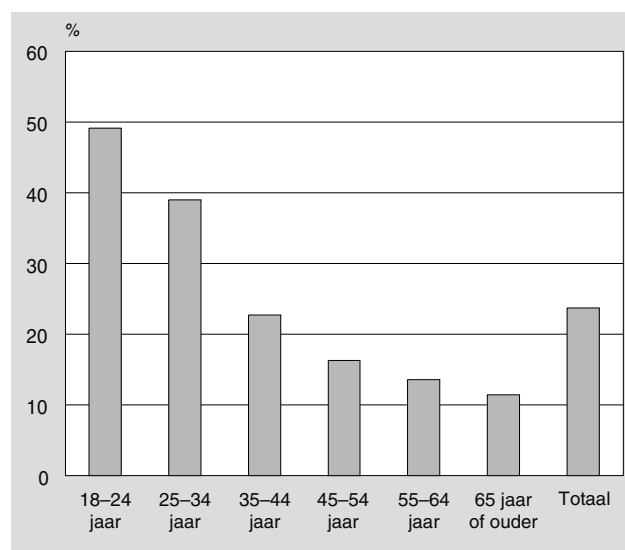
Dit patroon naar leeftijdsklasse kan in verband worden gebracht met de levensfase waarin men verkeert. Evenhuis (2002) onderscheidt vijf fasen in de levensloop en koppelt deze aan verhuigeneigheid. De eerste fase is die van thuiswonend kind; in deze fase wordt meestal niet zo vaak verhuisd,

1. Verhuigeneigden naar verhuismotief

Bron: WoON 2006, bewerking RPB.

2. Verhuigeneigden naar leeftijd

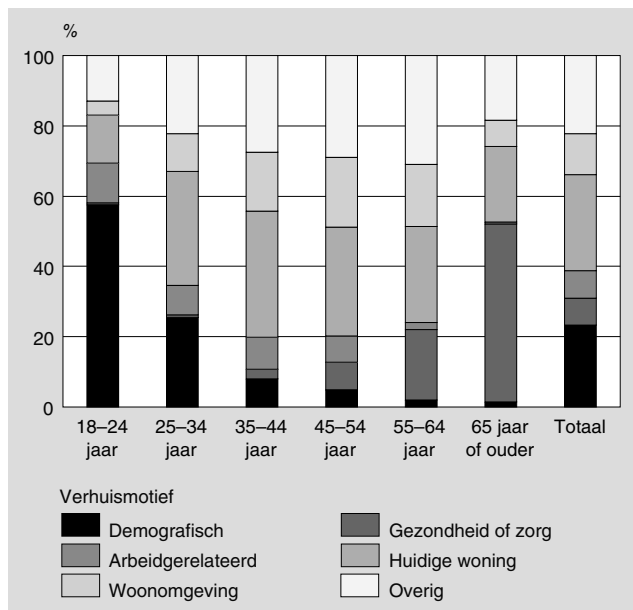
Bron: WoON 2006, bewerking RPB.

mede omdat ouders het niet verstandig vinden dat de kinderen vaak van school veranderen. De tweede fase breekt aan na het verlaten van het ouderlijk huis. Men woont dan (tijdelijk) alleen of met een partner. Gedurende deze fase wordt relatief vaak verhuisd, omdat men gaat samenwonen of juist uit elkaar gaat. Bovendien neemt men eerst genoegen met een woning of appartement dat niet beantwoordt aan het ideaal en probeert men zich van daaruit te 'verbeteren'. In de derde fase zit men in gezinsfase met één of enkele kinderen. Veel gezinnen zijn dan 'voltooid', waardoor de gezinssituatie stabiel is. Vaak heeft men dan al de ideale (eengezinskoop)woning gevonden. Dit leidt ertoe dat er vrij weinig wordt verhuisd. De vierde fase treedt in nadat alle kinderen het ouderlijk huis hebben verlaten, de zogenaamde 'empty nest' fase. Ook in deze fase wordt er weinig verhuisd. De laatste fase breekt aan als de partner komt te overlijden en men alleen is komen te staan. De verhuiscensurendheid onder ouderen is gering, omdat men nog

maar weinig behoefte aan verandering heeft. Verhuizen komt dan vaak voort uit de behoefte aan aangepaste woonruimte. Dit wordt bevestigd door het continue onderzoek Woonkennis.nl van USP Marketing Consultancy, waaruit blijkt dat meer dan de helft van de personen tussen 55 en 65 jaar denkt in de huidige woning oud te kunnen worden, met of zonder aanpassingen (USP, 2006).

De afname van de verhuiscensurendheid met de leeftijd gaat gepaard met verschuivingen in verhuiscensurendmotieven (*grafiek 3*). Zoals verwacht spelen demografische motieven de hoofdrol in de leeftijdsklasse 18–24 jaar: ruim de helft van deze jeugdige respondenten noemt dit motief. Voor 25- tot 55-jarigen zijn woonmotieven dominant. Hierbij is een onderscheid gemaakt tussen woning en woonomgeving, waarbij de woning telkens veel belangrijker is dan de woonomgeving. Verhuizen vanwege het werk speelt in deze leeftijdsklassen ook een vrij belangrijke rol, met een aandeel van ongeveer 10 procent. In de leeftijdsklasse 55–64 jaar wordt het motief 'behoefte aan zorg en gezondheid' belangrijk, met een aandeel van 20 procent. Bij de 65-plussers is het aandeel van dit motief toegenomen tot ongeveer de helft.

3. Verhuiscensurendheden naar leeftijd en verhuiscensurendmotief

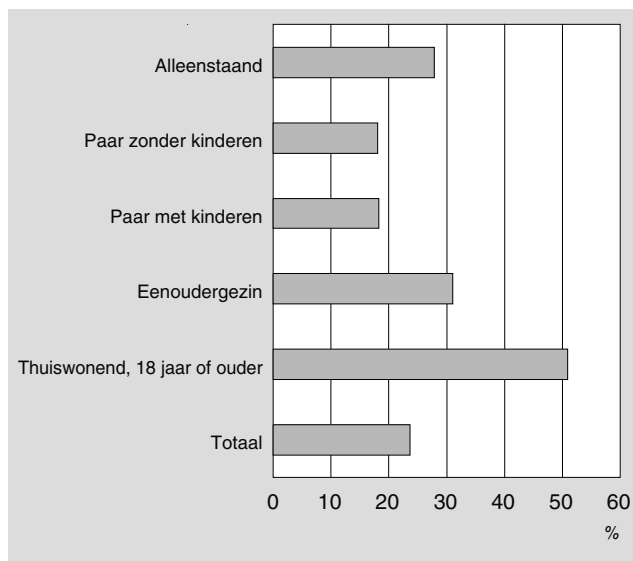

Bron: WoON 2006, bewerking RPB.

Verhuiscensurendheid naar huishoudenspositie

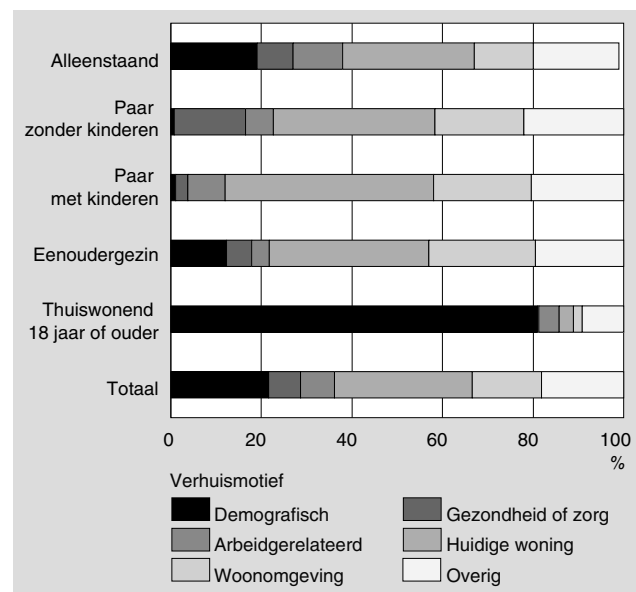
Grafiek 4 toont de verhuiscensurendheid van personen in verschillende huishoudensposities. Onder thuiswonende kinderen is deze gensurendheid het grootst met ongeveer 50 procent, wat uiteraard samenhangt met het feit dat deze groep vrijwel overeenkomt met de leeftijdsklasse 18–24 jaar). Van de alleenstaanden en alleenstaande ouders verwacht ongeveer 30 procent binnen twee jaar te verhuizen. De verhuiscensurendheid is laag onder paren met of zonder kinderen, met ongeveer 20 procent. In *grafiek 5* zijn de verhuiscensurendmotieven weergegeven die bij deze huishoudensposities horen. Bij gezinnen speelt het optimaliseren van de woning en woonomgeving een grote rol, in het bijzonder bij gezinnen met kinderen. Deze bewonerscategorie is kritisch en stelt hoge eisen aan de woning en

4. Verhuiscensurendheden naar huishoudenssamenstelling

Bron: WoON 2006, bewerking RPB.

5. Verhuiscensurendheden naar huishoudenssamenstelling en verhuiscensurendmotief

Bron: WoON 2006, bewerking RPB.

buurt (Ministerie van VROM, 2004b). Dit is mede zo omdat de arbeidscarrière en gezinscarrière meestal al is uitgezet, en er dus uitgekeken kan worden naar een passende woning in een passende buurt. Huishoudens met kinderen gaan op zoek naar een woning in een kindvriendelijke omgeving. Bij gezinnen is vaak ook genoeg gespaard en kan bovendien de waarde van de huidige woning in een nieuwe hypotheek worden meegenomen, waardoor het gemakkelijker wordt om de wens van een nog mooier huis te realiseren. De verhuiscensureidheid is onder eenoudergezinnen groter dan onder gezinnen met twee ouders. Dit komt waarschijnlijk doordat 'nieuwe' alleenstaande ouders, na het uiteenvallen van de relatie, door een verslechtering van de financiële situatie min of meer worden gedwongen om op korte termijn een woning te zoeken. Dit weerspiegelt zich dan ook in een geringere tevredenheid over de huidige woonsituatie (Ministerie van VROM, 2004b).

De alleenstaanden vormen een heterogene groep: deze bestaat deels uit jongeren (met een hoge verhuiscensureidheid), deels uit ex-partners en deels uit (verweduwde) ouderen (met een lage verhuiscensureidheid). De verhuiscensureidheid van de totale groep ligt dan ook rond het gemiddelde.

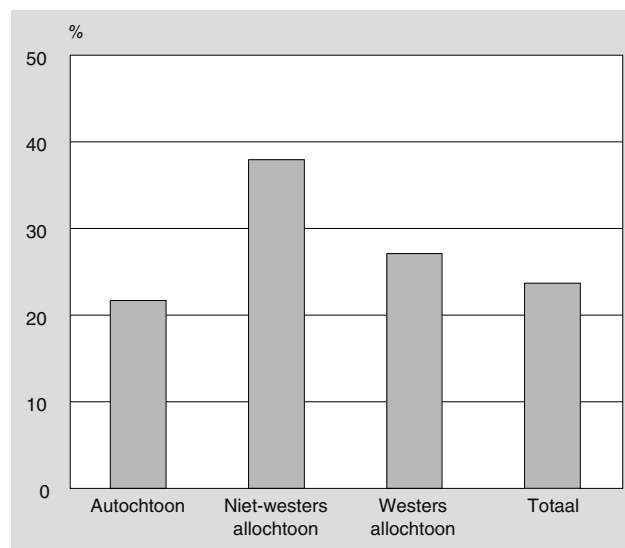
Bij thuiswonende kinderen valt 80 procent van de verhuiscensuremotieven in de categorie 'demografische motieven'. Het gaat hierbij uiteraard vooral om starters op de woningmarkt. In grafiek 6 zijn de verhuiscensuremotieven van deze starters weergegeven. Hieruit blijkt dat binnen de demografische motieven het motief 'zelfstandig wonen' met circa 55 procent het belangrijkste is, gevolgd door 'samenwonen of trouwen' met circa 25 procent.

Verhuiscensureidheid naar herkomstgroep

Uit De Jong et al. (2005) blijkt dat allochtonen vaker verhuizen dan autochtonen. Dit geldt in het bijzonder voor niet-westerse allochtonen. Hun verhuiscensureidheid is eveneens groter: volgens grafiek 7 is deze gencensureidheid onder niet-westerse alloch-

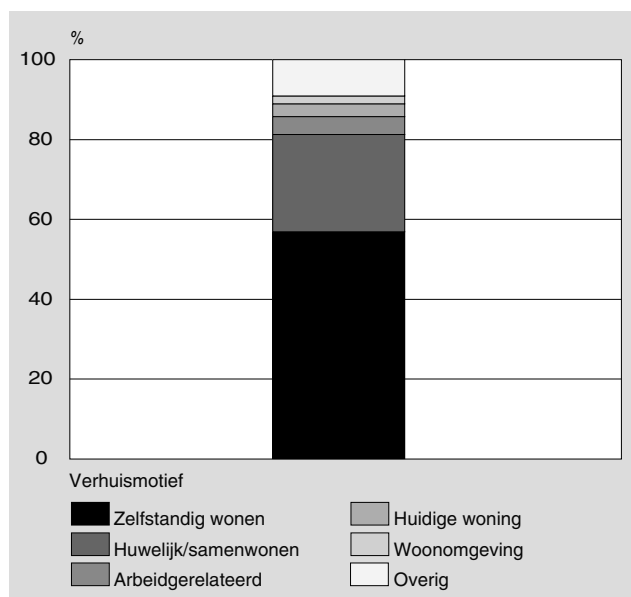
tonen met ongeveer 40 procent bijna twee keer zo groot als onder autochtonen. Het ministerie van VROM zoekt de verklaring voor de hogere verhuiscensureintentie bij niet-westerse allochtonen in contextfactoren (zoals het wonen in een achterstandswijk) en een lagere woontevredenheid (Ministerie van VROM, 2005). Bolt (2001) wijst op culturele verschillen tussen autochtonen enerzijds en Marokkanen en Turken anderzijds. Deze hebben niet zozeer betrekking op verschillen in woonwensen, maar op keuzes die in de huishoudens- en arbeidscarrière worden gemaakt. De keuzes werken vaak door in de wooncarrière. Zo is het onder Turken en Marokkanen nog ongebruikelijk dat kinderen het ouderlijk huis verlaten zonder te trouwen, ook als ze in Nederland zijn opgegroeid. Voorts hebben deze groepen een gemiddeld laag inkomen. Dit veroorzaakt een zwakke woningmarktpositie, waardoor weinig vordering wordt gemaakt in de wooncarrière. Dit komt bij de verhuiscensuremotieven ook tot

7. Verhuiscensureidenden naar herkomstgroep

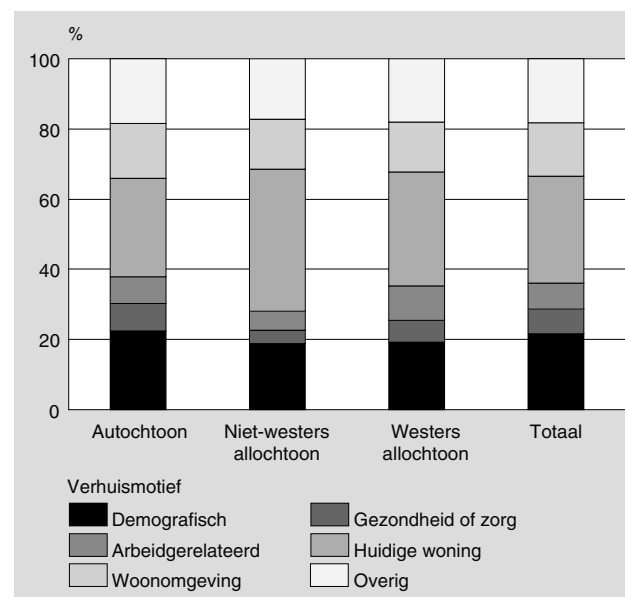
Bron: WoON 2006, bewerking RPB.

6. Starters naar verhuiscensuremotief

Bron: WoON 2006, bewerking RPB.

8. Verhuiscensureidenden naar herkomstgroep en verhuiscensuremotief

Bron: WoON 2006, bewerking RPB.

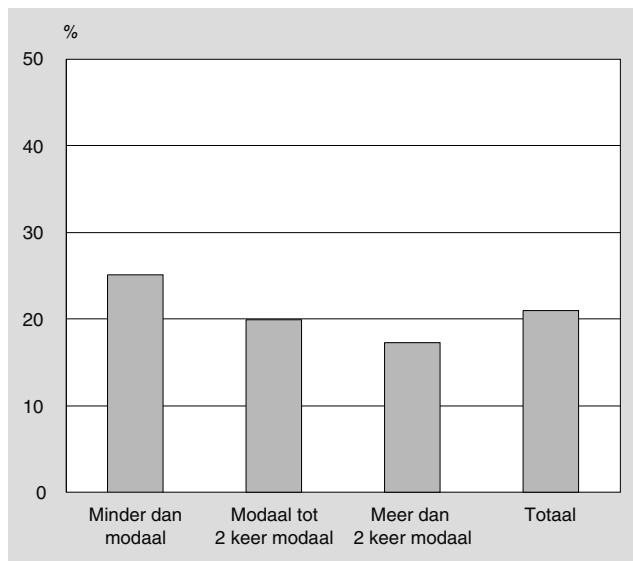
uitdrukking in hun oordeel over de huidige woning (*grafiek 8*). Uit het WBO 2002 bleek dat ze doorgaans minder tevreden zijn over de huidige woning dan autochtonen. Dit geldt bij uitstek voor Marokkanen, een gevolg van het feit dat ze vaker in kwalitatief minder goede woningen gehuisvest zijn (Ministerie van VROM, 2005).

Verhuisceneigtheid naar inkomensniveau

Het effect van inkomen op de verhuisceneigtheid is niet eenduidig. Zo hangt een laag inkomen vaak samen met het wonen in een kwalitatief minder goede woning, wat een stimulans kan vormen om te willen verhuizen. Het lage inkomen betekent echter tegelijkertijd dat de kansen om een betere woning te krijgen geringer zijn, gezien de financiële mogelijkheden. Om-

gekeerd geldt uiteraard dat mensen met een hoog inkomen vaker in een mooie woning wonen en daardoor minder aanleiding hebben om te verhuizen. Hier staat tegenover dat het hoge inkomen wel betere kansen biedt op de woningmarkt, wat weer een opwaarts effect uitoefent op de verhuisceneigtheid. *Grafiek 9* toont de gevolgen van deze effecten. De verschillen in de intentie om te verhuizen tussen de verschillende inkomensgroepen zijn al met al niet erg groot. Mensen met een laag inkomen (tot modaal) zijn iets meer geneigd te verhuizen dan de hoge inkomensgroep (vanaf twee keer modaal), met een verschil van ongeveer 10 procent. De lage inkomensgroep heeft een nogal gemengde samenstelling: voor de helft bestaat deze uit jongeren die aan het begin van hun wooncarrière staan en voor een kwart uit ouderen met een AOW of pensioen. In principe is de wens tot verbetering van de huidige woonsituatie bij hen waarschijnlijk vrij sterk, maar in de praktijk valt maar een beperkt aantal woningen binnen hun inkomensbereik. Dit remt hun verhuisceneigtheid.

9. Verhuisceneigtheid¹⁾ naar inkomen

¹⁾ Exclusief starters.

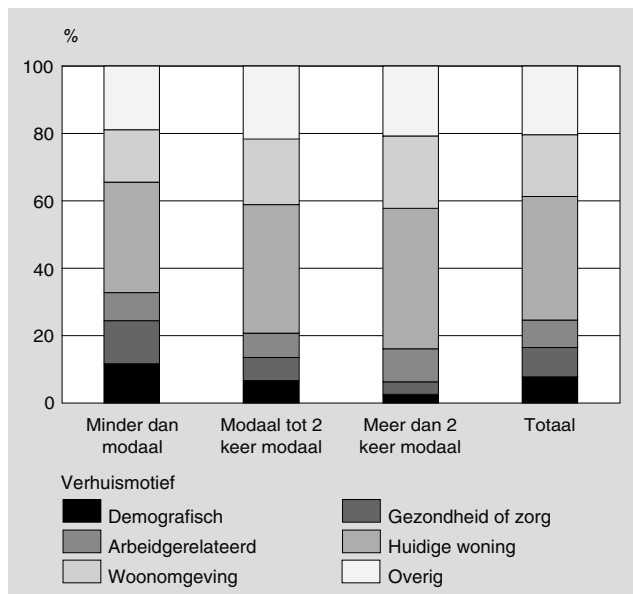
Bron: WoON 2006, bewerking RPB.

Grafiek 10 toont de verhuiscemotieven naar inkomensklasse. Bij mensen met een inkomen tot modaal zijn demografische motieven en gezondheidsredenen vrij belangrijk, met een gezamenlijk aandeel van ongeveer een kwart. Bij mensen met een inkomen vanaf twee keer modaal bedraagt dit aandeel nog geen 10 procent. Bij de laatste groep spelen woonmotieven een grotere rol. In geval van een eventuele onbalans tussen de huidige en de gewenste woonsituatie kunnen ze zich 'vrij' opstellen en uitkijken naar een andere woning. Zij hebben immers een ruimere keus uit het woningaanbod en kunnen bovendien de waarde van de huidige (koop)woning inzetten bij de aankoop van de nieuwe woning.

Verhuisceneigtheid naar opleidingsniveau

In diverse demografische analyses worden inkomen en opleiding met elkaar in verband gebracht. Dit is begrijpelijk omdat een hoge opleiding vaak samengaat met een hoog inkomen.

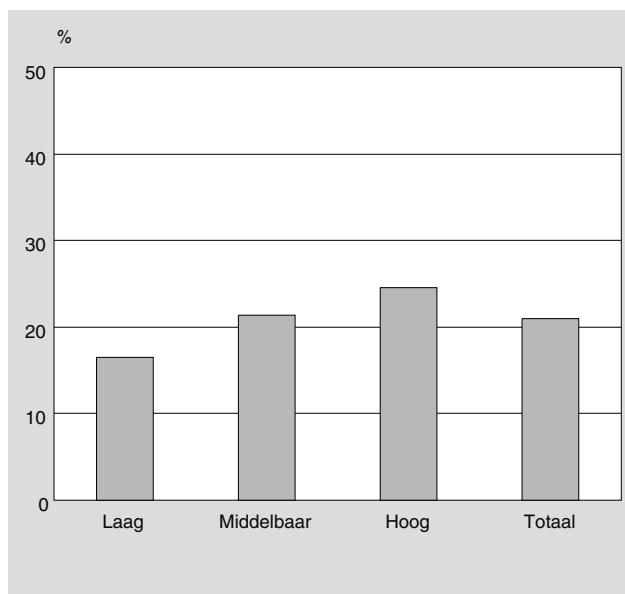
10. Verhuisceneigtheid¹⁾ naar inkomen en verhuiscemotief

¹⁾ Exclusief starters.

Bron: WoON 2006, bewerking RPB.

11. Verhuisceneigtheid¹⁾ naar opleidingsniveau

¹⁾ Exclusief starters.

Bron: WoON 2006, bewerking RPB.

Betekent dit nu ook dat dit leidt tot een verwant patroon in de verhuiscensuren, ofwel gaat een hoog opleidingsniveau samen met een lage verhuiscensuren, vice versa? Uit *grafiek 11* blijkt dat hiervan geen sprake is: laag opgeleide mensen kijken minder vaak uit naar een nieuwe woning. Dat de verwachtingen niet uitkomen, komt doordat de groep met een laag inkomen niet zonder meer gelijk kan worden gesteld aan de groep met een laag opleidingsniveau. In de groep met een laag inkomensniveau bevinden zich relatief veel jongeren (die streven naar een verbetering van de woonsituatie), terwijl de groep met een laag opleidingsniveau relatief veel ouderen telt. Laatstgenoemden zullen wellicht, mede vanwege gezondheidsproblemen, minder geneigd zijn tot verandering.

Bij de verhuiscensuren (*grafiek 12*) is dit 'samenstellingseffect' ook zichtbaar. Onder laag opgeleide mensen spelen gezondheids- en zorgmotieven een veel grotere rol dan onder hoog opgeleide mensen. Opvallend is verder het hoge aandeel van arbeidsmotieven bij de groep hoog opgeleide mensen, met ruim 10 procent tegen slechts enkele procenten bij laag opgeleide mensen. Hoog opgeleide mensen verwachten sneller te gaan verhuizen vanwege het werk, wat uiteraard mede een gevolg is van de minder gelijkmatige spreiding van hooggekwalificeerde banen over het land.

4. Huidige woonsituatie

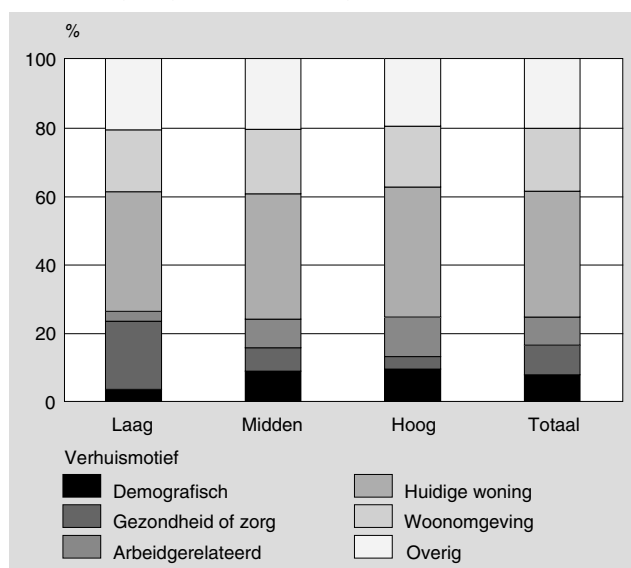
De huidige woonsituatie vormt voor de meeste mensen het uitgangspunt bij het formuleren van hun woonwensen. Er ontstaat pas een behoefte om te verhuizen als de gewenste woning en woonomgeving een duidelijke verbetering van de huidige situatie betekent. In deze paragraaf wordt gekeken naar kenmerken van de huidige woonsituatie, om na te gaan in hoeverre verschillen hierin effect hebben op de intentie om te verhuizen.

Verhuiscensuren naar kenmerken van de huidige woning

Hoewel hier wordt onderzocht in hoeverre bepaalde kenmerken van de huidige woning gepaard gaan met verschillen in de verhuiscensuren, wil dit nog niet zeggen dat deze kenmerken die verschillen ook verklaren. Vaak is het zo dat een bepaalde fase in de levensloop samengaat met een bepaald type woning. Komt men in een nieuwe fase terecht, dan kan het zijn dat de huidige woonsituatie niet langer voldoet aan de woonwensen die horen bij de nieuwe fase. Huurders blijken meer geneigd zijn om te verhuizen dan eigenaar-bewoners (*grafiek 13*). Verder geldt dat bewoners van meergezinswoningen (flats, appartementen, maisonnettes en dergelijke) een hogere verhuiscensuren hebben dan bewoners van eengezinswoningen. Vooral veel jongeren zien een huurappartement als een tijdelijke woning, die dient als opstap naar een grotere koopwoning. Ze wonen dan nog vaak alleen, studeren nog of hebben een eerste tijdelijke baan. Hebben ze na verloop van tijd een partner en een vaste baan, en denken ze aan het krijgen van kinderen, dan willen ze de volgende stap zetten in hun wooncarrière. Gezocht wordt naar een eengezinskoopwoning, die vooral in nieuwbouwwijken in ruime mate beschikbaar is. Het feit dat mensen in huurwoningen vaker willen verhuizen, hoeft dus niet te betekenen dat ze minder tevreden zijn over hun woonsituatie dan mensen in koopwoningen.

Naast type woning en eigendomsituatie houdt ook de prijsklasse van de huidige woning verband met de behoefte om te verhuizen. De verhuiscensuren neemt af naarmate de prijsklasse van de huidige woning hoger is (*grafiek 14*). Zo is het verschil in aandeel verhuiscensuren tussen bewoners van goedkope en dure koopwoningen circa 10 procentpunten. Eenzelfde verschil is zichtbaar tussen huurders met een lage en hoge huur. De verhuiscensuren onder bewoners van een goedkope huurwoning is het grootst: meer dan een derde van hen overweegt een verhuizing. Van de bewoners van een dure huurwoning geeft een kwart aan te willen verhuizen.

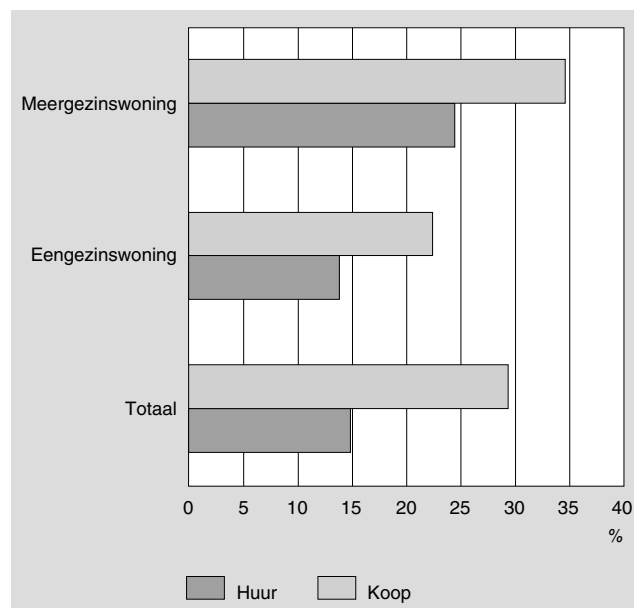
12. Verhuiscensuren¹⁾ naar opleidingsniveau en verhuiscensuren

¹⁾ Exclusief starters.

Bron: WoON 2006, bewerking RPB.

13. Verhuiscensuren naar soort woning en koop/huur

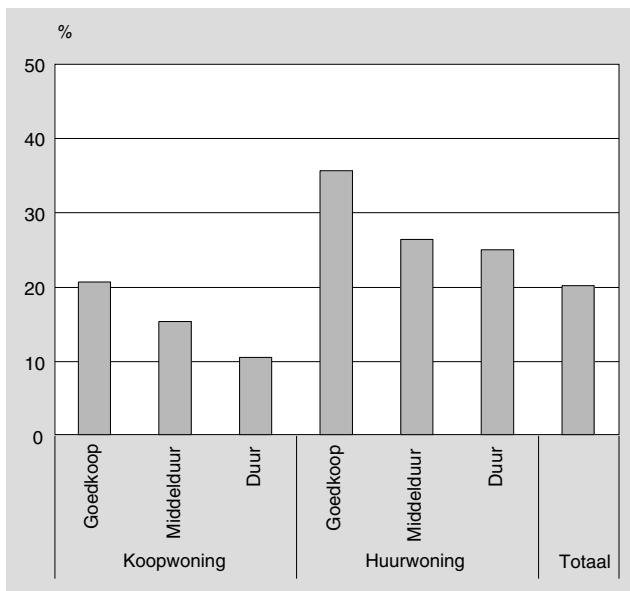
Bron: WoON 2006, bewerking RPB.

Bij deze verschillen in verhuiscensureidheid tussen bewoners van goedkope en dure woningen spelen ook demografische kenmerken een rol, waardoor de verschillen tussen de categorieën nog groter kunnen zijn. Zo wil de helft van de jongeren tot 35 jaar die in een goedkope huurwoning wonen verhuizen. Dit geldt ook voor de niet-westerse allochtonen. Bij personen van 55 jaar en ouder is sprake van een heel andere situatie: zowel de prijs als het type woning heeft vrijwel geen invloed meer op de verhuiscensureidheid.

Verhuiscensureidheid naar woonduur

In het algemeen geldt dat hoe langer iemand in een bepaalde woning woont, des te minder verhuiscensureid hij is. *Grafiek 15* laat dit zien en geeft bovendien aan dat de relatie met woonduur verschilt tussen huurders en eigenaar-bewoners. Binnen elke onderscheiden periode van woonduur is de verhuiscensureidheid onder huurders groter dan onder eigenaar-bewoners, en dit geldt in het bijzonder voor de korte woonduren van 0 tot 5 jaar en 5 tot 10 jaar. Voorts neemt de verhuiscensureidheid bij huurders sterker af met de woonduur. Van de huurders die nog geen 5 jaar in de huidige woning zitten wil 40 procent verhuizen, tegen 15 procent van de huurders die 30 jaar op dezelfde plek wonen. Opnieuw is er een relatie met de levensfase: vooral jongeren wonen nog niet zo lang in de huidige woning en bevinden zich in een fase waarin veel wordt verhuisd. Opmerkelijk is dat de verhuiscensureidheid onder degenen met een woonduur van 5 tot 10 jaar groter is dan onder degenen die nog geen 5 jaar in de huidige koopwoning zitten. De verklaring is waarschijnlijk van financiële aard: de zogeheten 'kosten koper' (die bij aankoop worden betaald) worden over het algemeen pas na meerdere jaren gecompenseerd door de waardeontwikkeling van de woning.

14. Verhuiscensureidgen naar prijsklasse huidige woning¹⁾

¹⁾ De procentuele verdeling van de drie prijsklassen is in de koopsector ongeveer 30-40-30 en in de huursector 25-50-25. In de koopsector ligt de grens tussen goedkoop en middelduur bij 200 duizend euro en tussen middel duur en duur bij 330 duizend euro. In de huursector ligt de grens tussen goedkoop en middelduur bij de kwaliteitskortingsgrens van 332 euro per maand; de grens tussen middelduur en duur ligt bij de aftoppingsgrens van 475 euro per maand.

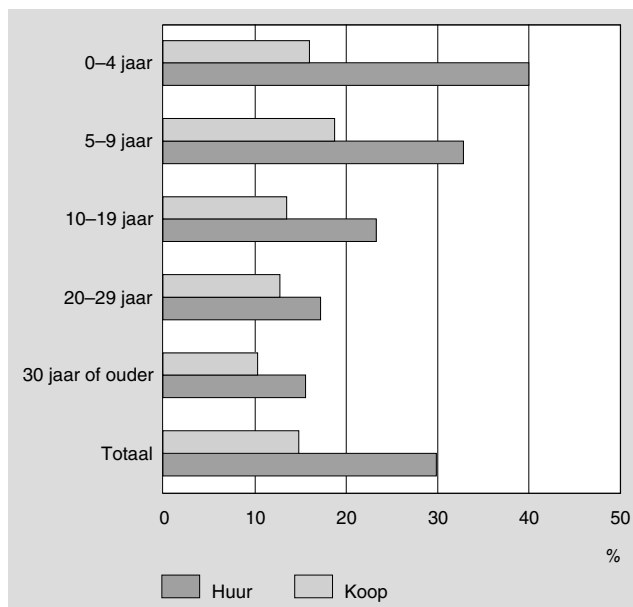
Bron: WoON 2006, bewerking RPB.

Verhuiscensureidheid naar huidige woonomgeving

Uit het bovenstaande blijkt dat diverse kenmerken van de woning van belang zijn in de overweging om te gaan verhuizen. Wonen gaat echter verder dan het huis alleen: het moet vooral worden gezien als een totaalconcept dat ook betrekking heeft op de buurt waarin men woont. De invloed van de omgeving hangt daarbij sterk samen met de levensfase waarin de bewoners zich bevinden.

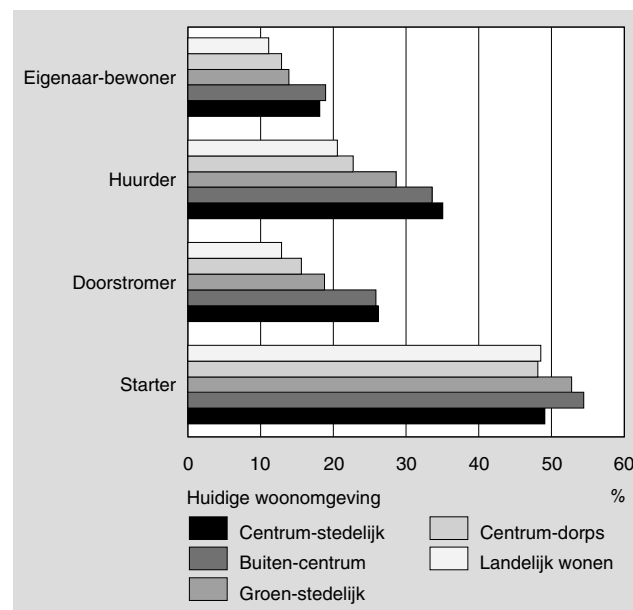
Jongeren zijn wellicht minder gebonden aan hun huidige woonomgeving, mede door hun grotere mobiliteit. Met het stijgen van de leeftijd en vooral met de komst van kinderen, raken mensen in toenemende mate geworteld in hun omgeving. Het sociale netwerk en de toenemende waarde die men hecht aan de fysieke omgeving zorgen ervoor dat de binding met de

15. Verhuiscensureidgen naar woonduur en koop/huur

Bron: WoON 2006, bewerking RPB.

16. Verhuiscensureidgen naar huidige woonomgeving

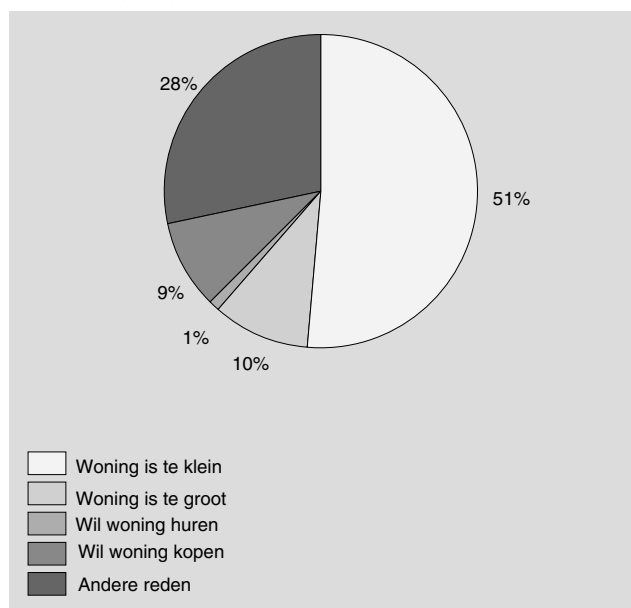

Bron: WoON 2006, bewerking RPB.

buurt sterker wordt. Deze binding blijft bestaan als de kinderen uit huis zijn gegaan; dan overwegen nostalgische overwegingen en de bekendheid met de buurt. Pas als het wonen niet langer plezierig is, wordt er verhuisd (Ministerie van VROM, 2004b). Dit plezier wordt blijkens diverse woononderzoeken voor de helft bepaald door de buurt. Het gaat daarbij om aspecten als je er 'thuis voelen' en afwezigheid van overlast (Peeters en Rohde, 2006). Uit WoON 2006 blijkt dat de helft van de verhuiscandidate de huidige woonbuurt wil verlaten als dit mogelijk is. Deze mensen zijn vaak ontevreden over de huidige woonbuurt. Hierbij zijn geen duidelijke verschillen zichtbaar tussen eigenaar-bewoners en huurders.

Hoe de woonomgeving door mensen wordt beleefd, is van subjectieve aard. Volgens Van Dam et al. (2005) is het hierbij van belang of men in de stad of op het platteland woont: stedelingen zijn minder tevreden over hun woonomgeving dan plattelandsbewoners, en daardoor meer geneigd om te verhuizen. Dit suggereert volgens Schwanen en Mokhtarian (2004) dat in stedelijke en suburbane omgevingen de dissonantie tussen actuele en gewenste woonmilieus veel groter is dan op het platteland. Stedelingen geven aan dat ze rustiger willen wonen en op zoek zijn naar een veilige, ruime, mooie en natuurrijke omgeving. Ook zijn ze op zoek naar de gezelligheid, een sociaal prettige leefomgeving en de mentaliteit van het platteland. Uit *grafiek 16* komt in ieder geval naar voren dat de intentie om te verhuizen sterker is onder mensen die in en rond het centrum van de stad wonen, terwijl de verhuiscandidate van mensen die landelijk wonen duidelijk geringer is. Dit geldt voor zowel huurders als eigenaar-bewoners. Wordt echter onderscheid gemaakt tussen doorstromers en starters, dan lijkt het bovenstaande voor de starters niet op te gaan. In alle soorten woonmilieus is de verhuiscandidate onder starters groot: ze willen graag zelfstandig wonen en daarbij maakt het weinig uit of het ouderlijk huis in de stad staat of op het platteland.

17. Verhuiscandidate naar reden van de 'woning' om te verhuizen

Bron: WoON 2006, bewerking RPB.

Wat mankeert er aan de huidige woning en woonomgeving?

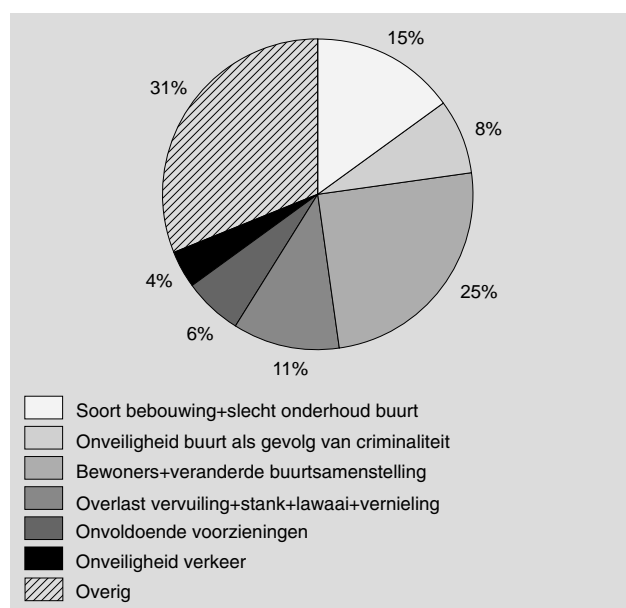
In het WoON 2006 is expliciet aan de respondenten gevraagd welke tekortkomingen zo belangrijk worden gevonden dat men overweegt te verhuizen. *Grafiek 17* laat zien dat zowel een te kleine als een te grote woning als argument wordt genoemd. Meer dan de helft vindt de huidige woning te klein; velen van hen hebben een woning van hooguit drie kamers. Hier staat een groep van 10 procent tegenover die de woning juist te groot vindt. Verder noemt bijna 10 procent het bemachtigen van een koopwoning de reden om te willen verhuizen. De omgekeerde situatie, van koopwoning naar huurwoning, komt amper voor.

Aan de respondenten is eveneens gevraagd wat er aan de huidige woonomgeving schort als men deze de belangrijkste reden vindt om te verhuizen. Eén op de vier respondenten noemt dan de huidige bewoners van de buurt of de veranderde samenstelling van de buurtbewoners (*grafiek 18*). Vaak genoemd worden verder de (slecht onderhouden) bebouwing in de buurt, het gevoel van onveiligheid door criminaliteit en diverse vormen van overlast. Opvallend is dat de bebouwing in de buurt en het slechte onderhoud vaker worden genoemd door eigenaar-bewoners. Mogelijk komt dit doordat deze kenmerken van de woonomgeving een negatief effect kunnen hebben op de waardeontwikkeling van de eigen woning.

Gewenste woonsituatie

Kenmerken van de huidige woning en woonomgeving werken vaak als 'pushfactor' op de intentie om te verhuizen. Hiertegenover staan de pullfactoren: kenmerken van de gewenste woning en woonomgeving die mensen ertoe kunnen verleiden de stap tot verhuizen te zetten. Deze paragraaf gaat na welke woonsituatie gewenst wordt.

18. Verhuiscandidate naar reden van de 'woonomgeving' om te verhuizen

Bron: WoON 2006, bewerking.

Gewenste woning

In het algemeen kan men stellen dat de wensen ten aanzien van een nieuwe woning verband houden met enerzijds de huidige woonsituatie en anderzijds de ingeschatte (financiële) mogelijkheden. Zo wil bijna 90 procent van de eigenaar-bewoners weer een koopwoning en twee derde van de huurders weer een huurwoning. De nieuwe woning moet vervolgens passen binnen het huishoudensbudget. Daarnaast vindt men wel dat de nieuwe woning een vooruitgang moet betekenen en is men bereid de prijs hiervoor te betalen. De gewenste woning zit dan ook meestal in een hogere prijsklasse dan de huidige (staat 1).

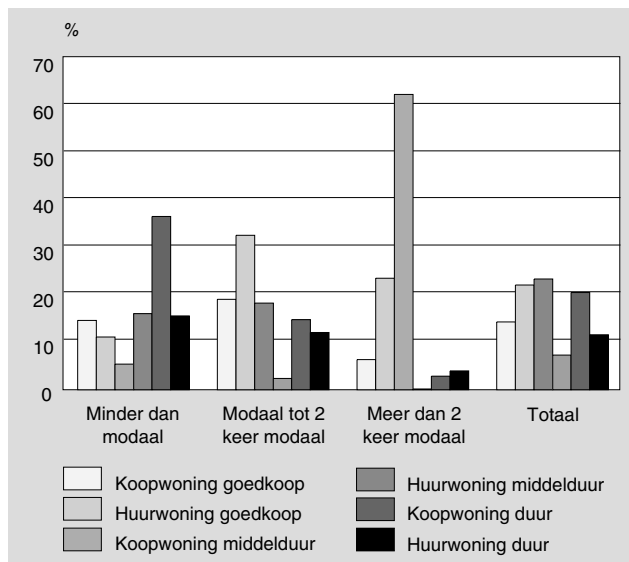
Mensen die op zoek zijn naar een nieuwe woning willen over het algemeen een vooruitgang in hun wooncarrière boeken. Dit blijkt ook uit grafiek 19, die het verband weergeeft tussen het inkomen van verhuiscandidate mensen en het type woning dat ze zoeken. Mensen met een inkomen tot modaal zijn vooral op zoek naar een middeldure huurwoning. Dit type woning houdt meestal een verbetering in ten opzichte van de huidige (vaak goedkope) huurwoning. Voor mensen met een inkomen tussen modaal en twee keer modaal is de huurmarkt niet meer zo

interessant. Bij hen is een middeldure koopwoning het meest in trek, maar ook een dure koopwoning is voor velen haalbaar. Mensen met een hoog inkomen (boven twee keer modaal) zijn meestal op zoek naar een dure koopwoning. Daarnaast zijn ook de middeldure koopwoningen in trek bij deze groep.

Bestaande bouw versus nieuwbouw

De woningmarkt biedt een keuze tussen een nieuwbouwwoning of een woning in de bestaande bouw. Afhankelijk van de keuze zal men een ander zoekgebied voor de nieuwe woonsituatie hebben. Vaak let men bij het bepalen van het zoekgebied op de bouwstijl van een bepaalde buurt. Zo is nieuwbouw vaak gesitueerd aan de rand van een stad of dorp, maar soms ook als een apart blok in een bestaande wijk. De voorkeur voor al dan niet een nieuwbouwwoning is niet duidelijk aanwezig bij de verhuiscandidate mensen. Toch heeft bestaande bouw een zekere voorkeur bij de verschillende groepen. Dit geldt vooral voor starters en eigenaar-bewoners van koopwoningen. Een kwart van de mensen met een voorkeur voor bestaande bouw wil graag een woning in een woonbuurt vanaf de jaren negentig van de vorige eeuw, en daarbinnen wil twee derde een woning die in 2000 of later is gebouwd.

19. Verhuiscandidate mensen¹⁾ naar inkomen en gewenste prijsklasse nieuwe woning

¹⁾ Exclusief starters

Bron: WoON 2006, bewerking RPB.

Een bijzondere vorm van nieuwbouw is zelfbouw, in particulier opdrachtgeverschap. Het Rijk heeft in de nota Wonen 2000 aandacht gevraagd voor meer zeggenschap van de burgers, door onder meer het bouwen in particulier opdrachtgeverschap te stimuleren. Ongeveer een kwart van de verhuiscandidate mensen heeft belangstelling voor zelfbouw. Dammers et al. (2007) geven aan dat er naast deze groep nog een grotere groep is, van ongeveer 30 procent. Dit zijn mensen die belangstelling hadden voor particulier opdrachtgeverschap, maar uiteindelijk toch een nieuwbouwwoning hebben gekocht.

Gewenste woonbuurt

Verhuizen betekent in veel gevallen een afscheid van de huidige woonbuurt en een start van iets nieuws elders. Sommigen zien dit als een uitdaging met nieuwe mogelijkheden, anderen zien er juist tegenop om allerlei zaken opnieuw te regelen. Vooral voor gezinnen met kinderen houdt een nieuwe woonbuurt nieuwe regelingen in rond opvang, scholing, sport en spel. Van de mensen die willen verhuizen gaat de helft op zoek

Staat 1 Verhuiscandidate mensen naar huidige en gewenste woning

Huidige woning	Gewenste woning						Totaal
	Koopwoning			Huurwoning			
	Goedkoop	Middelduur	Duur	Goedkoop	Middelduur	Duur	
	%						
Koopwoning	28	43	16	1	6	5	100
Goedkoop	6	32	51	1	3	7	100
Middelduur	4	9	80	1	2	4	100
Duur							
Huurwoning	19	13	3	20	35	11	100
Goedkoop	16	18	4	9	39	14	100
Middelduur	12	21	16	4	18	29	100
Duur							

Bron: WoON 2006, bewerking RPB

naar een woning in de huidige woonplaats, waarvan weer de helft naar een woning in de huidige wijk. Daarbij geeft bijna een derde de voorkeur aan een groene, rustige buitenwijk (*grafiek 20*). Het centrum van een stad of dorp is voor een kwart van de verhuiscandidate erg aantrekkelijk.

Woonvoorkeuren zijn sterk gerelateerd aan het oordeel over het aanbod in de gewenste woonomgeving of het gewenste woonmilieu. Vooral de woningvoorraad is volgens Oskamp (NIROV, 2004) bepalend voor de keuze van de woonplaats. De resultaten uit WoON 2006 bevestigen dit beeld. Zo willen huurders vooral in een stedelijk gebied wonen en eigenaar-bewoners in het buitengebied. Wordt het gewenste woonmilieu vergeleken met het huidige woonmilieu, dan blijkt dat de helft van de mensen in hetzelfde woonmilieu wil blijven wonen (*grafiek 21*). Vooral mensen die de voorkeur geven aan een dorps woonmilieu willen daar graag blijven wonen: 65 procent wil er blijven, tegen 40 tot 50 procent in de andere woonmilieus. Voor verhuiscandidate die in het centrum van de stad of daarbuiten wonen, geldt dat ze vaak denken aan een iets groenere omgeving: vanuit het centrum vooral naar buiten-centrum en vanuit buiten-centrum naar groen stedelijk (*staat 2*). De stedelijke omgeving blijft hen blijkbaar sterk aantrekken. Door op geringe afstand van het centrum te gaan wonen, ondervindt men wel de lusten maar niet de lasten van het stedelijk wonen.

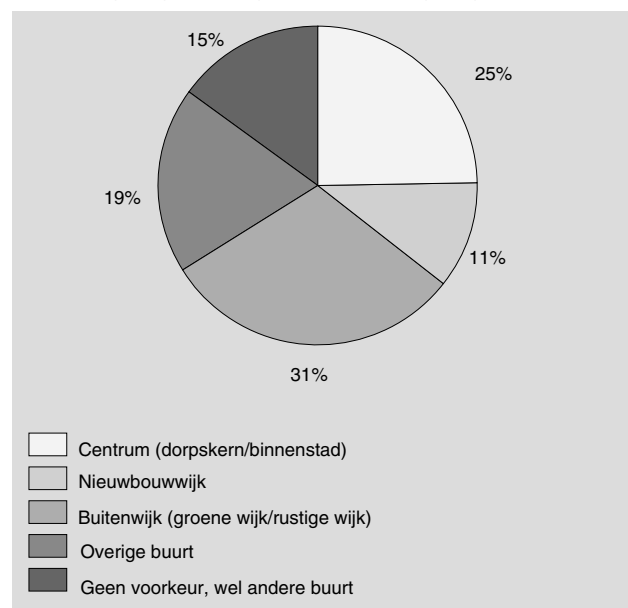
6. Op zoek naar een nieuw huis

Verhuizen kost geld en energie, waardoor een beslissing om te verhuizen niet zomaar is genomen. In deze paragraaf wordt nagegaan in hoeverre de verhuishwensen 'hard' zijn. Hierbij kan worden gekeken naar de termijn waarin men denkt te willen verhuizen, het zoekgedrag van verhuiscandidate en de prioriteit bij selectie. Voor de duidelijkheid wordt erop gewezen dat het hier uitsluitend de verhuiscandidate betreft en niet degenen die gedwongen zijn om te verhuizen. Deze laatste groep vertoont een ander zoekgedrag dan de vrijwillige, niet urgente verhuiscandidate.

Termijn en zoekgedrag

Van de mensen die in het WoON 2006 hebben aangegeven te willen verhuizen, wil het merendeel dit pas over een à twee jaar. Ook bij de starters wil de helft zo lang wachten. Bij eigenaar-bewoners is dit zelfs driekwart. Daarentegen wil meer dan een kwart van de huurders wel binnen een half jaar verhuizen. Een belangrijke reden om te wachten vormt het aanbod

20. Verhuiscandidate naar gewenste woonomgeving

Bron: WoON 2006, bewerking RPB.

21. Verhuiscandidate die in hun eigen woningomgeving willen blijven wonen

Bron: WoON 2006, bewerking RPB.

Staat 2

Verhuiscandidate die naar een andere woonomgeving willen, naar huidige en gewenste woonomgeving

Huidige woonomgeving	Gewenste woonomgeving					Totaal
	Centrum-stedelijk	Buiten-centrum	Groen-stedelijk	Centrum-dorps	Landelijk wonen	
	%					
Centrum-stedelijk	28	50	29	14	7	100
Buiten-centrum	27	40	47	16	10	100
Groen-stedelijk	25	26	19	21	12	100
Centrum-dorps	22	23	11	44	30	100
Landelijk wonen						100

Bron: WoON 2006, bewerking RPB

van woningen, en vooral het aanbod in de gewenste buurt of plaats. Daarnaast kunnen de aangeboden woningen te duur worden gevonden. Starters noemen naast deze redenen ook het gebrek aan starterswoningen.

De redenen die worden genoemd om te verhuizen verschillen hierbij tussen de termijnen waarin men wil verhuizen. Zo speelt het aanbod van woningen vooral een rol voor degenen die binnen een jaar willen verhuizen. Mensen die langer willen wachten, geven ook vaker aan dat ze tot op heden weinig activiteiten hebben ondernomen. Ook is deze groep specifiek wat betreft de woonwensen, zoals blijkt uit het toenemend aandeel van de reden 'geen aanbod ouderenwoning'.

Ruim de helft van de verhuiscensuren is al een half jaar op zoek naar een nieuwe woning en heeft hiervoor ook acties ondernomen. Hierbij valt op dat eigenaar-bewoners vaker aangeven acties (zoals het inschakelen van een makelaar) te ondernemen dan huurders. Ook is gevraagd naar de reden waarom men tot dusverre nog geen woning heeft gevonden. Een heel scala van redenen wordt dan genoemd. Opvallend is dat ongeveer 40 procent zegt te weinig activiteiten te hebben ondernomen (grafiek 22). Bij hen is de verhuiscensure kennelijk niet zo sterk. Bij mensen die een koopwoning zoeken vormt de (te hoge) prijs een belangrijke reden.

Prioriteit bij selectie gewenste woonsituatie

Waarop let men vooral bij het zoeken van een woning? Grafiek 23 laat zien dat de woning zelf het belangrijkste criterium is, en pas daarna de ligging en de prijs. Hierbij zijn wel verschillen zichtbaar tussen verschillende groepen op de woningmarkt. Zo geven eigenaar-bewoners de ligging van de woning een iets hogere prioriteit dan de woning zelf en is de prijs ondergeschikt, terwijl bij huurders de prijs van

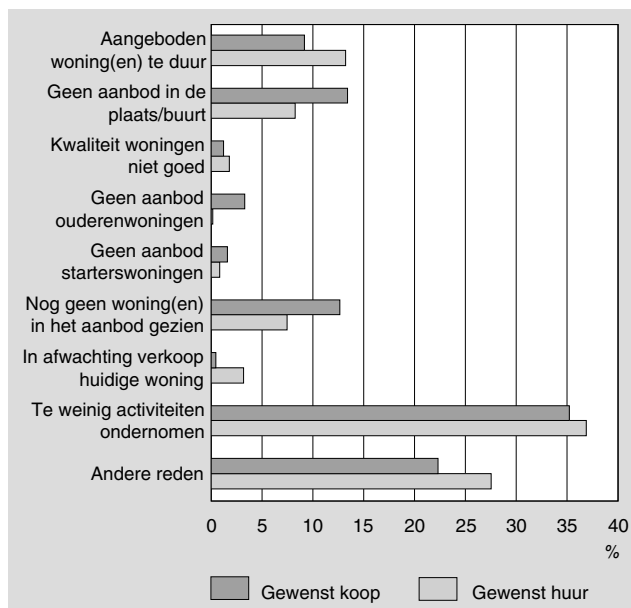
de woning ongeveer dezelfde prioriteit heeft als de ligging. Voor starters speelt de prijs een heel belangrijke rol bij het realiseren van de woonwens. Het betreft hier vooral starters die een koopwoning wensen. Ze willen hiervoor ook wel langer thuis blijven wonen, want 'huren is weggegooid geld' (Ministerie van VROM, 2004b).

7. Samenvatting

Dit artikel geeft een actueel beeld van de mensen die willen verhuizen en hun verhuiscensuren. De volgende groepen behoren tegenwoordig tot de meest verhuiscensurende Nederlanders: jongeren tot 35 jaar, alleenstaanden, niet-westerse allochtonen, mensen met een inkomen tot modaal en hoog opgeleiden. Zij wonen vooral in een huurwoning, een meergezinswoning, een kleine woning van maximaal drie kamers, een woning in de goedkope prijsklasse, met een maximale woonduur van 10 jaar en in een stedelijk woonmilieu. Bij de overweging op zoek te gaan naar een nieuwe woning speelt de tevredenheid over de kwaliteit van de huidige woning en woonomgeving een belangrijke rol.

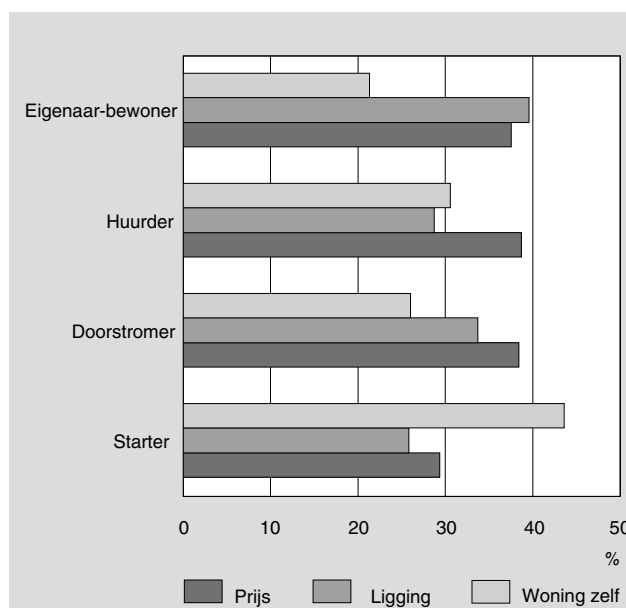
De mate van verhuiscensure van bepaalde groepen hangt sterk samen met de levensfase en de daaraan gekoppelde fase in de wooncarrière. Jongeren tot 35 jaar, al dan niet reeds uit hun ouderlijk huis vertrokken, vormen de grootste groep onder de verhuiscensuren. Zij bevinden zich aan het begin van hun (woon-, werk- en gezins)carrière en zijn actief op zoek naar een nieuwe woning en woonomgeving die past bij hun levensstijl. Ze zijn vaak nog alleenstaand, hebben op dit moment een laag inkomen, studeren nog of zijn pas afgestudeerd. Van de groep jongeren die reeds uit huis zijn, woont een meerderheid in een goedkoop huurappartement. De redenen om te willen verhuizen variëren met de huidige woonsituatie. De thuiswonende kinderen willen verhuizen om, al dan niet met een partner, zelfstandig te kunnen gaan wonen. Bij de jongeren die al zelfstandig

22. Verhuiscensuren naar belangrijkste reden nog geen woning te hebben gevonden

Bron: WoON 2006, bewerking RPB.

23. Verhuiscensuren naar prioriteit selectie gewenste woning

Bron: WoON 2006, bewerking RPB.

wonen vormt vooral de huidige woning de belangrijkste verhuisredenen. Zij hebben al een aantal jaren ergens gewoond en zijn toe aan een nieuwe stap in het leven, waarbij een andere woning hoort.

De verhuigeneidheid neemt af naarmate men ouder wordt. Bij mensen tussen 35 en 55 jaar ontstaat meer stabiliteit nadat in deze fase de arbeids- en gezinscarrière is uitgezet. Deze leeftijdsgroep is wel kritischer ten aanzien van de eigen woonsituatie en gaat op zoek naar een passende woning in een passende buurt.

Vooraf bij allochtonen, in het bijzonder niet-westerse allochtonen, komt de ontevredenheid met de huidige woonsituatie sterk naar voren als push om te willen verhuizen. Zij wonen ook meestal in een kwalitatief minder goede woning.

De bereidheid om te verhuizen is laag onder oudere mensen. Ze willen niet weg uit hun vertrouwde omgeving en denken oud te kunnen worden in hun huidige woning, al dan niet met aanpassingen. Bij de kleine groep die wel wil verhuizen vormt vooral de gezondheid een belangrijke verhuisreden. Men komt vaak alleen te wonen en er ontstaat behoefte aan zorg en een aangepaste woning.

De woning en in mindere mate de woonomgeving worden vaak als hoofdmotief genoemd om te willen verhuizen. Bij de woning gaat het vooral om de (beperkte) grootte. Ook hier is de relatie met de levensloop weer zichtbaar. Voor veel mensen geldt immers dat bij het nemen van een vervolgstap in het leven ook een grotere woning hoort. Bij het verhuismotief 'woonomgeving' speelt de beleving van de buurt en de mensen die erin wonen een veel grotere rol bij de afweging te blijven of te vertrekken. Vooral eigenaar-bewoners zien dat de soort bebouwing en slecht onderhoud van de buurt een negatief effect kunnen hebben op de waardeontwikkeling van hun woning.

Mensen verlangen over het algemeen een woning die overeenkomt met de woning die ze nu bezitten, maar deze moet wel iets groter zijn, en de prijs mag ook hoger zijn. Starters zijn enigszins bescheiden in hun woonwensen, maar richten zich niet specifiek op het laagste segment van de woningvoorraad.

Wat betreft de voorkeur voor de bouwstijl heeft bestaande bouw een lichte voorkeur bij starters en eigenaar-bewoners. Men gaat vooral op zoek naar een woning in de huidige woonplaats en in hetzelfde woonmilieu. Voor iets minder dan de helft hoeft dat niet in dezelfde wijk te zijn. Door in de buurt te blijven hoeft verhuizen geen grote invloed te hebben op de rest van het leefpatroon.

Tot slot is gekeken naar de hardheid van de verhuishwensen. Bij veel verhuigeneidgen is in zekere zin sprake van een 'zachte' verhuishwens: men wil wel verhuizen maar neemt de tijd. Dit komt mede door het ontbreken van geschikt aanbod in de gewenste buurt of plaats. Ook de huidige hoge prijs van de aangeboden woningen speelt een belangrijke rol, vooral bij mensen die een koopwoning wensen. Degegen die tot dusverre geen woning hebben gevonden, geven vaak aan dat ze tot op heden weinig activiteiten hebben ondernomen.

Literatuur

Bolt, G., 2001, Wooncarrières van Turken en Marokkanen in ruimtelijk perspectief. Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap / Universiteit Utrecht.

Dam, F. van, et al., 2005, LandStad, Landelijk wonen in de netwerkstad. NAI uitgevers / Ruimtelijk Planbureau, Rotterdam, Den Haag.

Dammers, E. et al., 2007, Particulier opdrachtgeverschap in woningbouw. NAI uitgevers / Ruimtelijk Planbureau, Rotterdam/Den Haag.

Evenhuis, C.H.S., 2002, Levensloopbewust beleid in de steigers. In: Ministerie van SZW, Verkenning levensloop: achtergronddeel: analyses van trends en knelpunten. Ministerie van SZW, Den Haag.

Feijten, P. en P. Visser, 2005, Binnenlandse migratie: verhuismotieven en verhuisafstand. Bevolkingstrends (53)2, blz.75–81.

Jong, A. de, et al., 2005, Achtergronden en veronderstellingen bij het model PEARL. NAI Uitgevers, Rotterdam.

Ministerie van VROM, 2004a, Leefbaarheid van wijken. Ministerie van VROM, Den Haag.

Ministerie van VROM, 2004b, Tussen studentenhuis en serviceflat. Nederlanders over wonen. Ministerie van VROM, Den Haag.

Ministerie van VROM, 2005, Een gekleurd beeld van wonen. De woonsituatie van niet-westerse allochtonen in Nederland. Ministerie van VROM, Den Haag.

Mulder, C.H., 1996, Housing choice: assumptions and approaches. Netherlands Journal of Housing and the Built Environment 11(3), blz. 209–232.

NIROV, 2004, Stad in beweging: bevolkingsdynamiek en woningmarkt. Verslag van studiemiddag 16 juni 2004. NIROV, Den Haag.

Peeters, R. en W. Rohde, 2006, De derde weg naar een volwassen woningmarkt. Tijdschrift voor de Volkshuisvesting 6, blz. 38–39.

Priemus, H., 1984, Verhuistheorieën en de verdeling van de woningvoorraad. Delftse Universitaire Pers, Delft.

Schwanen, T. en P.L. Mokhtarian, 2004, The extent and determinants of dissonance between actual and preferred residential neighborhood type. Environment and Planning B: Planning and Design 31, blz. 759–784.

USP, 2006, Meerderheid jonge senioren denkt oud te kunnen worden in de huidige woning. USP, Rotterdam, www.woonkennis.nl.

Stad uit balans: een grotere kloof tussen arme en rijke wijken?

Aldert de Vries¹⁾, Bas Hamers²⁾, Dorien Manting²⁾ en Jan Latten³⁾

Elke grote stad kent wijken met veel en weinig bevolkingsdynamiek. Nieuwkomers in de stad brengen meestal een lager inkomen mee dan stedelingen die de stad verlaten. Dit wordt ook wel het 'roltrapeffect' genoemd. Doet dit effect zich ook voor bij verhuizingen binnen de stad, tussen gewilde en minder gewilde wijken? Maken kansrijke plaatsen voor kansarmen, waarmee een wijk in een negatieve spiraal terecht komt, en een andere wijk in welvaart groeit? Dit artikel gaat in op de vraag in hoeverre verhuisstromen en daaraan gerelateerde inkomsten van bewoners, leiden tot een grotere kloof tussen arme en rijke wijken in Amsterdam en Rotterdam.

1. Fasen van stedelijke neergang en opkomst

Een onevenwichtige balans als gevolg van uitstroom van hoge inkomens in combinatie met een instroom van lage inkomens heeft de Nederlandse steden de afgelopen decennia geen goed gedaan. Lange tijd was het niet aantrekkelijk voor midden- en hogere inkomens om in de stad te blijven wonen; zodra het kon trok men de stad uit. Tegelijkertijd werden de steden concentratiegebieden voor relatief arme immigranten. Per saldo liepen de inwonertallen terug en bleef het inkomen van de inwoners achter bij het landelijk gemiddelde. Dit had vooral gevolgen voor die delen van de stad waar de woningen klein waren, en waar het naar de geldende maatstaven niet aantrekkelijk wonen was.

Sinds de jaren negentig maakt de stad echter een nieuwe periode van bloei door. De groep stedelingen voor wie de stad de meest voor de hand liggende woonplek is groeit; dit geldt vooral voor alleenstaanden en mensen die in creatieve beroepen werkzaam zijn (Van Engelsdorp en Hamers, 2007). Niet alleen maatschappelijke trends spelen een rol; ook stadsbesturen doen steeds meer moeite om de midden- en hogere inkomensgroepen vast te houden. Mede als gevolg van deze ontwikkelingen is de inkomensachteruitgang van de stad ten opzichte van haar omgeving sinds halverwege de jaren negentig tot stilstand gekomen (De Vries, 2005).

Toch profiteert niet de hele stad van deze herwaardering. In Amsterdam vestigt de creatieve klasse zich zo dicht mogelijk bij het centrum. Veel naoorlogse wijken buiten de ringweg staan te boek als probleemwijken. Zowel in Amsterdam als in Rotterdam is sprake van sterke inkomensgroei in het centrum en stagnerende inkomensniveaus in verder weg gelegen wijken (De Vries, 2005).

---

¹⁾ Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke ordening en Milieu, ten tijde van het onderzoek werkzaam bij het Ruimtelijk Planbureau.

²⁾ Ruimtelijk Planbureau.

³⁾ Centraal Bureau voor de Statistiek.

Recent is de aandacht voor het vergroten van kansen op een passende en betaalbare woning voor de zittende bevolking in de stad toegenomen. Een van de onderliggende redenen is het behouden van de midden- en hogere inkomensgroepen. Tegelijkertijd is het de vraag hoe succesvol deze strategie kan worden zolang grote aantallen kansarmen naar de probleemwijken trekken. Hoe omvangrijk is het proces waarbij deze wijken een onevenredig deel van de instroom van kansarmen te verwerken krijgen? Trekken hogere inkomens in steeds grotere getale naar exclusievere delen van de stad? Leiden recente verhuisstromen binnen de stad en verhuisstromen van en naar de stad daarmee tot een toenemende tweedeling in de stad?

Dit artikel wil deze vragen beantwoorden door middel van een analyse van de ontwikkelingen in verhuisstromen in Amsterdam en Rotterdam rond de eeuwwisseling. Deze steden zijn gekozen omdat ze een zeer verschillende ontwikkeling doormaken. Amsterdam beleeft een langdurige periode van internationalisering en economische groei, vooral door de opkomst van de *creative industries*, van zakelijke dienstverlening tot de marketingsector. Rotterdam ziet zich geconfronteerd met economische stagnatie, waarbij gewezen wordt op het grote aantal laagopgeleiden en de mate waarin Rotterdam op industrie en havenactiviteiten leunt (Burgers en Musterd, 2002).

De aantrekkelijkheid van de twee steden verschilt tussen groepen immigranten. Het is dan ook van belang om na te gaan of de verschillen binnen de twee steden zichtbaar worden in patronen van verhuisstromen en eraan gerelateerde inkomsten van verhuizende personen.

2. De stad opgedeeld

Om tot een uitspraak te komen over een tweedeling in de stad, hebben we deze volgens een aantal criteria opgedeeld. Daartoe is aansluiting gezocht bij een aantal gangbare theorieën over de ontwikkeling van stadswijken (Slob et al., 2005). Een belangrijke theorie is die van Burgess (1925/1974), die stelt dat wijken in de stad (en haar omgeving) zich ontwikkelen volgens principes van de *human ecology*: invasie, successie en verdringing. Volgens Burgess verdringen nieuwkomers, mensen die hun kansen zoeken, oude groepen uit het centrum naar de buitenwijken. Zo ontstaat een zich steeds verder naar buiten uitdijende ring van hogere inkomens die naar de buitenwijken trekken. Daarbij geldt dat hoe nieuwer de wijk is, des te hoger het gemiddelde inkomen is. Dit proces gaat echter voorbij aan de meest aantrekkelijke wijken, de villawijken of wijken met veel grote herenhuizen die onbereikbaar zijn voor nieuwkomers met lagere inkomens.

Met deze theorieën in gedachten worden hier, om de concentrische ontwikkeling van de stad na te bootsen, op basis van de bouwperiode vier typen wijken onderscheiden.

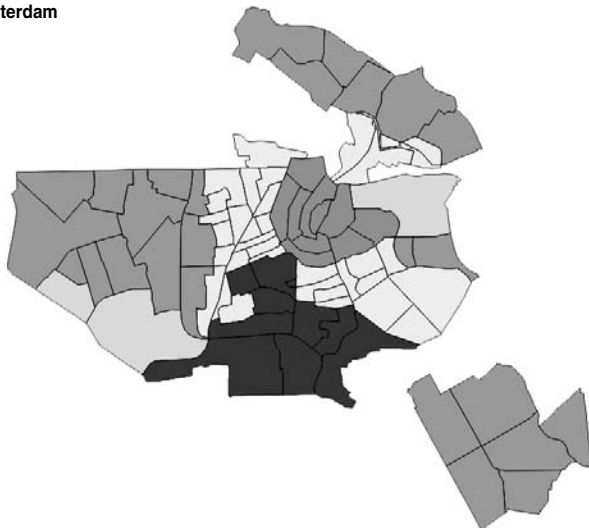

Verder wordt één afwijkend wijktype onderscheiden op basis van inkomenshoogte om de oude, welgestelde wijken te identificeren (figuur).

- Het *centrum* bestaat in Amsterdam uit wijken van vóór 1900. In Rotterdam is vanwege de verwoesting van de betreffende woningen in de Tweede Wereldoorlog een geografische afbakening van het centrum gemaakt.
- De *vooorlogse ring* bestaat in beide steden uit de wijken die in de periode 1900–1945 rondom het centrum zijn gebouwd.
- *Naoorlogse wijken* zijn aangelegd in de periode tussen 1945 en 1990. Het betreft vooral woningen die vlak na de oorlog zijn gebouwd en vaak niet meer aan moderne woon eisen voldoen.
- *Nieuwbouwwijken* zijn wijken die na 1990 zijn gebouwd.
- De *welgestelde wijken* zijn alle wijken met een relatief hoog gemiddeld inkomen. Het gaat hierbij onder meer om de Rivierenbuurt en het Museumkwartier in Amsterdam, en om Kralingen en Hillegersberg in Rotterdam¹⁾.

Amsterdam en Rotterdam naar wijktype

Amsterdam

Rotterdam

Wijktype

- Centrum
- Vooroorlogs
- Naoorlogs
- Nieuwbouw
- Welvarend

3. Data

De mogelijke tweedeling die in dit artikel centraal staat, wordt hier bestudeerd aan de hand van ontwikkelingen in de gemiddelde inkomsten van de wijkbewoner van 18 jaar en ouder. Inkomsten zijn gedefinieerd als bruto jaarinkomsten uit arbeid, onderneming en uitkeringen per persoon ouder dan 18 jaar. Deze analyse beperkt zich tot de periode 1999–2003, het tijdvak waarvoor nauwkeurige gegevens over inkomsten beschikbaar zijn. Recentere informatie is niet beschikbaar.

Het grote aandeel van hoogwaardige werkgelegenheid en de grotere economische groei in Amsterdam vertalen zich in hogere gemiddelde inkomsten per persoon (22 duizend euro in Amsterdam, 20 duizend euro in Rotterdam in 2003)²⁾ (staat). Ook de groei van gemiddelde inkomsten was tussen 1999 en 2003 iets groter in Amsterdam. Daarnaast was het aantal welgestelde wijken in Amsterdam groter dan in Rotterdam, zoals te zien in kaart 1a en b. Bovendien hadden bewoners in vrijwel elk wijktype in Amsterdam hogere gemiddelde inkomsten dan in Rotterdam. Zo bedroegen de inkomsten van centrumbewoners in Amsterdam in 2003 gemiddeld 26 duizend euro, tegen 22 duizend euro in Rotterdam.

In beide steden is sprake van een tweedeling. In 2003 bedroegen de inkomsten van Amsterdammers in het wijktype met het laagste inkomensgemiddelde gemiddeld 18 duizend euro, ofwel 60 procent van het gemiddelde in het rijkste wijktype (30 duizend euro). In Rotterdam lag het in de vooroorlogse wijken op 55 procent van het niveau in de rijkste wijken. In 2003 was dit verschil in beide steden groter dan in 1999. In zowel Rotterdam als Amsterdam groeide het gemiddelde inkomstenniveau het sterkst in de welgestelde wijken. De toenemende kloof is een gevolg van het feit dat de inkomsten in de rijkere wijken sneller stijgen dan die in de arme wijken.

Er zijn ook verschillen *tussen* beide steden. Zo verschilt vooral de inkomstenontwikkeling van de relatief arme vooroorlogse wijken zeer sterk. In Amsterdam lopen de vooroorlogse wijken tussen 1999 en 2003 de achterstand sneller in dan de naoorlogse wijken. In Rotterdam zijn de verschillen in groei veel geringer en zijn het juist de naoorlogse wijken die de achterstand enigszins inlopen.

¹⁾ In deze categorie zijn ook enkele wijken opgenomen die niet aan deze inkomensgrens voldeden, maar die vrijwel zijn omsloten door andere welgestelde wijken.

²⁾ Aangezien in deze analyse alleen personen ouder dan 18 jaar zijn meegenomen, kunnen de gemiddelde inkomsten hoger liggen dan in andere publicaties. Volgens de Feitenkaart van Rotterdam (COS,2007) die haar gegevens baseert op het Regionaal Inkomensonderzoek van het CBS, is in 2004 het gemiddeld inkomen van de Rotterdamse inwoner 11 duizend euro en van het gemiddelde Rotterdamse huishouden 18 duizend euro. Voor Amsterdam is dit respectievelijk 12 duizend en 19 duizend, en voor Nederland totaal 12 duizend en 20 duizend euro. Het patroon komt echter overeen met de data in onderhavig onderzoek: in Amsterdam is het gemiddelde hoger dan in Rotterdam.

4. Doorstroming naar wijktype

Uit het voorgaande kunnen we niet opmaken of de toenemende verschillen in inkomsten tussen de wijken het gevolg zijn van de grote bevolkingsdynamiek in de wijken – de in- en uitstroom van mensen – of van ontwikkelingen in inkomsten van de inwoners zelf. De bevolking in grote steden kent immers een grote dynamiek. Jaarlijks vertrekken velen uit de stad en trekken er ook velen naartoe. Komt de grote groei in welgestelde wijken tot stand doordat de inkomsten van de inwoners zelf zo snel toenemen, of is het vooral een gevolg van de instroom van de welvarende klasse? Bovendien is het mogelijk één van de oorzaken van de verschillende ontwikkelingen in voor- en naoorlogse wijken in Amsterdam en Rotterdam. Om deze vragen te kunnen beantwoorden, is eerst het aantal verhuizingen tussen de wijktypen in beeld gebracht. Daarna is een raming gemaakt van de inkomstenveranderingen die gepaard gaan met de in- en uitstroom van Amsterdamse en Rotterdamse wijken, om na te gaan welke bewegingen qua inkomsten samenhangen met de in- en uitstroom van de wijken in Amsterdam en Rotterdam.

Uit *grafiek 1* blijkt dat elk wijktype zijn eigen, kenmerkende verhuispatronen heeft, die echter in beide steden veel overeenkomsten vertonen. Zo trekken de beide stadscentra meer mensen van buiten de stad dan dat er mensen uit het centrum naar een andere gemeente verhuizen. Tegelijkertijd verliest het centrum juist mensen aan andere stadsdelen. Vooroorlogse wijken verliezen netto zowel mensen aan de rest van de stad als aan andere gemeenten in Nederland. In deze wijken is echter een grote toestroom vanuit het buitenland zichtbaar. Er is dus sprake van dominante verhuisbewegingen, waarbij veel mensen van buiten de stad – zowel uit het buitenland als vanuit andere gemeenten in het land – zich in het centrum of een vooroorlogse wijk vestigen, en anderen naar een naoorlogse wijk of nieuwbouwwijk binnen dezelfde stad verhuizen. Het zijn vooral de naoorlogse wijken die veel inwoners verliezen door verhuizing naar een andere gemeente in Nederland.

Een van de grootste verschillen tussen de steden is de in- en uitstroom van migranten per wijk. In Rotterdam is het

positieve buitenlandse migratiesaldo sterk geconcentreerd in de vooroorlogse wijken, terwijl het positieve buitenlandse migratiesaldo in Amsterdam zich verspreidt over alle wijken van de stad, dus ook over naoorlogse wijken, welgestelde wijken en nieuwbouwwijken. Een verklaring hiervoor is te vinden in het grote aantal westerse allochtonen dat zich in Amsterdam vestigt. Deze westerse allochtonen zoeken juist relatief vaak het aantrekkelijke en dure centrum op (Raets, 2005; Janssen en Slot, 2005). Niet-westerse allochtonen komen in Amsterdam veel vaker in naoorlogse wijken terecht. Rotterdam heeft dus geen grote westerse instroom; bovendien komen de meeste niet-westerse immigranten hier juist in de vooroorlogse wijken rond het centrum terecht.

In Rotterdam is het aantal doorstromers van vooroorlogse wijken naar andere delen van de stad groter dan in Amsterdam. De vooroorlogse wijken fungeren er als eerste opvang voor nieuwkomers, die uiteindelijk in naoorlogse wijken of buiten de stad terechtkomen. In Amsterdam is deze situatie veel meer gemengd. Veel nieuwkomers in Amsterdam gaan rechtstreeks naar een naoorlogse wijk. Nieuwe stedelingen die zich in vooroorlogse wijken vestigen, blijven daar vaak langere tijd wonen. Dit is voor een deel weer af te lezen aan gemiddelde woontijd, die in Amsterdam veel langer is dan in Rotterdam (O&S, 2005).

Arm naar binnen, rijk naar buiten

Het is bekend dat nieuwkomers in de stad over het algemeen een lager inkomen hebben dan degenen die de stad verlaten. Dit wordt ook wel gezien als het 'roltrapefect' of 'de stad als emancipatiemachine' (Fielding, 1992; Burgers en Engbersen, 2004; Platvoet en Van Poelgeest, 2005). Mensen komen op jonge leeftijd voor studie of een eerste baan naar de stad. Na verloop van tijd maken ze carrière en vormen ze een gezin, waarop ze weer verhuizen naar een plek buiten de stad (De Jong et al., 2006) Latten et al. (2006) hebben dit mechanisme voor de stad als geheel gekwantificeerd door te ramen hoeveel inkomsten de stad in- en uitstromen. Het netto verlies voor de vier grote steden bedroeg over de periode 1999–2003 bijna 900 miljoen euro. De voornaamste oorzaak van dit verlies ligt in

Staat
Gemiddeld bruto jaarinkomen van Amsterdammers en Rotterdammers vanaf 18 jaar of ouder, 1999 en 2003

Inwoners woonachtig in	Bruto jaarinkomen		Inkomstenontwikkeling	
	1999	2003	absoluut	%
	<i>x € 1 000</i>			
Amsterdam				
Centrum	22	26	4	19
Vooroorlogs	16	20	4	23
Naoorlogs	16	18	2	15
Nieuwbouw	24	28	4	19
Welvarend	25	30	6	24
Stadsgemiddelde	18	22	4	20
Rotterdam				
Centrum	18	22	4	20
Vooroorlogs	14	17	2	17
Naoorlogs	17	20	3	19
Nieuwbouw	22	26	4	20
Welvarend	25	31	6	23
Stadsgemiddelde	16	20	3	19

Bron: Sociaal Statistisch Bestand, CBS

het feit dat de netto instroom van niet-westerse allochtonen een veel lager bedrag met zich meebrengt dan het bedrag dat verloren gaat door de netto uitstroom van autochtonen. Westerse allochtonen vormen een uitzondering. Doordat deze groep licht in omvang toeneemt en de instromers een hoger inkomen met zich meebrengen dan de uitstromers, levert hun vestiging de stad juist meer inkomsten. Overigens is bij deze analyse geen rekening gehouden met het feit dat de zittende bevolking aanzienlijk aan inkomsten won, wat de inkomsten van de stad als geheel juist sterk deed stijgen. Dat zal hierna wel in beeld worden gebracht.

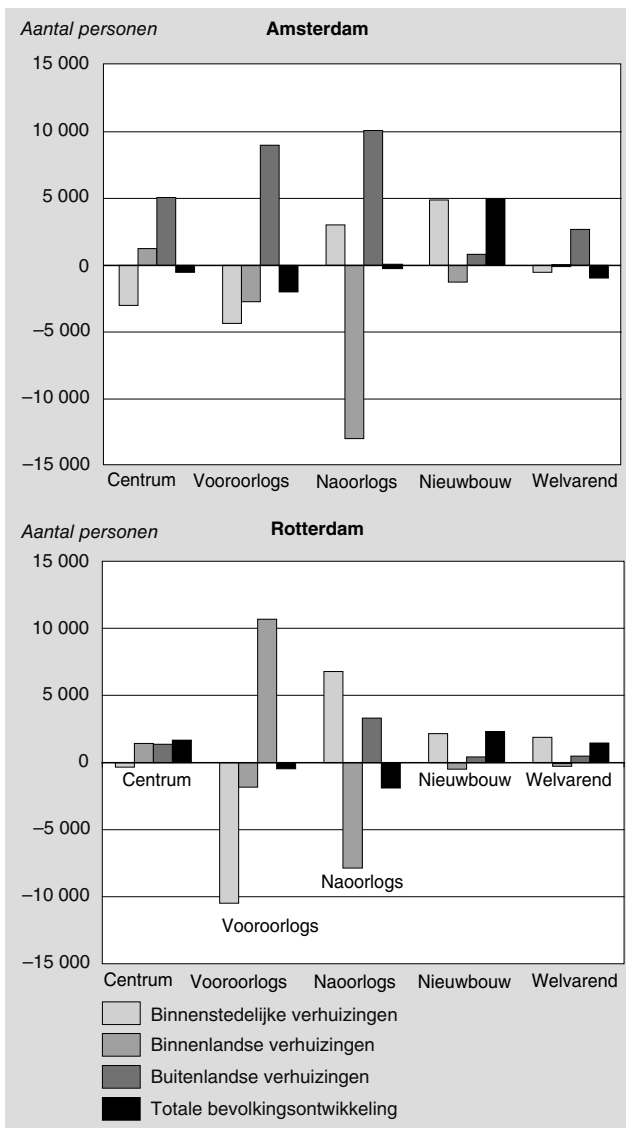
Uit de cijfers op wijkniveau is af te leiden dat de meeste wijken een roltrapfunctie vervullen. Daar kan sprake van zijn als het totale inkomsteneffect van in- en uitstroom licht negatief is, en de inkomsten van de zittende bevolking harder groeien dan de gemiddelde wijkinkomsten. Hierbij moet de kanttekening geplaatst worden dat verhuisstromen niet gekoppeld zijn op het niveau van individuele levenslopen; daarmee is op grond van deze data niet met zekerheid vast te stellen of het hier om een stelselmatig patroon gaat.

In voor- en naoorlogse wijken, die samen uiteindelijk het grootste deel van de beide steden beslaan, is het roltrapef-

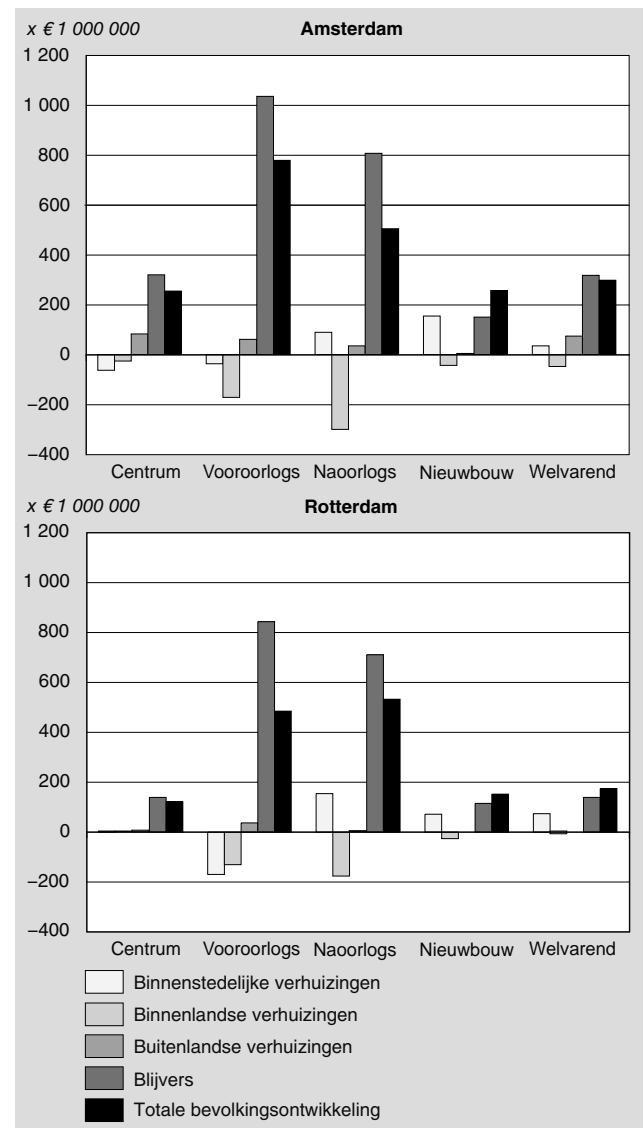
fect het meest zichtbaar. In deze wijken is overtuigend sprake van het stedelijke patroon van arme instroom en rijkere uitstroom. In de stadscentra heerst echter evenwicht; het effect van in- en uitstroom op inkomsten is daar per saldo bijna neutraal. De nieuwbouwwijken en de welgestelde buurten in Rotterdam ontwikkelen zich zelfs precies andersom. In deze twee wijktypen zijn de inkomsten die de nieuwkomers meebrengen namelijk groter dan de inkomsten die weglekken met degenen die vertrekken (grafiek 2). Alleen in de nieuwbouwwijken is de inkomstenaccumulatie van de zittende bevolking lager dan de inkomstenaccumulatie van de gehele wijk.

Een toenemende tweedeling in de stad is dus ook een gevolg van de selectieve instroom van arme vestigers en rijke vertrekkers. De koppositie van de wijken op stand wordt versterkt doordat groepen met hogere inkomsten binnen de stad naar welgestelde wijken trekken en doordat groepen met lagere inkomsten vertrekken naar een andere plek in de stad. In zowel Rotterdam als Amsterdam trekken de nieuwbouwwijken, zoals Java-eiland en IJburg in Amsterdam, meer inkomsten aan vanuit de stad dan er weglekt naar andere delen van de stad.

1. Migratiesaldo in Amsterdam en Rotterdam naar wijktype in de periode 1999–2003

2. Inkomensontwikkeling van Amsterdammers en Rotterdammers naar verhuismobiliteit en wijktype in de periode 1999–2003

In wijken met lage gemiddelde inkomsten is de invloed van verhuisstromen op de groei in inkomsten in de wijk echter heel wisselend. Aan de ene kant zijn er wijken, zoals de vooroorlogse wijken in Amsterdam, die ondanks een negatief saldo in inkomsten door verhuizingen toch een bovengemiddelde inkomensgroei van de wijk als geheel hebben. Aan de andere kant zijn er wijken waar het inkomsteneffect van verhuizingen goeddeels neutraal is (zoals de naoorlogse wijken in Rotterdam), maar waar het inkomstenniveau van de wijk desondanks stagneert. Dit komt doordat de inkomstengroei van de zittende bevolking zich in de ene wijk anders ontwikkelt dan in de andere wijk. In vooroorlogse wijken in Amsterdam is de groei van de zittende bevolking zeer sterk, en in naoorlogse wijken in Rotterdam juist relatief klein. Hoe dat precies komt, kan op grond van deze analyse niet goed worden verklaard.

De ontwikkeling van inkomsten van bewoners van een wijk hangt dus niet alleen samen met de inkomsten van de mensen die zich er vestigen en die vertrekken, maar ook met de inkomsten van de mensen die er blijven. In Rotterdam lijkt sprake van een evenwichtssituatie, waarbij nieuwkomers met minder inkomsten in vooroorlogse wijken gaan wonen, blijvers een sterke groei aan inkomsten doormaken en degenen met hogere inkomsten naar naoorlogse wijken vertrekken. In die naoorlogse wijken is de grootste rek uit de groei aan inkomsten; men stijgt niet veel verder op de maatschappelijke ladder. De vraag blijft of we hier kunnen spreken van een levenslooppatroon: zijn het dezelfde mensen die in vooroorlogse wijken op jongere leeftijd sterk in inkomsten stijgen, en op oudere leeftijd, als ze naar een naoorlogse wijk zijn verhuisd, hun inkomsten zien stagneren? In Amsterdam is de situatie veel minder uitgesproken. De minst welvarende nieuwkomers komen deels ook in naoorlogse wijken terecht, waar ze in de jaren daarna zorgen voor een groei aan gemiddelde inkomsten. Aan de andere kant is de aanwas uit andere wijken weer lager. Veel mensen blijven juist in de populaire vooroorlogse wijken wonen, waardoor groei aan gemiddelde inkomsten niet ten goede komt van de naoorlogse wijken. Ook is er in Amsterdam een groeiende groep westerse allochtonen die vooral de inkomsten van bewoners van vooroorlogse wijken stimuleert.

5. Tweedeling door uitsortering?

Tussen 1999 en 2003 is er sprake van vergroting van de verschillen in inkomsten tussen bewoners van armere en rijkere delen van de stad, in zowel Amsterdam als Rotterdam. Dit komt ten eerste door de instroom van migranten. Nieuwkomers in Nederland kiezen in Rotterdam vooral voor de vooroorlogse wijken. In Amsterdam, daarentegen, verspreiden immigranten zich bij aankomst over vrijwel alle delen in de stad. Dit komt vermoedelijk doordat Amsterdam andere immigranten trekt dan Rotterdam. Amsterdam trekt expats, gezinsvormende en gezinsherenigende migranten. De ene groep heeft een grotere voorkeur voor het centrum, de andere groep voor een vooroorlogse of naoorlogse wijk. Daarnaast speelt een rol dat de armere delen van de stad vooral als eerste opvang voor nieuwkomers werken, terwijl in de rijkere delen ook bewoners uit andere delen van de stad terecht komen. Op individueel niveau gezien kan het te

maken hebben met het sociaal klimmen van bewoners (rol-trapeffect binnen de stad), op het niveau van wijken gezien is er duidelijk sprake van selectieve verhuisstromen die maken dat klimmers binnen de stad een andere plek vinden.

Voor de voor- en naoorlogse wijken in Amsterdam en Rotterdam lijken te functioneren als 'overstap'wijk. Deze wijken verliezen per saldo inkomsten vanwege de instroom van groepen met weinig inkomsten en de uitstroom van groepen met gemiddeld hoge inkomsten, terwijl de zittende bevolking sterk qua inkomsten groeit. De welvarende wijken slagen er, net als de nieuwbouwwijken, in om stadsbewoners met hogere inkomsten naar zich toe te trekken. Tussen 1999 en 2003 trokken deze wijken de groepen met hogere inkomsten vanuit de andere delen van de stad naar zich toe, terwijl de bewoners met lagere inkomsten vertrokken naar elders in de stad. De welvarende wijken behouden zo de midden- en hogere klasse voor de stad, maar dit gaat dan wel ten koste van de andere wijken. Ook de nieuwbouwwijken zuigen veel mensen met hogere inkomsten aan uit andere delen van de stad. De uitstroom is in die wijken (nog) niet grootschalig op gang gekomen. Verhuisstromen dragen zo dus bij aan de vergroting van de kloof tussen de rijkere en arme delen van de stad.

Voor in Amsterdam is rond de eeuwwisseling succes geboekt met het vasthouden van de bewoners met hogere inkomsten. Of dit specifiek is voor de korte tijdsspanne die hier bestudeerd is, of dat zich hier structurele veranderingen voordoen, kunnen we nu nog niet vaststellen. Als die ontwikkeling zich in de komende tijd doorzet, dan heeft het stedelijke beleid gericht op het vasthouden en aantrekken van de midden- en hogere inkomens echter een onbedoeld gevolg: een toenemende kloof tussen armere en rijkere delen van de stad als gevolg van selectieve verhuisstromen binnen de stad.

Literatuur

- Burgers, J. en G. Engbersen, 2004, De emancipatieve stad. Een onderzoeksagenda met betrekking tot de sociale lifffunctie van grote steden. Erasmus Universiteit, Rotterdam.
- Burgers, J. en S. Musterd, 2002, Understanding urban inequality: A model based on existing theories and an empirical illustration. *International Journal of Urban and Regional Research* 26(2), blz. 403–413.
- Burgess, 1925/1974, The growth of the city. In: Park, R.E., E.W. Burgess en R.D. McKenzie (eds.), *The city*, blz. 47–62. Chicago University Press, Chicago.
- COS Rotterdam, 2007, COS Feitenkaart, inkomensgegevens Rotterdam en Regio 2004. Centrum voor Onderzoek en Statistiek, gemeente Rotterdam.
- De Jong, A., P. Feijten, C. de Groot, C. Harmsen, M. van Huis en F. Vernooij, 2006, Regionale huishoudensdynamiek. Achtergronden bij de regionale huishoudensprognoses met het model PEARL. Ruimtelijk Planbureau, Den Haag.
- Engelsdorp, R. van, en D. Hamers, 2007, De nieuwe stad. Stedelijke centra als brandpunt van interactie. Ruimtelijk Planbureau, Den Haag.
- Fielding, A., 1992, Migration and social mobility: South East England as an escalator region. *Regional Studies* 26(1), blz. 1–15.
- Janssen, M. en J. Slot, 2005, Westerse allochtonen in Amsterdam. Factsheet nr 4. Dienst Onderzoek & Statistiek, Amsterdam.
- Latten, J., H. de Feijter, H. Nicolaas en B. Hamers, 2006, Uit Balans. Selectieve verhuisstromen naar en uit de grote stad. In: Nimwegen, N. van, en I. Esveldt, *Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2006*. WPRB-rapport nr. 71. NIDI, Den Haag.
- O&S Amsterdam, 2005, Amsterdam in cijfers 2005. Dienst Onderzoek en Statistiek, Amsterdam.
- Platvoet, L. en M. van Poelgeest, 2005, Amsterdam als emancipatiemachine. Thoth, Bussum.
- Raets, B., 2005, Wonen aan de rand. CBS-webmagazine 12 september, www.cbs.nl.
- SCP/CBS, 2003, Armoedemonitor 2003. Sociaal en Cultureel Planbureau / Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag.
- Slob, A., G. Bolt en R. van Kempen, 2005, Waterbedeffecten van stedelijk beleid. Deelrapport 1: theoretische achtergronden. Universiteit Utrecht.
- Vries, A. de, 2005, Inkomensspreiding in en om de stad. Ruimtelijk Planbureau, Den Haag.
- VROM-Raad, 2006, Stad en Stijging. Sociale stijging als leidraad voor stedelijke vernieuwing. Advies 054. VROM, Den Haag.

Schatting van het aantal voormalig Joegoslaven naar huidig herkomstgebied

Lada Mulalic, Carel Harmsen en Ko Oudhof

In de huidige statistische overzichten van het CBS zijn nog geen goede gegevens beschikbaar over personen die zijn geboren in de afzonderlijke staten van het voormalig Joegoslavië. Op basis van het kenmerk 'geboorteland' is dit ook niet mogelijk. Met behulp van informatie over de geboorteplaats kunnen personen van Joegoslavische herkomst echter toch naar de huidige herkomstgebieden worden ingedeeld. Ruim 40 procent van de uit voormalig Joegoslavië afkomstige bevolking heeft Bosnië als herkomstgebied. Hun aandeel is twee keer zo groot als dat van de Serviërs. Andere relatief grote deelpopulaties zijn Kroaten en Kosovaren, met 13 en 11 procent van het totaal.

1. Inleiding

Een belangrijk kenmerk van de regio die voorheen Joegoslavië vormde, is dat het altijd een gebied van diversiteit is geweest: verschillende etnische groeperingen, religies en culturen hebben daar door de eeuwen heen (meer of minder vreedzaam) naast elkaar geleefd.

Sinds het begin van de jaren negentig is de voormalige republiek Joegoslavië in een aantal stappen in zes nieuwe staten, voormalige republieken, uiteengevallen. Daarnaast is er nog de Servische provincie Kosovo die voorlopig, onder internationaal bestuur, een bijzondere autonome status geniet. Dit afscheidingsproces, dat niet altijd gewelddoos verliep, heeft geleid tot een aanzienlijke (vluchtelingen)stroom, ook naar Nederland.

Ook in de jaren zeventig waren er al Joegoslaven naar Nederland gekomen. Nederland had toen een tekort aan arbeidskrachten, dat vooral werd aangevuld vanuit landen rond de Middellandse Zee.

Op 1 januari 2004 woonden er in Nederland meer dan 75 duizend personen die worden gerekend tot de herkomstgroep voormalig Joegoslavië. Van hen behoort 72 procent tot de eerste generatie. De meesten van hen (80 procent) hebben zich pas na 1990 in Nederland gevestigd. In de meeste statistische overzichten van het CBS wordt alleen de herkomstgroep 'voormalig Joegoslavië' onderscheiden omdat verdere detailinformatie over de herkomstregio ontbreekt. Iemand die in 1970 in Sarajevo (in het huidige Bosnië-Herzegovina) is geboren en zich in 1975 met zijn of haar ouders in Nederland heeft gevestigd, is in de gemeentelijke basisadministratie (GBA) opgenomen met geboorteland Joegoslavië. Iemand die in het jaar 2000 in diezelfde plaats is geboren, is in de GBA wel direct op basis van geboorteland tot de herkomstgroep Bosnië-Herzegovina gerekend. In de migratiestatistieken kon pas vanaf het ontstaan van de nieuwe landen onderscheid naar herkomstgebied worden gemaakt.

Het is om meerdere redenen interessant een onderzoek te doen naar demografische en sociaaleconomische kenmerken van deze populatie voormalig Joegoslaven onderscheiden naar herkomstgebieden. Weliswaar bestaat het voormalig Joegoslavië niet langer en is de huidige classificatie

daarmee niet meer actueel, maar toch delen alle afzonderlijke groepen een gezamenlijke geschiedenis en is het van belang na te gaan in hoeverre deze bevolkingsgroepen op elkaar lijken.

Verder is het vooral interessant om te kijken naar de onderlinge verschillen tussen de deelpopulaties en de achtergronden daarvan. Daarbij is relevant dat er een directe samenhang bestaat tussen herkomstgebied en migratiemotief. Zo is te verwachten dat de onderlinge verschillen in sociaaleconomische positie van de deelpopulaties voor een groot deel door migratiemotieven verklaard kunnen worden, omdat migratiemotief en herkomstgebied van personen veelal onlosmakelijk zijn gekoppeld.

De bij het CBS beschikbare informatie leent zich niet zonder meer voor het creëren van informatie over de afzonderlijke staten die vroeger Joegoslavië vormden. In 2002 is voor het eerst, op basis van statistische gegevens over de immigratiestromen per herkomstgebied, een schatting gemaakt van de omvang van de verschillende groepen voormalig Joegoslaven (Alders en Nicolaas, 2002). Deze methodiek leverde een beeld op van de aantallen voormalig Joegoslaven naar herkomstgebied, maar met als beperking dat de schatting werd gemaakt op basis van de migratie in een beperkte periode (1994–2002), een periode waarin naar verhouding veel Bosniërs naar Nederland kwamen.

Inmiddels zijn uit de GBA ook gegevens over de geboorteplaats van personen per 1 januari 2004 beschikbaar gekomen. Op basis van geboorteplaatsinformatie kan elke persoon worden geclassificeerd naar het actuele geboorteland/herkomstgebied. Een voordeel van classificeren op basis van geboorteplaats is dat de gehele populatie kan worden toegedeeld. Een nadeel is dat het toedelen van geboorteplaatsen aan herkomstgebieden een arbeidsintensief proces is. Bij landen als voormalig Joegoslavië, de Nederlandse Antillen en de voormalige Sovjet-Unie heeft een dergelijke manier van werken echter duidelijk toegevoegde waarde.

2. Geschiedenis

In de jaren negentig is Joegoslavië, mede onder invloed van een economische crisis en de politieke ontwikkelingen in Oost-Europa, uiteengevallen doordat steeds meer deelrepublieken zich in de loop van de tijd onafhankelijk verklaarden. Het ontstaan van de nieuwe zelfstandige staten Slovenië (1991), Kroatië (1991), Macedonië (1991), Bosnië-Herzegovina (1992), Montenegro (2006) en daardoor uiteindelijk ook Servië (2006) verliep veelal turbulent en zeer gewelddadig. De onafhankelijkheid van Slovenië kwam tot stand na een kortdurende oorlog. De verzelfstandiging van Kroatië leidde tot langduriger en grootschaliger oorlogsgeweld (in 1991/1992 en in 1995). In het bijzonder in Bosnië-Herzegovina leidde het ontstaan van een onafhankelijke staat echter tot een hevige en bloedige oorlog (1992–1995). Dit conflict werd gekenmerkt door het etnisch zuiveren van dorpen en steden, waardoor honderdduizenden inwoners op de vlucht

sloegen, meestal met achterlating van alle bezittingen. Na langdurige internationale bemoeienis kwam in 1995 met het Verdrag van Dayton een einde aan de oorlogen in Bosnië en Kroatië.

Eind jaren negentig ontstond een nieuw gewapend conflict in de Servische provincie Kosovo, doordat het streven naar meer autonomie van vooral de Albanese bevolking van Kosovo botste met de onwil van de Servische president Milosevic. Na het uitbreken van de grootschalige gevechten in Kosovo in 1998 besloot de NAVO in 1999 tot militair ingrijpen. Na twee maanden van bombardementen gaf Milosevic toe aan de eisen van de NAVO. Sinds juni 1999 staat Kosovo, zoals door de VN bepaald, onder internationaal bestuur. De toekomst van Kosovo is op dit moment nog onduidelijk.

De oorspronkelijke Socialistische Federatieve Republiek Joegoslavië hield in 1991 op te bestaan, maar in 1992 richtten Montenegro en Servië een nieuwe federatie op, de Federale Republiek Joegoslavië. De aanduiding Joegoslavië verdween geheel toen deze Federale Republiek in 2003 ten einde kwam en werd vervangen door de lossere federatie Servië en Montenegro, die nog tot juni 2006 heeft bestaan.

3. Toedelingsmethode

Uit de GBA is voor de bevolking op 1 januari 2004 informatie beschikbaar gekomen over de geboorteplaats van personen met als geboorteland (voormalig) Joegoslavië. Voor deze personen zijn tevens andere gegevens beschikbaar, zoals het land waaruit men naar Nederland is geïmmigreerd, de datum van vestiging in Nederland (ofwel laatste datum van inschrijving in de GBA) en informatie over de ouders van de persoon. Op basis van deze gegevens zijn voormalig Joegoslaven op microniveau toegedeeld aan de staten waarin voormalig Joegoslavië is uiteengevallen. Deze methode is voor het eerst succesvol toegepast bij het onderscheiden van Antillianen en Arubanen naar geboorte-eiland (Harmsen, 2005).

Personen die in voormalig Joegoslavië zijn geboren behoren tot de eerste generatie. Zij zullen worden gerekend tot een van de deelpopulaties op grond van hun geboorteplaats. Personen die behoren tot de tweede (in Nederland geboren) generatie worden toegedeeld aan een herkomstgebied op grond van de informatie over de geboorteplaats van hun ouder(s).

Eerste generatie voormalig Joegoslaven

Bij de toedeling van personen afkomstig uit voormalig Joegoslavië aan de nieuwe landen is een beslisschema gevolgd. Hierin zijn in drie stappen alle personen over de herkomstgebieden verdeeld.

Stap 1: toedeling op basis van geboorteplaats

Allereerst is een kruistabel gemaakt van de variabele geboorteland met de geboorteplaats (staat 1). De uit voormalig Joegoslavië afkomstige bevolking kent bijna 8 duizend verschillende en/of verschillend geschreven geboorteplaatsnamen. Op basis van de kruistabel kan ongeveer de helft van de uit voormalig Joegoslavië afkomstige bevolking, met 250

verschillende geboorteplaatsen, rechtstreeks aan herkomstgebieden worden toegeschreven.

Vervolgens is een controle op de juistheid van de toedeling uitgevoerd. Voor geboorteplaatsen waar alleen personen vandaan komen met geboorteland Joegoslavië zijn personen op basis van de ligging van de geboorteplaats aan een herkomstland toegedeeld. Deze actie is uitgevoerd voor 1,3 duizend geboorteplaatsen. Daarbij zijn die geboorteplaatsen geselecteerd waar 5 of meer personen zijn geboren. Verder zijn nog 500 geboorteplaatsen met een afwijkende schrijfwijze van plaatsnamen - Sarajevo kent meer dan twintig schrijfwijzen - aan herkomstgebieden toegekend. In totaal zijn ruim 2 duizend van bijna 8 duizend geboorteplaatsen, met 85 procent van de uit voormalig Joegoslavië afkomstige bevolking, in deze stap aan herkomstgebieden toegewezen.

De resterende 15 procent van de populatie (ruim 8 duizend personen) is om de volgende redenen niet op basis van geboorteplaats verdeeld.

Ten eerste komt het relatief vaak voor dat een plaatsnaam in verschillende landen bestaat. Zo liggen stadjes met de naam Petrovac in Kroatië, Servië en Bosnië. Zonder aanvullende gegevens is het niet mogelijk om met zekerheid te bepalen uit welk gebied iemand komt.

Ten tweede is de wijze waarop de gemeentelijke ambtenaren de plaatsnaam hebben gespeld niet altijd consistent. Het komt voor dat dezelfde plaats op maar liefst tien verschillende wijzen is gespeld. Dit bemoeilijkt de herkenning en de toedeling van de geboorteplaats. Automatisering van het herkenningproces is hierdoor niet goed mogelijk.

De derde reden is efficiëntie: voor het toekennen van herkomstgebied moeten duizenden plaatsnamen handmatig en op microniveau worden beoordeeld. Dit is een tijdrovend en kostbaar proces. Voor plaatsen waaruit slechts enkele personen afkomstig zijn, is daarom afgezien van toedeling op basis van geboorteplaatsinformatie.

Stap 2: verdere toedeling op basis van land van herkomst

Het land van herkomst (zoals opgegeven bij immigratie naar Nederland) is een kenmerk dat is ingevuld bij 87 procent van alle personen die zich in 1995 of later in Nederland hebben gevestigd. Dit kenmerk wordt als een aanvullend gegeven

Staat 1
Voormalig Joegoslaven naar geboorteplaats

Geboorteplaats	Geboorteland ¹⁾			Totaal
	Joegoslavië	Bosnië-Herzegovina	Fed. Rep. Joegoslavië	
Tuzla	937	117	1	1 055
Sarajevo	2 665	88		2 753
Zenica	1832	87		1919
Srebrenica	435	62		497
Bihac	207	14		221
Velika Kladusa	149	14		163
Mostar	500	12		512
Travnik	481	12		493
Doboj	969	11	1	981
Banja Luka	693	11		704
Tesanj	77	11		88
Prijedor	1 107	10		1 117
Bijeljina	400	9		409
Vares	281	9		290
Livno	228	7		235

¹⁾ Zoals opgenomen in de GBA.

gebruikt om een deel van de resterende 15 procent van de populatie toe te delen. Voor personen afkomstig uit Slovenië, Kroatië, Bosnië en Macedonië, landen die in het begin van de jaren negentig onafhankelijk zijn geworden, was de toedeling geen probleem. Ruim 1,2 duizend personen (2,3 procent van de totale populatie) konden zo worden toegedeeld.

Problemen ontstaan bij personen die als land van herkomst Joegoslavië of Federatieve Republiek Joegoslavië hebben opgegeven. Deze benaming was actueel tot 2003, waarna eerst korte tijd een federatie tussen Servië en Montenegro bestond, gevolgd door de afscheiding van Montenegro in 2006. In deze gevallen kan moeilijk onderscheid worden gemaakt tussen populaties afkomstig uit Servië, Montenegro en Kosovo. Het gaat hierbij om ongeveer 1,4 duizend personen. Deze deelpopulatie wordt in de volgende stap op basis van een sleutel verdeeld.

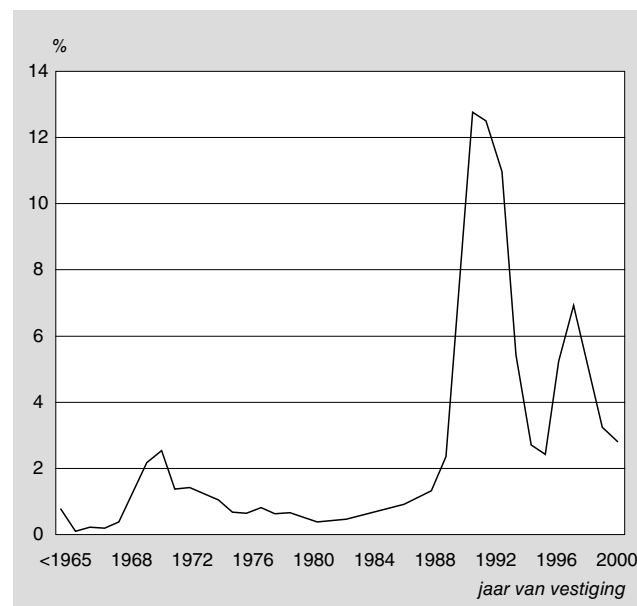
Stap 3: verdere toedeling op basis van vestigingsjaar

De resterende personen zijn verdeeld met behulp van sleutels die zijn gebaseerd op de bekende verdelingen (op basis van geboorteplaats) van de personen die zich in dezelfde periode in Nederland vestigden. Een eerste sleutel is gegenereerd voor personen die zich na 1995 in Nederland hebben gevestigd en als land van herkomst Joegoslavië of Federatieve Republiek Joegoslavië hebben opgegeven. De sleutel is bepaald op grond van de verhouding tussen de aantallen Serviërs, Kosovaren en Montenegrijnen die zich na 1995 in Nederland hebben gevestigd. Een tweede sleutel is bepaald voor personen van wie zowel de geboorteplaats als het land van herkomst onbekend is.

Uit grafiek 1 blijkt dat de instroom van personen uit voormalig Joegoslavië in twee fasen kan worden verdeeld. Tijdens de eerste fase (tot en met 1990) was de jaarlijkse instroom relatief laag en vrij constant. Het betrof voornamelijk gastarbeiders en hun gezinnen. In totaal resteerden 3250 nog toe te delen personen die zich in deze periode van ongeveer twintig jaar hebben gevestigd. Vanwege de bijna constante instroom ligt het voor de hand om één sleutel voor deze gehele periode te genereren.

De immigrantenpopulatie die zich vanaf 1991 (de tweede fase)

1. Aandeel voormalig Joegoslaven naar jaar van vestiging, 1 januari 2004

in Nederland heeft gevestigd, bestaat voornamelijk uit vluchtelingen uit oorlogsgebieden en laat een ander patroon zien. Binnen deze fase zijn twee pieken te onderscheiden, die verband houden met de oorlogen in Kroatië en Bosnië, respectievelijk de oorlog in Kosovo. Omdat hier slechts een relatief klein aantal personen (2,2 duizend) over de herkomstgebieden moet worden verdeeld, is voor deze golf ook slechts één sleutel gegenereerd. Anders dan in stap 1 en stap 2 hoeft het in stap 3 dus niet zo te zijn dat een persoon ook op individueel niveau het juiste herkomstgebied krijgt toegelend.

Tweede generatie voormalig Joegoslaven

Voor de tweede generatie, die zelf in Nederland is geboren, is het herkomstgebied op de volgende manier bepaald:

- Indien gegevens over beide ouders bekend zijn, is het herkomstgebied van de persoon gelijk aan het herkomstgebied van de moeder; is de moeder in Nederland geboren, dan is het gelijk aan het herkomstgebied van de vader.
- Indien het herkomstgebied van slechts één ouder bekend is, wordt het herkomstgebied van het kind daaraan ontleend. Deze werkwijze komt overeen met de manier waarop het CBS regulier de herkomstgroep afleidt.

Voor ruim 1,5 duizend personen (7,4 procent van het totaal van de tweede generatie) kon het herkomstgebied niet op deze manier worden bepaald. Het gaat hierbij vooral om personen met één of twee ouders uit voormalig Joegoslavië van wie geen nader bepaald herkomstgebied bekend is of om personen van wie gegevens over ouders geheel ontbreken, bijvoorbeeld omdat de ouders al lang geleden uit Nederland zijn vertrokken.

Staat 2 Voormalig Joegoslaven naar herkomstgebied, 1 januari 2004

Herkomstgebied	1e generatie	2e generatie	Totaal	
			abs.	%
x 1 000				
Bosnië	25,2	6,7	31,9	42,3
Kroatië	6,4	3,4	9,8	13,0
Macedonië	3,2	1,9	5,0	6,6
Montenegro	1,7	0,6	2,3	3,1
Slovenië	0,9	0,6	1,4	1,9
Servië excl. Kosovo	10,8	5,7	16,5	21,8
Kosovo	6,5	2,1	8,5	11,3
Totaal	54,5	21,0	75,5	100

Staat 3 Voormalig Joegoslaven per herkomstgebied naar 1e en 2e generatie, 1 januari 2004

Herkomstgebied	1e generatie	2e generatie	Totaal
			abs.=100%
x 1 000			
Bosnië	78,9	21,1	31,9
Kroatië	64,9	35,1	9,8
Macedonië	63,1	36,9	5,0
Montenegro	73,9	26,1	2,3
Servië excl. Kosovo	65,6	34,4	16,5
Slovenië	60,8	39,2	1,4
Kosovo	75,9	24,1	8,5
Totaal	72,2	27,8	75,5

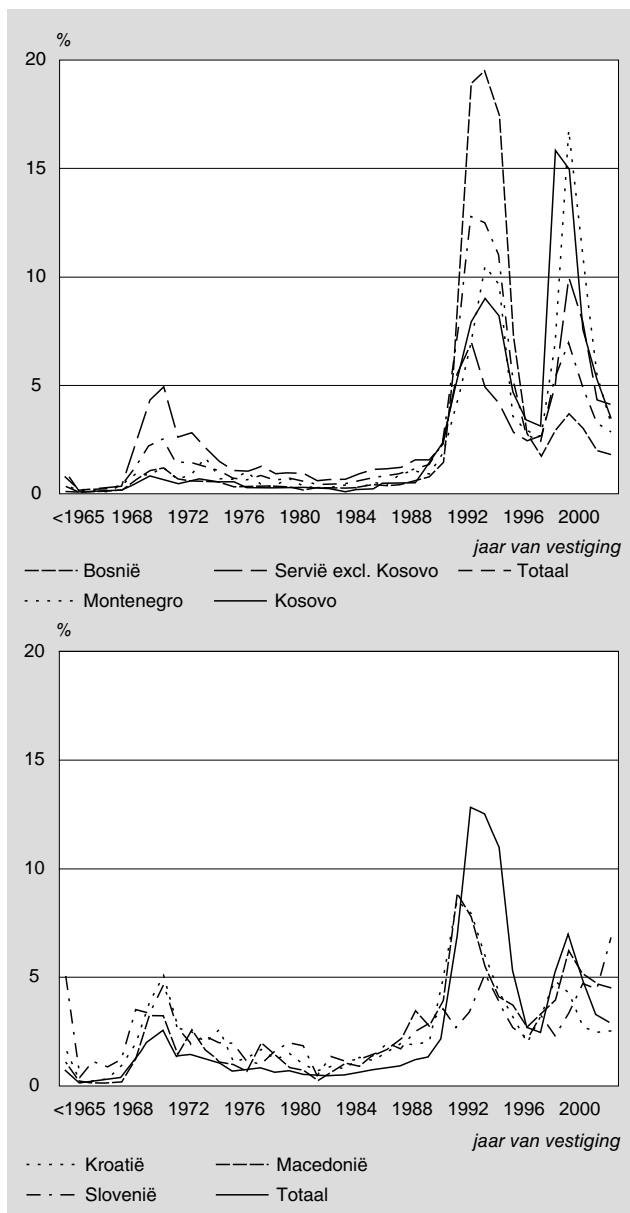
Deze personen zijn met behulp van een verdeelsleutel over de herkomstgebieden verdeeld. De basis voor het genereren van deze sleutel is de leeftijdsverdeling van personen van wie het herkomstgebied wel bekend is (92,6 procent van de totale tweede generatie voormalig Joegoslaven).

Resultaten toedelingsmethode

Na toepassing van de beschreven toedelingsmethode is het mogelijk een totaaloverzicht samen te stellen van de omvang van de eerste en tweede generatie voormalig Joegoslaven naar herkomstgebied (staat 2). Ruim 40 procent van de totale populatie op 1 januari 2004 heeft Bosnië als herkomstgebied. Dit is twee keer zoveel als de deelpopulatie met Servië als herkomstgebied, die op de tweede plaats komt. Twee andere (relatief) grote deelpopulaties hebben als herkomstgebieden Kroatië en Kosovo (13 en 11 procent van het totaal).

Slechts 20 procent van de voormalig Joegoslaven heeft zich vóór de jaren negentig in Nederland gevestigd. Dit heeft invloed op de

2. Aandeel voormalig Joegoslaven per herkomstgebied en jaar van vestiging

verhouding tussen de omvang van de eerste en de tweede generatie (staat 3). In vergelijking met andere allochtone groepen, zoals de Turken en Marokkanen, is het aandeel van de tweede generatie (28 procent) in de totale populatie van voormalig Joegoslaven relatief klein. Dit aandeel verschilt per herkomstgebied. Het hoogste percentage (39) komt voor rekening van de deelpopulatie met herkomstgebied Slovenië. Dit is te verklaren uit het feit dat de immigratie uit dit land door de jaren heen vrijwel constant is gebleven. Het aandeel van de tweede generatie is met 21 procent het laagst voor de bevolking uit Bosnië. Deze groep heeft zich voor het grootste deel in de jaren negentig in Nederland gevestigd en verblijft hier dus nog maar relatief kort. Alleen de deelpopulatie van Kosovaren kent een nog kortere gemiddelde verblijfsduur. Onder hen bedraagt het aandeel van de tweede generatie 24 procent.

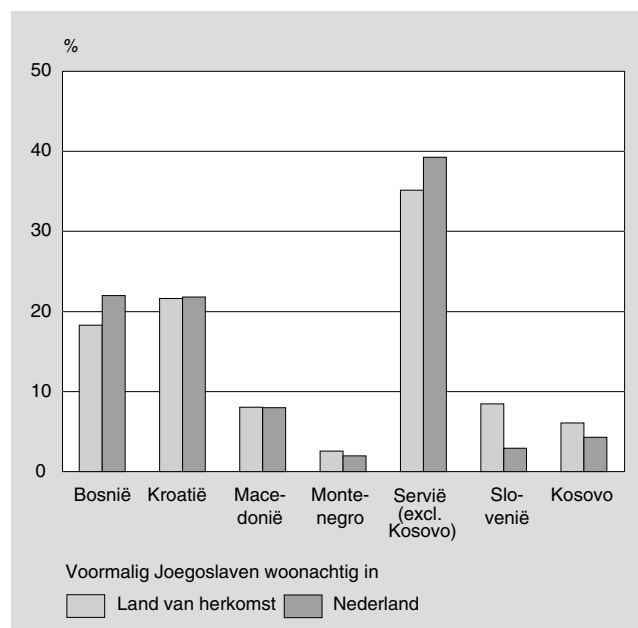
4. Eerste generatie voormalig Joegoslaven naar vestigingsjaar

Het verloop van de immigratie van voormalig Joegoslaven is goed zichtbaar in de verdeling naar vestigingsjaar in de grafiek 2. De instroom is duidelijk in twee fasen te verdelen: de periode tot 1990 en de periode daarna.

Eerste fase: begin jaren zestig tot eind jaren tachtig

Degenen die zich vóór 1990 in Nederland hebben gevestigd, maakten deel uit van een immigrantenstroom die voornamelijk bestond uit arbeidsmigranten en hun families. Het aandeel van immigranten uit de verschillende deelrepublieken ligt in de buurt van de verhouding tussen de bevolkingsaantallen van hun herkomstgebieden (grafiek 3, vorige pagina). Met uitzondering van de eerste piek, begin jaren zeventig, toen de eerste arbeidsmigranten in groten getale naar Nederland kwamen, was het niveau van de instroom relatief laag en vrij constant. De mogelijke retourmigratie is hier buiten beschouwing gelaten.

3. Aandeel voormalig Joegoslaven woonachtig in de herkomstlanden¹⁾ en aandeel voormalig Joegoslaven woonachtig in Nederland²⁾

1) Bron: Volkstelling SFRJ 1971.
2) Jaar van vestiging voor 1990.

Tweede fase: begin jaren negentig tot 2003

De tweede golf immigranten bestond voor het grootste deel uit vluchtelingen en was daarmee sterk gerelateerd aan de politieke ontwikkelingen in de landen van voormalig Joegoslavië (staat 4). De twee grootste pieken houden verband met de oorlogen in Bosnië en in mindere mate Kroatië (periode 1991–1995), respectievelijk het conflict in Kosovo, en de NAVO-bombardementen (1998–2000).

Het grootste aantal voormalig Joegoslaven vestigde zich in 1993 in Nederland. Het ging om bijna 7 duizend personen, voor ruim twee derde afkomstig uit Bosnië. Hoewel het aantal personen uit Kroatië in deze periode veel kleiner was dan het aantal uit Bosnië, was het in vergelijking tot de totale instroom uit Kroatië vrij groot (bijna een derde van het totaal aantal eerste generatie Kroaten in Nederland).

Ondanks het feit dat Servië, Montenegro, Macedonië en Kosovo officieel niet bij deze oorlog waren betrokken, was de immigrantenstroom uit deze gebieden in het begin van de jaren negentig aanzienlijk groter dan tijdens de eerste fase. In hoeverre het hier ging om minderheden en vluchtelingen van het regime Milosevic, dan wel om economische immigranten, is niet bekend.

Tijdens de tweede piek, in de periode 1998–2000, bestond de instroom voor meer dan de helft uit personen uit Kosovo, Servië en Montenegro. Het grootste aantal immigranten (3,7 duizend) kwam in het jaar 2000. Hoewel de instroom van migranten uit Bosnië sterk was gedaald ten opzichte van de eerste helft van de jaren negentig, was deze in verhouding tot de andere landen nog steeds groot.

Slovenië is een uitzondering tussen de landen van voormalig Joegoslavië. Er zijn in totaal nog geen duizend eerste generatie Slovenen in Nederland. Slovenië was de meest welvarende deelrepubliek. Ook in de jaren negentig was de instroom uit Slovenië, ondanks de (kortdurende) oorlog in 1991, vrijwel constant (grafiek 2b). Slovenië is sinds 2000 lid van de Europese Unie. Dit zal de reden zijn dat Slovenië het enige land van voormalig Joegoslavië is dat vanaf dat jaar een kleine toename van immigranten laat zien. In absolute zin gaat het echter om een toename van slechts enkele tientallen personen per jaar.

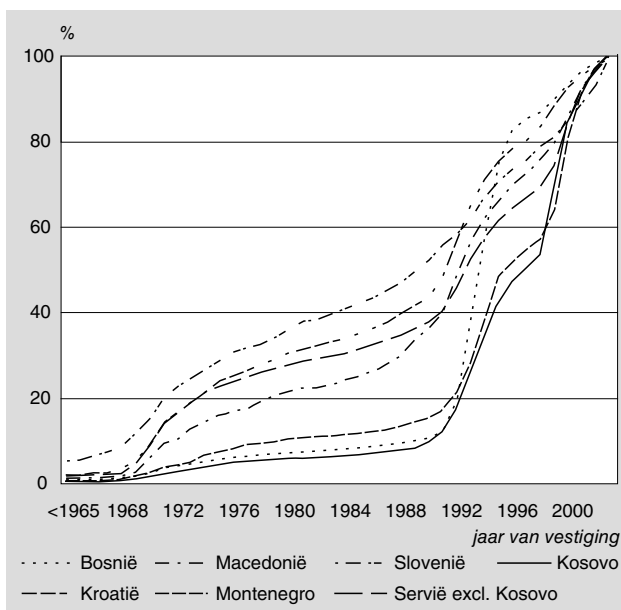
5. Algemene demografische en sociaaleconomische kenmerken per herkomstgebied

In grafiek 4 is het cumulatieve percentage van de omvang van de bevolking naar vestigingsjaar weergegeven. Twee groepen zijn eenvoudig te onderscheiden: enerzijds deelpopulaties uit Bosnië, Kosovo en Montenegro die zich voor het grootste deel in de jaren negentig hebben gevestigd en anderzijds die uit Kroatië, Slovenië, Servië en Macedonië, die een meer geleidelijke instroom vertonen. Laatstgenoemde instroom bestaat voor een groot deel uit arbeidsmigranten.

Leeftijdsofbouw

Verschillen in de leeftijdsopbouw van de eerste generatie in deze deelpopulaties hangen sterk samen met het vestigingsjaar. Onderscheid kan worden gemaakt tussen overwegend oudere gastarbeiderspopulaties, afkomstig uit Slovenië, Kroatië en Servië (minstens 30 procent van deze populatie vestigde zich vóór 1990 in Nederland) en de jonge populaties zoals die uit Kosovo en Bosnië, die

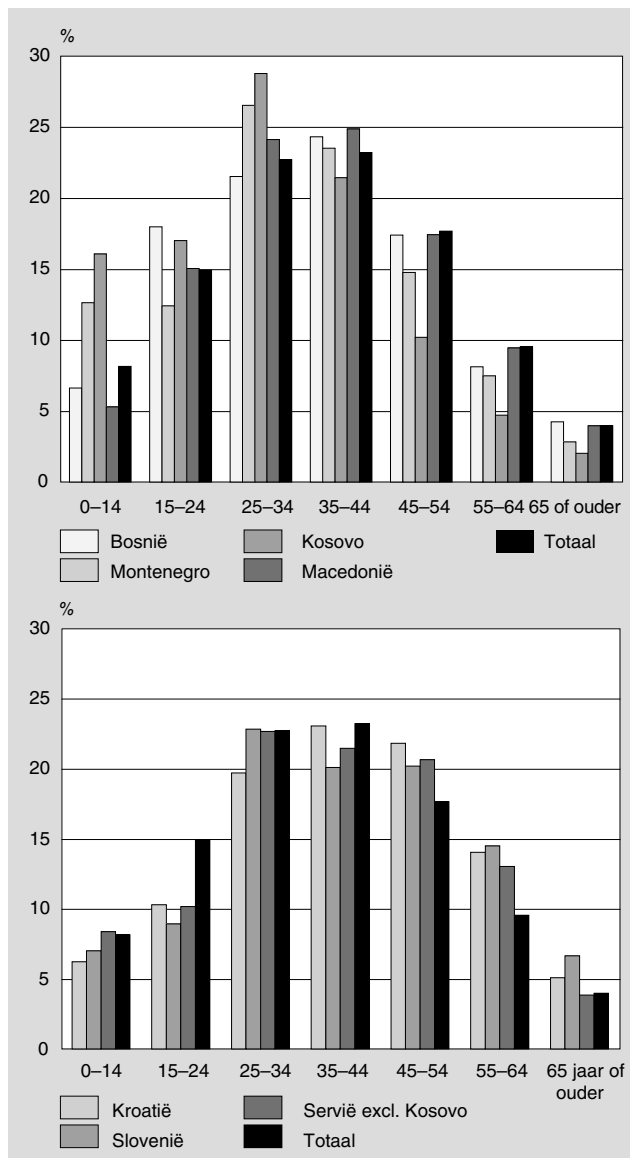
4. Immigratie van voormalig Joegoslaven per herkomstgebied naar jaar van vestiging (cumulatief, 1 januari 2004)

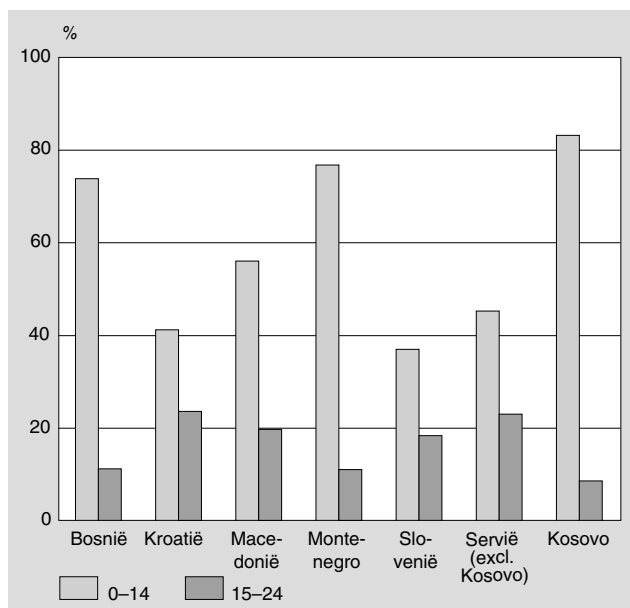
Staat 4 Voormalig Joegoslaven naar herkomstgebied en jaar van vestiging, 1 januari 2004

Jaar van vestiging	Herkomstgebied							Totaal
	Bosnië	Kroatië	Kosovo	Macedonië	Montenegro	Servië excl. Kosovo	Slovenië	
	%							abs.=100%
								x 1 000
1991	28,8	25,3	11,6	9,8	2,6	19,5	2,3	1,2
1992	50,2	14,6	9,4	7,5	2,0	15,8	0,6	3,7
1993	68,9	7,2	7,4	3,5	1,7	10,8	0,4	6,9
1994	72,3	5,6	8,6	2,5	2,7	7,7	0,6	6,8
1995	73,6	4,6	8,9	2,2	2,8	7,4	0,5	5,9
1998	32,9	16,0	15,3	8,2	3,3	22,2	2,1	1,3
1999	25,4	10,8	35,8	4,3	4,2	18,9	0,7	2,8
2000	24,5	7,2	25,8	5,2	7,7	28,8	0,7	3,7

5. Eerste generatie voormalig Joegoslaven per herkomstgebied naar leeftijd, 1 januari 2004

6. Tweede generatie voormalig Joegoslaven per herkomstgebied naar leeftijd, 1 januari 2004

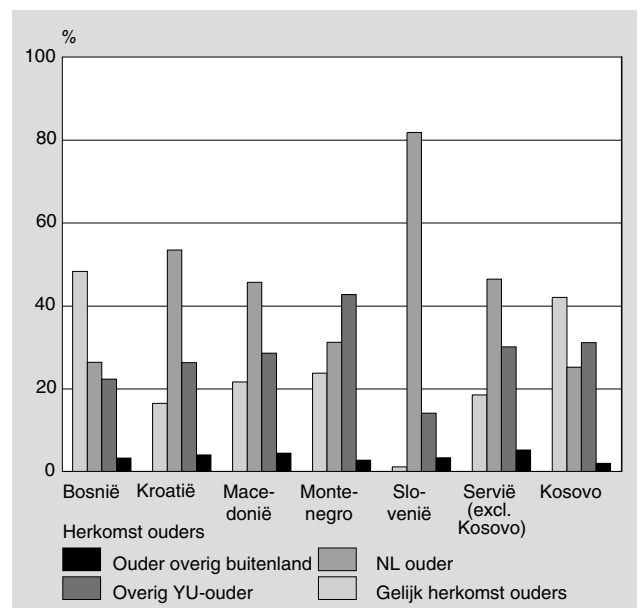
voor het grootste deel uit vluchtelingen bestaan (minstens 80 procent van deze populatie vestigde zich na 1990). De gemiddelde leeftijd van arbeidsmigranten op het moment van vestiging was ongeveer 21 jaar. Door de langere verblijfsduur in Nederland is deze populatie nu gemiddeld veel ouder (grafiek 5).

Verschillen in de leeftijdsopbouw komen nog sterker naar voren bij de tweede generatie. Het aandeel van kinderen jonger dan 15 jaar in de totale tweede generatie voormalig Joegoslaven varieert van 83 procent voor herkomstgebied Kosovo tot 37 procent voor herkomstgebied Slovenië (grafiek 6).

Tweede generatie voormalig Joegoslaven naar herkomst van de ouders

Een groot deel van de tweede generatie voormalig Joegoslaven heeft één in Nederland geboren ouder. Dit geldt echter niet voor de deelpopulaties uit Bosnië, Montenegro en Kosovo (grafiek 7). Dit is mogelijk te verklaren doordat binnen deze deelpopulaties, op het moment dat ze zich in Nederland vestigden, meer jonge (echt)paren en gezinnen waren dan bij arbeidsimmigranten. De verdeling van de Bosnische tweede generatie op basis van leeftijd illustreert dit (grafiek 8). Personen ouder dan 15 jaar zijn geboren vóór de jaren negentig, in een periode waarin Joegoslaven (voor het grootste deel) als arbeidsimmigrant naar Nederland kwamen. Zij hebben daarom relatief vaak een ouder die in Nederland of een andere regio van Joegoslavië is geboren. De verdeling naar herkomst van hun ouders vertoont dan ook veel overeenkomsten met de deelpopulaties met herkomstgebied Kroatië en Macedonië. Kinderen jonger dan 15 jaar hebben in meer dan helft van gevallen twee in Bosnië geboren ouders.

7. Tweede generatie voormalig Joegoslaven per herkomstgebied naar herkomst van de ouders, 1 januari 2004

Aandeel voormalig Joegoslaven naar grootstedelijke agglomeraties

Bijna een kwart van de voormalig Joegoslaven woont in de grootstedelijke agglomeraties van de vier grote steden. Iets minder dan de helft van het totaal woont buiten grootstedelijke agglomeraties (staat 5).

De verschillen tussen de herkomstgebieden zijn ook hier weer te verklaren door de samenstelling van de deelpopulaties. De deelpopulaties die voor een groot deel uit gastarbeiders bestaan, wonen vaker binnen grootstedelijke agglomeraties. Vooral het hoge aantal Joegoslaven in Rotterdam valt op. Vele Joegoslavische mannen zijn al in de jaren zeventig als gastarbeider in de scheepsbouw, de reiniging, de metaal- en textielnijverheid en de voedings- en genotmiddelenindustrie naar Rotterdam gekomen. Joegoslavische vrouwen werden geworven voor de visverwerkings-, leerbewerkings- en sigarettenindustrie (Hessels, 2005).

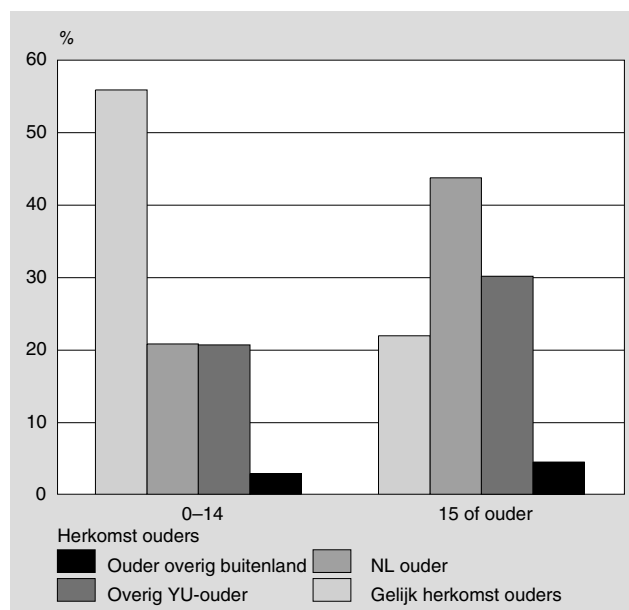
De deelpopulaties die overwegend uit vluchtelingen bestaan, vertonen een veel grotere mate van spreiding over het land. Mensen met herkomstgebied Bosnië, Montenegro en vooral Kosovo hebben een lager aandeel in de grootstedelijke ag-

glomeraties dan de populaties uit Slovenië, Servië, Macedonië en Kroatië. Dit komt doordat arbeidsimmigranten zich meestal op die locaties vestigen waar meer aanbod van werk voor laaggeschoolden is. Vluchtelingen vestigen zich waarschijnlijk vaak in de omgeving van hun oorspronkelijke vestigingsplaats, een asielzoekerscentrum of een andere, door het Centraal Orgaan opvang Asielzoekers uitgezochte locatie. Deze locaties zijn gelijkmatiger over het land verspreid. Dit verschil komt ook duidelijk naar voren uit de verdeling van de eerste generatie alloctonen afkomstig uit Bosnië, na een globale verdeling op basis van het vestigingsjaar (grafiek 9). De deelpopulatie die voor het grootste deel uit vluchtelingen bestaat (vestigingsjaar na 1990) woont voor ruim de helft buiten stedelijke agglomeraties, tegen ruim een derde van de deelpopulatie die zich vóór 1990 in Nederland vestigde.

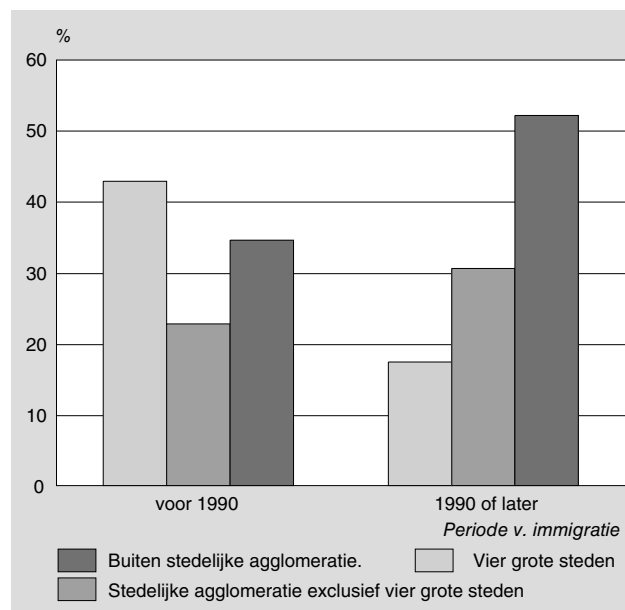
Huishoudenspositie

Ongeveer een derde van alle voormalig Joegoslaven bestaat uit thuiswonende kinderen. Uit grafiek 10 blijkt dat dit aandeel verschilt per herkomstgroep. Voor personen uit Slovenië is

8. Tweede generatie Bosniërs per leeftijdsgroep naar herkomst van de ouders, 1 januari 2004

9. Eerste generatie Bosniërs per periode vestiging naar stedelijke agglomeratie, 1 januari 2004

**Staat 5
Voormalig Joegoslaven per herkomstgebied naar stedelijke agglomeratie, 1 januari 2004**

	Herkomstgebied							Totaal
	Bosnië	Kroatië	Macedonië	Montenegro	Slovenië	Servië excl. Kosovo	Kosovo	
%								
Vier grote steden	20,5	35,2	28,3	21,5	24,9	26,9	15,7	23,9
Stedelijke agglomeraties ¹⁾	29,9	28,0	27,9	25,0	32,5	26,5	26,4	28,3
Buiten stedelijke agglomeraties	49,6	36,8	43,8	53,5	42,6	46,7	57,9	47,8
abs. = 100%								
x 1 000								
Totaal	31,9	9,8	5,0	2,3	1,4	16,5	8,5	75,5

¹⁾ Exclusief vier grote steden.

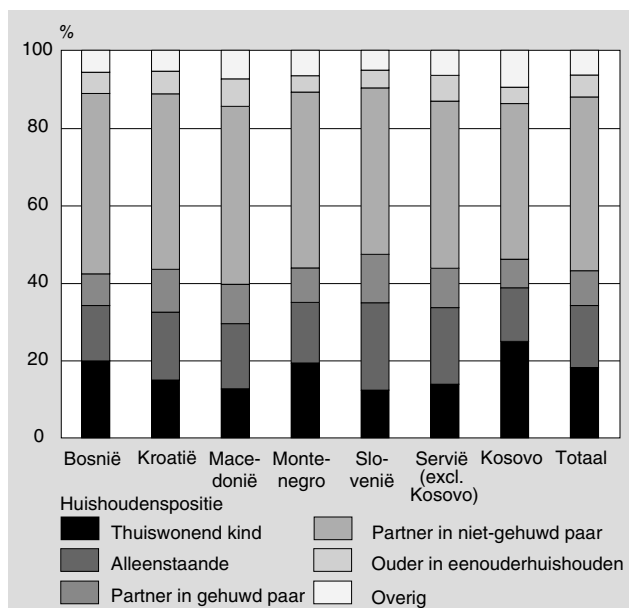
het 29 procent, vrijwel gelijk aan dat voor autochtonen (28 procent). Van de deelpopulatie uit Kosovo bestaat 40 procent uit thuiswonende kinderen. Dit komt deels doordat de deelpopulaties van voormalig Joegoslaven die zich voornamelijk in de jaren negentig in Nederland hebben gevestigd gemiddeld jong zijn. Ook onder de eerste generatie laten zij een groot aandeel thuiswonende kinderen zien. Dit aandeel bedraagt voor de herkomstgebieden Montenegro, Bosnië en Kosovo respectievelijk 19, 20 en 25 procent. Deelpopulaties uit Kosovo en Montenegro hebben, vergeleken met de andere deelpopulaties, bovendien relatief veel thuiswonende kinderen per huishouden (grafiek 11). Ook in dit opzicht bestaat het grootste contrast tussen deelpopulaties uit Kosovo en Slovenië, met respectievelijk 2,5 en 1,8 thuiswonende kinderen per huishouden voor vrouwen in de leeftijdsgroep 35–44 jaar.

Het aandeel ouders in eenouderhuishoudens bedraagt voor de totale populatie van voormalig Joegoslaven 4,4 procent. Dit aandeel is twee keer zo groot als dat voor de autochtone bevolking (2,2 procent). Wel is het veel kleiner dan bij sommige andere grote groepen allochtonen, zoals de Surinamers en de Antillianen/Arubanen. Tussen herkomstgebieden onderling bestaan geen grote verschillen. Het kleinste aandeel heeft de deelpopulatie uit Slovenië (3,3 procent) en het grootste die uit Servië (4,9 procent). De deelpopulatie uit Slovenië heeft een groter aandeel alleenstaanden en partners in ongehuwde paren dan de deelpopulaties uit andere herkomstgebieden. De deelpopulatie uit Bosnië heeft het grootste aandeel partners in gehuwde paren.

Positie op de arbeidsmarkt

Grafiek 12 geeft de arbeidsmarktpositie van 15–64-jarigen weer onder de eerste generatie voormalig Joegoslaven. Het kenmerk is gebaseerd op de belangrijkste bron van inkomsten. Het grootste aandeel werkzame personen, werknemers en zelfstandigen is te vinden onder degenen uit Slovenië

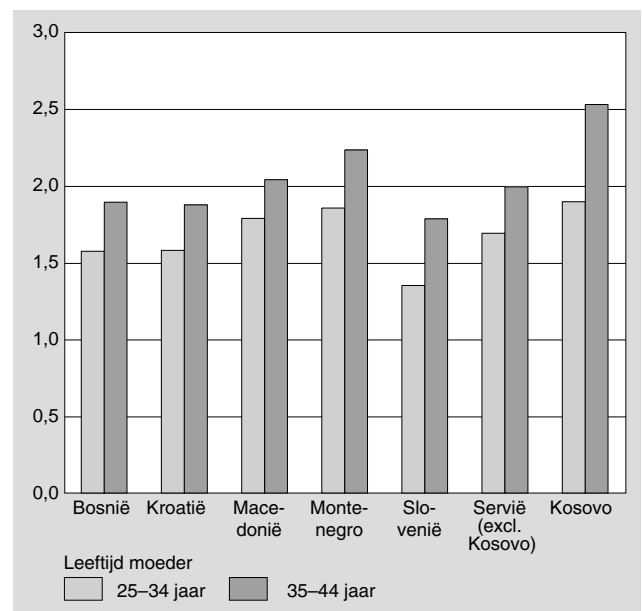
10. Voormalig Joegoslaven per herkomstgebied naar huishoudenspositie, 1 januari 2004

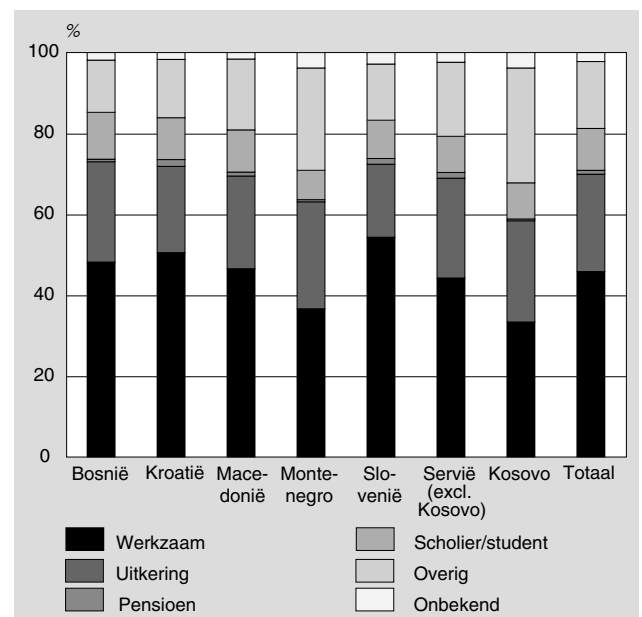
(ruim de helft van de deelpopulatie). Het kleinste aandeel werkzame personen komt voor onder personen uit Kosovo en Montenegro (ruim een derde van de deelpopulatie). Dit is voor een deel toe te schrijven aan het feit dat zij nog maar relatief kort in Nederland zijn. Het is onbekend in hoeverre personen afkomstig uit Montenegro en Kosovo al in bezit zijn van een permanente verblijfs- en werkvergunning. Personen die al langer in Nederland verblijven, zullen naar verwachting wel een dergelijke vergunning hebben.

Staat 6 toont het percentage van de werkzame personen en uitkeringsgerechtigden dat langer dan vijf jaar in Nederland verblijft, naar herkomstgebied. Hieruit kan het volgende worden geconcludeerd. Onder personen afkomstig uit Slovenië bevindt zich het grootste aandeel werkzame personen (55 procent) en het kleinste aandeel uitkeringsgerechtigden

11. Gemiddeld aantal thuiswonende kinderen per huishouden van voormalig Joegoslaven naar herkomstgebied en leeftijd van de moeder, 1 januari 2004

12. Voormalig Joegoslaven per herkomstgebied naar arbeidsmarktpositie, ultimo september 2004

(slechts een kwart van de populatie). Het kleinste aandeel werkzame personen is te vinden onder deelpopulaties afkomstig uit Servië en Kosovo (ruim 46 procent). Het grootste aandeel uitkeringsgerechtigden (ruim een derde van de deelpopulatie) kent de groep uit Servië en Montenegro.

Een andere reden voor het lage percentage werkzame personen uit Kosovo (en ook Montenegro) is het aandeel werkzame vrouwen, dat aanzienlijk kleiner is dan in de andere deelpopulaties (staat 7). In combinatie met een groter aantal thuiswonende kinderen per huishouden (grafiek 11) duidt dit op een meer traditionele rolverdeling binnen het gezin.

Het grootste aandeel scholieren/studenten onder de 15–64-jarigen in de eerste generatie is te vinden onder Bosniërs (11 procent). Dit komt doordat deze deelpopulatie het grootste aandeel personen in de leeftijdsgroep 15–24 jaar heeft (ruim 18 procent).

Verschillen tussen ‘nieuwkomers’ en ‘oudkomers’ komen duidelijk naar voren uit een vergelijking van het type uitkering dat personen ontvangen. Uitkeringsgerechtigden afkomstig uit Bosnië, Kosovo en Montenegro krijgen voor het grootste deel een bijstandsuitkering. Personen afkomstig uit Kroatië en Slovenië hebben in meer dan helft van de gevallen een werkloosheidsuitkering of een arbeidsongeschiktheidsuitkering (grafiek 13).

Staat 6
Eerste generatie voormalig Joegoslaven¹⁾ naar herkomstgebied en arbeidsmarktpositie, 1 januari 2004

Herkomstgebied	Totaal	w.o. aandeel	
		Werkzame personen	Personen met uitkeringen
	<i>abs.=100%</i>	<i>%</i>	
	<i>x 1 000</i>		
Bosnië	19,0	51,6	26,3
Kroatië	4,6	52,0	27,1
Macedonië	2,1	48,2	30,7
Montenegro	0,8	49,4	33,2
Slovenië	0,5	55,2	25,6
Servië excl. Kosovo	6,5	46,4	33,9
Kosovo	2,8	45,9	29,3

¹⁾ Verlijfsduur in Nederland langer dan 5 jaar.

Staat 7
Aandeel werkzame voormalig Joegoslaven per herkomstgebied en geslacht, 1 januari 2004

Herkomstgebied	Geslacht		Totaal
	Man	Vrouw	
	<i>%</i>		
Bosnië	54,1	42,1	48,1
Kroatië	53,8	47,3	50,5
Macedonië	52,8	40,5	46,6
Montenegro	42,5	29,3	36,7
Slovenië	59,3	49,8	54,3
Servië excl. Kosovo	48,8	40,3	44,3
Kosovo	40,6	23,9	33,3
Totaal	51,1	40,5	45,8

6. Tot slot

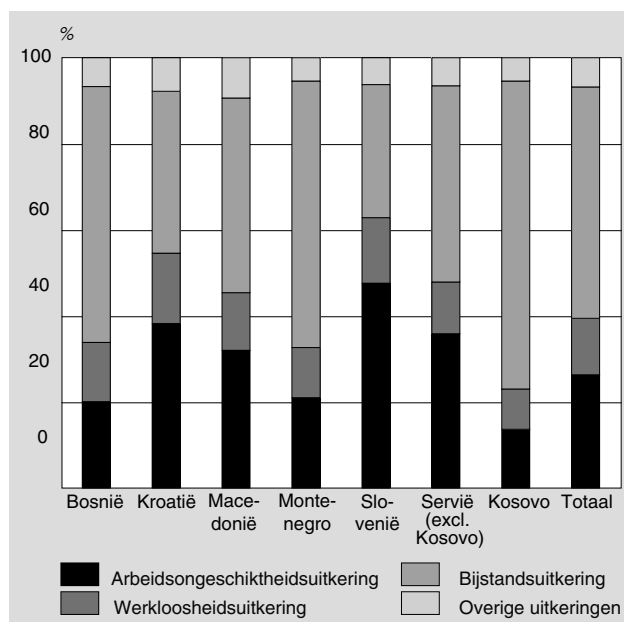
De meeste verschillen tussen populaties uit verschillende herkomstgebieden van voormalig Joegoslavië, in het bijzonder de leeftijdsopbouw en ruimtelijke spreiding, hangen samen met het oorspronkelijke migratiemotief. Een goed voorbeeld vormt de populatie afkomstig uit Bosnië. Het merendeel van de Bosniërs (90 procent) heeft zich in de jaren negentig in Nederland gevestigd, maar de rest van deze deelpopulatie is voldoende groot om afzonderlijk te worden beschreven. De personen in deze deelpopulatie die zich vóór de jaren negentig in Nederland vestigden, vertonen veel overeenkomsten met deelpopulaties die eveneens overwegend uit arbeidsimmigranten bestaan. Hetzelfde geldt voor de Bosniërs die zich na 1990 hebben gevestigd en overwegend uit vluchtelingen bestaan: zij vertonen de meeste (demografische) overeenkomsten met de deelpopulaties afkomstig uit Kosovo en Montenegro.

Uit een onderzoek naar voormalig Joegoslaven in Nederland blijkt dat de groep die tijdens of na de Balkanoorlogen naar Nederland kwam gemiddeld beter is opgeleid en in sociaal-cultureel opzicht beter is geïntegreerd dan de groep oudkomers (Hessels, 2005). Het betreffende onderzoek is gebaseerd op een steekproef van voormalig Joegoslaven zonder nadere informatie over het herkomstgebied. In hoeverre dit gevolgen heeft voor de economische positie van immigranten, vooral op de lange termijn, is nog niet

Staat 8
Voormalig Joegoslaven naar herkomstgebied en verblijfsduur, 1 januari 2004

Herkomstgebied	Gemiddelde verblijfsduur in jaren
Bosnië	10
Kroatië	16
Macedonië	13
Montenegro	9
Slovenië	17
Servië excl. Kosovo	14
Kosovo	7

13. Uitkeringsgerechtigden onder voormalig Joegoslaven per herkomstgebied naar soort uitkering, ultimo september 2004

bekend. Wel is het zo dat het percentage werkzame personen, werknemers en zelfstandigen onder Bosniërs met een verblijfsduur tussen vijf en tien jaar vrijwel gelijk is aan dat van personen uit hetzelfde herkomstgebied die tien jaar of langer in Nederland wonen (respectievelijk 51,7 en 51,3 procent). Deze populatie van nieuwkomers bestaat overwegend uit vluchtelingen die enige tijd in een asielzoekerscentrum moesten verblijven. De oudkomers zijn daarentegen doorgaans voormalige arbeidsmigranten en hebben door hun langere verblijfsduur in Nederland al vaker een positie op de arbeidsmarkt veroverd. De afwezigheid van een achterstand op dit gebied is dan ook niet conform de verwachting. Enerzijds is dit te verklaren door het verschil in gemiddelde leeftijd van deze deelpopulaties (36 jaar voor nieuwkomers en 43 jaar voor oudkomers, berekend over de populatie 15–64-jarigen). Anderzijds zou het erop kunnen wijzen dat een hoger opleidingsniveau en een betere integratie in sociaal-cultureel opzicht positief bijdraagt aan de economische positie van de nieuwkomers.

Een ander voorbeeld is het grote contrast tussen de populaties afkomstig uit Slovenië en Kosovo. De deelpopulatie uit Slovenië lijkt het meest op de autochtone populatie, vooral wat betreft sociaaleconomische kenmerken.

Slovenen verblijven gemiddeld het langst in Nederland en hebben daardoor de meeste tijd gehad om in de Nederlandse maatschappij te integreren. Mede hierdoor heeft meer dan 80 procent van de tweede generatie Slovenen één ouder die in Nederland is geboren. Kosovaren zijn daarentegen de populatie met de kortste gemiddelde verblijfsduur in Nederland.

Slovenië was ook de meest welvarende deelrepubliek van voormalig Joegoslavië. Kosovo was daarentegen, ook vóór de jaren negentig, economisch het minst ontwikkelde gebied.

In sociaal-cultureel opzicht waren Kosovaren in hun herkomstgebied zeer traditioneel ingesteld. Dit is zichtbaar in de statistieken. Een in vergelijking met andere voormalig Joegoslaven groot aantal kinderen per huishouden en het laagste aandeel werkende vrouwen duiden op een meer traditionele rolverdeling binnen het huishouden. Dit heeft waarschijnlijk gevolgen gehad voor het gemiddelde opleidingsniveau en de startpositie van personen uit deze herkomstgebieden na hun komst naar Nederland. Zonder aanvullende gegevens is het echter moeilijk te bepalen in hoeverre het behaalde opleidingsniveau en de cultuur van het herkomstgebied invloed hebben gehad op de verschillen naar herkomstgebied.

Literatuur

Alders, M. en H. Nicolaas, 2002, Allochtonen uit voormalig Joegoslavië. Maandstatistiek van de Bevolking 50(11), blz. 12–14.

Harmsen, C.N., 2005, Eerste generatie Antillianen naar geboorte-eiland. Bevolkingstrends 53(4), blz. 22–24.

Hessels, T., 2005, Voormalig Joegoslaven in Nederland. Bevolkingstrends 53(1), blz. 98–103.

Naar een nieuwe schatting van het aantal islamieten in Nederland

Marieke van Hertem en Ferdie Otten

Tot en met 2004 raamde het CBS het aantal islamieten in Nederland door per herkomstgroep het aandeel islamieten te schatten op basis van extern onderzoek en het percentage islamieten in het herkomstland. In dit artikel wordt een methode gepresenteerd om het aantal islamieten in Nederland te schatten op basis van enquêtegegevens uit het Permanent Onderzoek Leefsituatie (POLS). De respons van niet-westerse allochtonen op de face-to-face-interviews van het POLS is de laatste jaren redelijk vergelijkbaar met de respons van autochtonen. Deze bevinding legitimeert het gebruik van POLS-waarnemingen als nieuwe basis voor de schatting van het aantal islamieten in Nederland. Voor 2006 komt het aantal islamieten uit op 857 duizend personen. Dit komt overeen met iets meer dan 5 procent van de bevolking.

1. Inleiding

In het verleden raamde het CBS het aantal islamieten door per herkomstgroep hun aandeel te schatten, op basis van extern onderzoek en het percentage islamieten in het herkomstland. Een ramingsmethodiek is op zich een goede methode om statistische cijfers te berekenen, maar staat of valt met de kwaliteit van de onderliggende aannames. In de werkelijkheidsgetrouwheid van de gehanteerde aannames lag nu juist het grootste probleem van de gehanteerde methodiek. Het hier gepresenteerde alternatief, dat gebaseerd is op het gebruik van enquêtegegevens, zal naar verwachting een betere schatting opleveren dan de eerder gebruikte ramingsmethode.

2. Eerdere berekeningsmethodes

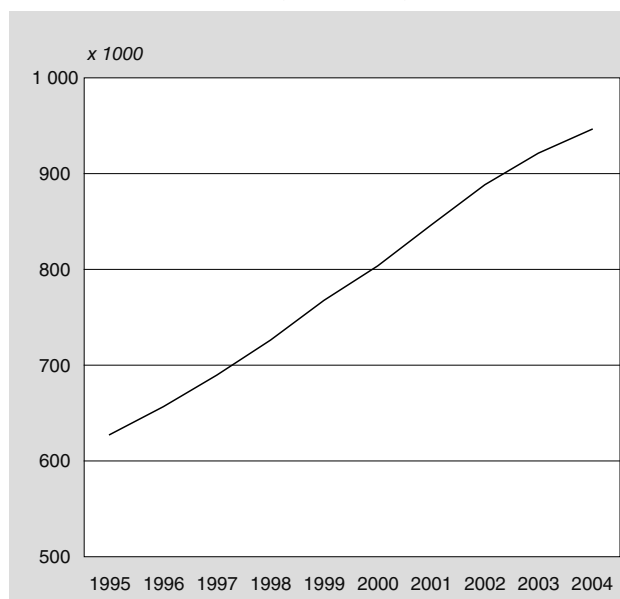
Het CBS raamt al sinds 1981 cijfers over het aantal islamieten in Nederland (CBS, 1981). Tot 1994 zijn de jaarlijkse aantallen geschat door middel van een 'doormuteersysteem'. Dit systeem had als basis het aantal islamieten dat was verkregen door de Volkstelling in 1971. Voor ieder opvolgend jaar werden vervolgens de mutaties berekend aan de hand van de statistiek van de buitenlandse migratie en schattingen van de jaarlijkse groei door geboorte en sterfte. Meer informatie is te vinden in Beets en Oudhof (1982).

Toen in 1995 via de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA) jaarlijkse cijfers beschikbaar kwamen over het aantal in Nederland wonende allochtonen per herkomstgroep, stapte het CBS over op een nieuwe schattingsmethode. Deze modelmatige methode gaf destijds een beter onderbouwde raming van het aantal islamieten in Nederland. De methode, die uitvoerig wordt beschreven in Tas (2002), houdt kort gezegd het volgende in. Op basis van de GBA werden de in Nederland wonende allochtonen gegroepeerd naar herkomstgroep. Per herkomstgroep werd het percentage islamieten bepaald. Omdat het bekend is uit hoeveel personen een herkomstgroep bestaat, kon het aantal islamieten per herkomstgroep worden berekend. Optelling van

alle aantallen islamieten binnen de verschillende herkomstgroepen gaf (een schatting van) het totaal aantal islamieten in Nederland.

Voor het bepalen van het percentage islamieten binnen een herkomstgroep werd gebruik gemaakt van verschillende statistische hulpbronnen. De percentages islamieten binnen de herkomstgroepen Marokkanen, Turken en Surinamers werden overgenomen uit het onderzoek 'Sociale Positie en Voorzieningsgebruik van Allochtonen' uit 1998 (SPVA 1998) van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Het SPVA is een groot onderzoek onder bovenstaande drie groepen allochtonen (plus Antillianen/Arubanen) in de 13 grootste gemeenten van Nederland. Voor Marokkanen, Turken en Surinamers van de tweede generatie die 18 jaar of ouder zijn, is op basis van de uitkomsten van een studie van Advokaat en De Graaf (2001) een secularisatiepercentage – het aandeel personen dat de kerkelijke gezindte verlaat – van 15 aangehouden. De percentages islamieten voor de andere herkomstlanden waren afkomstig uit een Amerikaans overheidsrapport, 'The World Factbook' (CIA, 2007). Dit rapport, dat op internet te raadplegen is, bevat beschrijvingen van bijna ieder land ter wereld en zijn inwoners. Onder het kopje 'religion' is ook te vinden hoeveel procent van de bevolking de islam (en andere godsdiensten) aanhangt. Voor de eerste generatie zijn deze percentages onveranderd overgenomen. Voor de tweede generatie zijn de percentages ook gebruikt, maar hier is voor de personen van 18 jaar en ouder een secularisatiepercentage van 15 aangehouden. Een uitzondering werd gemaakt voor Indonesiërs. Het percentage islamieten in Indonesië bleek namelijk slecht toepasbaar op de Nederlandse situatie. Onder de eerste generatie Indonesiërs die in de jaren vijftig naar Nederland emigreerden, bevonden zich vrijwel geen islamieten (Harmsen en Van der Heijdt, 1991). Daarom werd alleen voor de in Nederland wonende personen

1. Raming van het aantal islamieten in Nederland op basis van de modelmatige benadering, 1995–2004

met de Indonesische nationaliteit het aandeel islamieten in Indonesië (88 procent) overgenomen. Voor alle personen die niet de Indonesische nationaliteit hadden maar die wel in Indonesië geboren waren of ouders hadden die daar geboren waren, werd aangenomen dat zich onder hen geen islamieten bevonden.

Volgens de modelmatige benadering liep het aantal islamieten in Nederland op van 625 duizend in 1995 tot 944 duizend in 2004 (*grafiek 1*). Deze grote toename van het aantal islamieten heeft niet zozeer te maken met een groeiende aanhang van de islam onder Nederlanders, maar is eerder het gevolg van de toename van het aantal niet-westerse allochtonen door de geboorte van (een meer dan gemiddeld aantal) kinderen en de overkomst van gezinsleden en huwelijkspartners uit het herkomstland.

3. Overwegingen voor een alternatieve methode

Het hierboven beschreven berekeningsmodel bevatte enkele aannames die noodgedwongen wat grof waren of in de loop van de tijd minder goed aansloten bij de werkelijke ontwikkelingen. Een van deze aannames was dat het percentage islamieten in het herkomstland ook geldt voor de in Nederland wonende herkomstgroepen. Men kan zich afvragen of deze aanname wel voldoende gegrond is. Vooral bij de 'overig' niet-westerse allochtonen (anders dan Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen) gaat het vaak om mensen die naar Nederland zijn gevlucht. Zij vormen geen representatieve afspiegeling van de bevolking van het herkomstland en zijn niet zelden juist vanwege hun afwijkende geloofsopvattingen uit het land van herkomst gevlucht. De uitkomsten van het SPVA 2003 onder Afghanen, Irakezen, Iraniërs, Joegoslaven en Somaliërs bevestigen dit. Zo rekent bijvoorbeeld zo'n 40 procent van de in Nederland aanwezige Iraniërs zich tot de islam, terwijl het aandeel islamieten in Iran zelf 98 procent is. Komen dergelijke grote afwijkingen ook voor bij de andere groepen niet-westerse allochtonen, dan heeft dit een vertekenend effect op de uiteindelijke raming van het totale aantal islamieten in Nederland. Het aantal niet-westerse allochtonen anders dan Turken en Marokkanen is immers aanzienlijk, al bevat deze groep ook veel niet-islamieten, zoals Chinezen. Het aantal niet-westerse allochtonen anders dan Turken en Marokkanen is met 571 duizend in 2006 niet veel kleiner dan het totale aantal Turken en Marokkanen in Nederland (688 duizend).

De tot nu toe gebruikte modelmatige benadering is dus mogelijk onvoldoende waarheidsgetrouw. Het zou beter zijn om de schatting te baseren op concrete waarnemingen. In de jaarlijkse CBS-enquêtes over leefsituatie wordt al langer gevraagd naar kerkelijke gezindte, waarbij de islam als aparte categorie wordt onderscheiden. Over de validiteit van deze gegevens werd echter tot voor kort getwijfeld. Verondersteld werd dat niet-westerse allochtonen in de enquête fors ondervertegenwoordigd waren, als gevolg van een lager dan gemiddelde respons. Dit zou onder andere het gevolg zijn van een taalbarrière bij een deel van hen. Omdat niet-westerse allochtonen vaak de islam aanhangen, zou een ondervertegenwoordiging van deze

groep een onderschatting van het aantal islamieten tot gevolg hebben. De laatste jaren bestaat echter de indruk dat de respons van allochtonen is verbeterd. Dit zou betekenen dat het alsnog mogelijk is het Permanent Onderzoek Leefsituatie (POLS) te gebruiken voor de schatting van het aantal islamieten.

Enquêteonderzoek

Het CBS heeft door de jaren heen verscheidene onderzoeken uitgevoerd naar de leefsituatie van Nederlanders. Van 1977 tot en met 1996 waren dat afzonderlijk uitgevoerde CBS-onderzoeken naar specifieke aspecten van de leefsituatie. Het Doorlopend Leefsituatie Onderzoek (DLO) is hiervan een voorbeeld. Vanaf 1997 is het Permanent Onderzoek Leefsituatie (POLS) van start gegaan. Dit jaarlijkse onderzoek loopt nog steeds. Bij een voor de Nederlandse niet-institutionele samenleving representatieve steekproef wordt een basisvragenlijst afgenomen; aan een deel van de respondenten wordt een vervolgvragenlijst voorgelegd over een bepaald thema, bijvoorbeeld 'gezondheid' of 'recht en participatie'. De vraag met betrekking tot kerkelijke gezindte is opgenomen in de basisvragenlijst. Sinds 2004 wordt naast de basisvragenlijst alleen nog de vervolgvragenlijst over gezondheid afgenomen. De steekproef is hierdoor verkleind tot ongeveer 10 duizend respondenten. De vragenlijsten worden in een persoonlijk gesprek afgenomen (CAPI, Computer Assisted Personal Interview).

De vraag met betrekking tot kerkelijke gezindte in het POLS luidt: "Tot welke kerkelijke gezindte of levensbeschouwelijke groepering rekent u zichzelf?" Als de respondent antwoordt dat dit de islam is, wordt hij of zij beschouwd als islamiet. De verschillende stromingen binnen de islam worden niet onderscheiden.

4. Respons van allochtonen in het POLS

Enkele jaren geleden is een CBS-onderzoek gestart naar het responsgedrag onder allochtonen (Schmeets en Michiels, 2003; Schmeets, 2004; Schmeets, 2005). Dit onderzoek heeft uitgewezen dat in recente POLS-enquêtes de niet-westerse allochtonen wat betreft responsgedrag maar weinig verschillen van autochtonen. Ook werd geconstateerd dat non-respons onder niet-westerse allochtonen niet zozeer wordt bepaald door hun 'allochtoon-zijn', maar voornamelijk door het feit dat zij vooral in de grote steden wonen en vaker dan autochtonen uitkeringsgerechtigd of werkloos zijn (Schmeets en Michiels, 2003). Doorgaans doen mensen die in verstedelijkte gebieden wonen en mensen met een slechtere arbeidspositie minder goed mee aan enquêtes.

In *staat 1* zijn de responscijfers voor de met CAPI benaderde steekproefpersonen van het POLS 2004, 2005 en 2006 opgenomen. De oneigenlijke non-respons (overleden, verhuisd naar buitenland, verhuisd binnen Nederland, naar instelling/tehuis, onbekend/onvindbaar) is hierbij niet meegerekend. Afgebroken interviews (het zijn er slechts enkele) worden in de respons meegeteld. De tweede ge-

neratie niet-westerse allochtonen blijkt nauwelijks minder goed te responderen dan autochtonen. Bij de eerste generatie niet-westerse allochtonen is de kloof met autochtonen iets groter.

In *staat 2* zijn de responscijfers voor de eerste en tweede generatie uitgesplitst naar de herkomstgroepen Turken, Marokkanen, Surinamers, Antillianen/Arubanen en de groep overig niet-westerse allochtonen. Hieruit blijkt dat de responscijfers van de meeste niet-westerse herkomstgroepen dicht bij de responscijfers van de autochtonen liggen. De tweede generatie Turken responderen zelfs beter dan autochtonen. Toch zijn er een aantal groepen waarbij maar ongeveer de helft of minder van de benaderden respondeert. Het betreft vooral de eerste generatie Turken en de eerste en tweede generatie Marokkanen.

Dat allochtonen lager responderen hoeft overigens niet te betekenen dat zij minder vaak met CBS-enquêtes willen meedoen. Uit analyses van de redenen van non-respons over de jaren 2004 tot en met 2006 (12–64 jaar) blijkt dat weigeringen juist minder vaak voorkwamen bij niet-westerse allochtonen, in het bijzonder de eerste generatie (autochtonen 21,3 procent, tweede generatie niet-westerse allochtonen 18,2 procent, eerste generatie niet-westerse allochtonen 10,9 procent). Wel was er bij niet-westerse allochtonen vaker sprake van een taalbarrière (autochtonen 0,1 procent, tweede generatie niet-westerse allochtonen

2,2 procent, eerste generatie niet-westerse allochtonen 16,1 procent).

Samenvattend kan worden gesteld dat allochtonen de laatste jaren over het algemeen goed responderen. De eerste generatie niet-westerse allochtonen respondeert echter toch nog minder goed dan autochtonen. Omdat een groot deel van deze groep islamitisch is en het bovendien een grote groep betreft (ruim één miljoen personen in 2006, tegen 700 duizend tweede generatie niet-westerse allochtonen) leidt een lagere respons en dus een ondervertegenwoordiging in de enquête van deze groep zonder weging tot een onderschatting van het totale aantal islamieten.

5. Aanpassing van het POLS-weegmodel

Om een robuuste schatting van het aantal islamieten op basis van steekproefgegevens te kunnen garanderen, is het van belang dat het aandeel niet-westerse allochtonen in de POLS-enquête overeenkomt met het daadwerkelijke aandeel in de gehele bevolking. Uit de vorige paragraaf blijkt dat dit voor het POLS waarschijnlijk niet helemaal het geval is, vooral vanwege de ondervertegenwoordiging van de eerste generatie niet-westerse allochtonen. Voor deze ondervertegenwoordiging kan echter worden gecompenseerd door het weegmodel van het POLS uit te breiden met de hulpvariabele 'herkomst'.

De POLS-steekproef omvat ongeveer 10 duizend responderende personen, waaronder minder dan duizend niet-westerse allochtonen. Vanwege dit relatief kleine aantal niet-westerse allochtonen kan de hulpvariabele 'herkomst' die aan het weegmodel moet worden toegevoegd maar een beperkt aantal indelingscategorieën hebben. Detaillering per specifieke herkomstgroep is hierdoor niet mogelijk.

Omdat er een groot verschil in respons bestaat tussen de eerste en de tweede generatie niet-westerse allochtonen, is het van belang om in elk geval dit onderscheid te maken. Deze overwegingen in acht genomen is ervoor gekozen de hulpvariabele 'herkomst' te onderscheiden in autochtonen, westerse allochtonen, eerste generatie niet-westerse allochtonen en tweede generatie niet-westerse allochtonen.

Wel is het zo dat de herweging naar eerste en tweede generatie niet-westerse allochtonen impliciet veronderstelt dat het percentage islamieten binnen deze generaties niet verschilt tussen respondenten en niet-respondenten. Hoe groter de verschillen, hoe minder de weging naar herkomst deugdelijke resultaten oplevert. Als bijvoorbeeld het percentage islamieten onder de responderende niet-westerse allochtonen lager is dan onder de non-respondenten, dan wordt de omvang van het aantal islamieten onderschat. Is het percentage islamieten onder respondenten evenwel groter dan onder niet-respondenten, dan wordt het percentage islamieten overschat. Het was niet mogelijk om deze gehanteerde impliciete veronderstelling empirisch na te trekken. Aan de andere kant zijn er vanuit de literatuur ook geen aanwijzingen dat islamitische niet-westerse allochtonen anders responderen in CAPI-inter-

Staat 1
Responspercentages in POLS voor personen van 12–64 jaar, 2004–2006

	2004 ¹⁾	2005	2006
Autochtonen	66 (11 722)	68 (8 745)	70 (7 964)
Allochtonen			
Westers			
1e generatie	56 (457)	59 (386)	62 (362)
2e generatie	62 (688)	64 (548)	68 (520)
Niet-westers			
1e generatie	51 (738)	54 (732)	53 (715)
2e generatie	60 (311)	59 (268)	63 (302)
Totaal	64 (13 923)	66 (10 679)	68 (9 863)

¹⁾ Bron: Schmeets, 2005

N.B. Tussen haakjes het aantal personen in de steekproef

Staat 2
Responspercentages in POLS voor niet-westerse allochtonen van 12–64 jaar, 2004–2006

	2004 ¹⁾	2005	2006
Turken			
1e generatie	42	52	47
2e generatie	61	71	74
Marokkanen			
1e generatie	50	52	45
2e generatie	54	43	58
Surinamers			
1e generatie	55	61	60
2e generatie	57	62	61
Antillianen/ Arubanen			
1e generatie	59	48	63
2e generatie	62	44	59
Overige niet-westerse allochtonen			
1e generatie	55	54	56
2e generatie	68	58	57

¹⁾ Bron: Schmeets, 2005

views dan niet-islamitische niet-westerse allochtonen. De aanname dat er geen verschil is in responsgedrag tussen beide groepen lijkt daarom gerechtvaardigd, en daarmee ook de herweging naar herkomst met de vier onderscheiden herkomstgroepen.

6. Resultaten

6.1. Aantal niet-westerse allochtonen

Allereerst is het interessant na te gaan of de aantallen niet-westerse allochtonen in het POLS met het nieuwe weegmodel dichter bij de werkelijkheid komen dan met het oude weegmodel. In *grafiek 2* zijn daartoe voor de eerste en tweede generatie van enkele herkomstgroepen de aantallen personen weergegeven volgens de oude en de nieuwe POLS-weging. Ook zijn de aantallen personen binnen de verschillende herkomstgroepen volgens de GBA vermeld. De aantallen die met de nieuwe weging zijn verkregen, blijken veel realistischer te zijn dan de aantallen verkregen met de oude weging. Omdat de aantallen niet-westerse allochtonen bij de aangepaste weging hoger uitkomen dan bij de oude weging, zal naar verwachting ook het geschatte aantal islamieten hoger zijn.

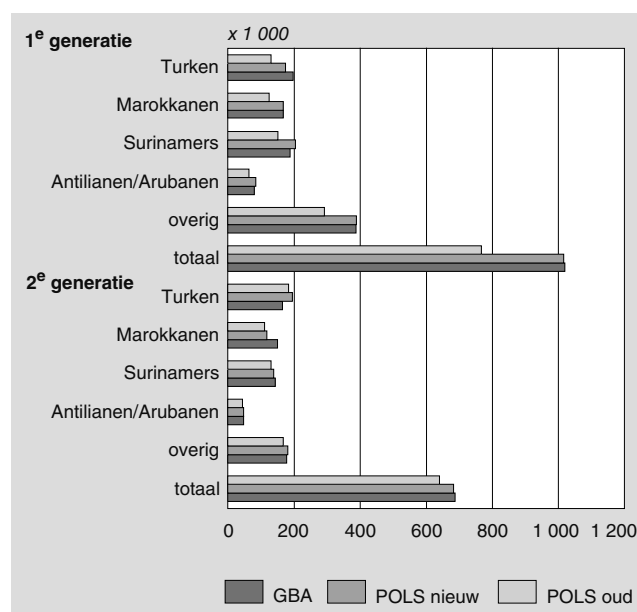
6.2. Percentage en aantal islamieten in Nederland

Staat 3 toont voor 2005 en 2006 de percentages islamieten voor verschillende herkomstgroepen en de totale bevolking volgens het oude en het nieuwe POLS-weegmodel. Het feit dat de percentages islamieten per herkomstgroep vergelijkbaar zijn met de percentages die recentelijk gevonden zijn in het onderzoek 'Leefsituatie Allochtone Stedelingen' (LAS 2004/2005) en de Studie

Integratie Minderheden (SIM 2006) van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP, 2007a, 2007b) geeft vertrouwen in de kwaliteit van de cijfers.

Hoeveel islamieten zijn er nu in Nederland? Blijkens staat 3 rekende naar schatting 5,5 procent van de in Nederland wonende bevolking (exclusief de institutionele bevolking) zich in 2005 tot de islam. Dit komt overeen met circa 877 duizend mensen. In 2006 was het percentage islamieten 5,2 (circa 837 duizend mensen). De daling van het aantal islamieten sinds 2005 is niet significant en berust waarschijnlijk op toeval. De betrouwbaarheidsmarges zijn vrij groot omdat de steekproef relatief klein is. Van jaar

2. Aantal niet-westerse allochtonen volgens de oude en nieuwe POLS weging en volgens de GBA, 2005/2006

Staat 3
Percentage islamieten op basis van POLS

	POLS 2005		POLS 2006	
	Regulier	Nieuwe weging	Regulier	Nieuwe weging
per 100 van de herkomstgroep				
Autochtonen	0,1	0,1	0,1	0,1
Westerse allochtonen	3,3	3,2	2,1	2,1
Niet-westerse allochtonen waarvan				
1e generatie	46,4	46,2	44,7	44,7
2e generatie	51,8	51,6	49,2	49,1
Niet-westerse allochtonen waarvan				
Turken	98,3	87,4	87,1	87,0
Marokkanen	94,2	94,1	89,9	89,8
Surinamers	9,7	9,8	10,0	10,3
Antillianen	0,0	0,0	0,0	0,0
overig niet-westers	32,2	32,6	32,9	33,4
per 100 van de bevolking				
Aandeel islamieten	4,6	5,5	4,4	5,2
95% betrouwbaarheidsinterval	(4,1 – 5,1)	(4,9 – 6,0)	(4,0 – 4,9)	(4,7 – 5,7)
x 1 000				
Totaal aantal islamieten	735	877	709	837
95% betrouwbaarheidsinterval	(659 – 812)	(786 – 968)	(637 – 780)	(752 – 922)

op jaar zal het aantal hierdoor sterk fluctueren. Een iets robuustere schatting van het aantal islamieten kan worden verkregen door het (voortschrijdend) gemiddelde over twee jaar te nemen. Voor ieder jaar wordt gemiddeld over het betreffende en het voorgaande jaar. Dit resulteert voor 2006 (met het nieuwe weegmodel) in een totaal van 857 duizend islamieten.

Grafiek 3 geeft de aantallen islamieten weer voor verschillende herkomstgroepen. De grootste groep islamieten in Nederland, met bijna 325 duizend personen, wordt gevormd door mensen die afkomstig zijn uit Turkije. Hierna volgen de Marokkanen met ruim 260 duizend personen. Er zijn maar weinig islamieten binnen de groep autochtonen, namelijk 12 duizend. Voor een deel zijn dit waarschijnlijk de 'derde generatie allochtonen'. Dit zijn de kinderen van de tweede generatie niet-westerse allochtonen die, omdat zowel zijzelf als hun ouders in Nederland zijn geboren, tot de autochtonen worden gerekend.

Circa 94 procent van de islamieten heeft een niet-westerse herkomst. Dit betekent echter niet dat de overgrote meerderheid van de niet-westerse allochtonen islamiet is. Ongeveer 47 procent van de niet-westerse allochtonen in Nederland is islamiet.

7. Discussie en conclusie

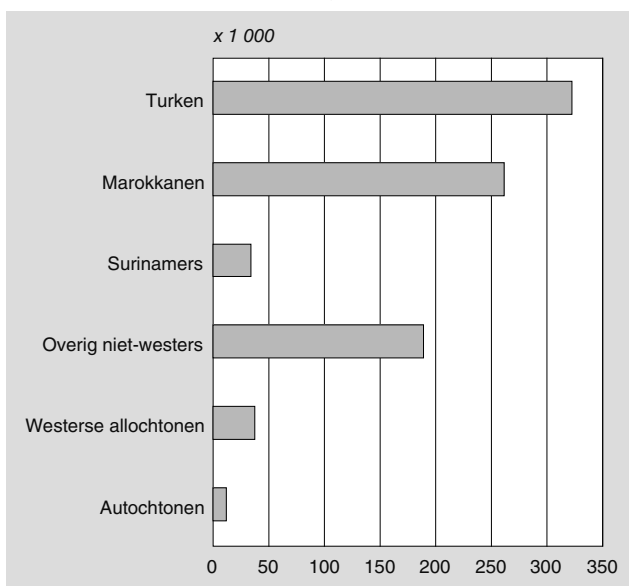
In dit artikel wordt verslag gedaan van een onderzoek naar de mogelijkheid om in de toekomst het aantal islamieten in Nederland te schatten met behulp van waarnemingen uit het POLS. Daartoe is het noodzakelijk dat niet-westerse allochtonen, waaronder zich immers het overgrote deel van de islamieten bevindt, goed responderen op de POLS-enquête. Niet-westerse allochtonen van de tweede generatie blijken over het algemeen bijna even goed te responderen als autochtonen. Voor de eerste generatie niet-westerse allochtonen is het responspercentage iets lager. Deze ondervetgenwoordiging zou een onderschatting van het totale aantal

islamieten tot gevolg kunnen hebben. Dit probleem lijkt te kunnen worden opgelost door uitbreiding van het reguliere POLS-weegmodel met de hulpvariabele 'herkomst'.

Omdat de betrouwbaarheidsmarges groot zijn vanwege de relatief kleine steekproefgrootte, is in eerste instantie gekozen voor publicatie van een tweejaars voortschrijdend gemiddelde. Dit betekent dat in de schatting van het cijfer voor een bepaald jaar het voorgaande jaar wordt meegenomen. Dit resulteert voor 2006 in een totaal van 857 duizend islamieten. Een nadeel van cijferpresentaties op basis van voortschrijdende gemiddelden is dat trendmatige ontwikkelingen minder goed zichtbaar worden gemaakt. Het presenteren van jaarcijfers is in dit opzicht natuurlijk inzichtelijker. Er bestaan methodieken die het mogelijk maken om toch jaarcijfers te schatten via modellering van waarnemingsgegevens op basis van een deugdelijk tijdreeksenmodel. Het verdient nadrukkelijk aanbeveling om de mogelijkheden van een dergelijke toepassing op POLS-gegevens in een vervolgstudie nader te exploreren. Dit levert uitsluitel of uiteindelijk niet toch jaarcijfers met verhoudingsgewijs kleine marges kunnen worden gepresenteerd.

De nieuwe schattingen van het aantal islamieten in Nederland zijn lager dan de schattingen die het CBS tot nu toe publiceerde op basis van de modelmatige benadering. De laatste schatting op basis van de modelmatige benadering was voor het jaar 2004. Toen werd het aantal islamieten geschat op 944 duizend. In een webmagazine-artikel van 20 september 2004 (Tas, 2004) was te lezen dat 'naar verwachting de grens van 1 miljoen islamieten in de loop van 2006 zal worden gepasseerd'. Men moet zich goed realiseren dat deze afwijking van het destijds voorspelde cijfer met het nieuwe geschatte cijfer in de eerste plaats het gevolg is van een verandering in methodiek en niet van een dalende aanhang van de islam. Dat de raming van het aantal islamieten op basis van de oude modelmatige benadering hoger ligt, komt voor groot deel doordat de oude benadering te hoge percentages islamieten veronderstelde voor de groep niet-westerse allochtonen anders dan Turken, Marokkanen en Surinamers. De kwaliteit van een ramingsmethodiek staat of valt met de werkelijkheidsgetrouwheid van de onderliggende assumpties. De uitkomsten op basis van POLS-waarnemingen zijn realistischer, omdat aan de inwoners van Nederland zelf is gevraagd tot welke kerkelijke gezindte zij zich rekenen. Wel geldt daarbij de voorwaarde dat de waarnemingen afdoende valide zijn en dat er geen sprake is van niet te corrigeren vertekening op basis van differentiële responspatronen. De in dit artikel uitgewerkte cijferexercities ondersteunen de gedachte dat de POLS-gegevens hieraan voldoen.

3. Aantal islamieten naar herkomstgroep, 2005/2006

Literatuur

- Advokaat, A. en A. de Graaf, 2001, Religie in historisch perspectief. Maandstatistiek van de Bevolking 49(6), blz. 8–12. CBS, Voorburg/Heerlen.
- Beets, G.C.N. en J. Oudhof, 1982, Een schatting van de aantallen islamieten en hindoes/boeddhisten in Nederland, 1971–1981. Maandstatistiek van de Bevolking 30(1), blz. 25–32. CBS, Voorburg/Heerlen.
- CBS, 1981, 14e Algemene Volkstelling annex woningtelling, 28 februari 1971. Serie A, deel 3, Kerkelijke gezindte. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage.
- CIA, 2007, www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook
- Harmsen, C.N. en J. van der Heijdt, 1991, In Nederland woonachtige personen van Indonesische ('Indische') origine. Maandstatistiek van de Bevolking 39(5), blz. 13–21. CBS, Voorburg/Heerlen.
- Schmeets, H., 2004, Respons van eerste generatie allochtonen in het POLS. Bevolkingstrends 52(4), blz. 92–97.
- Schmeets, H., 2005, De respons en non-respons van allochtone bevolkingsgroepen. In: Schmeets, H. en R. van de Bie (red.), Enquêteonderzoek onder allochtonen: problemen en oplossingen. CBS, Voorburg/Heerlen.
- Schmeets, H. en J. Michiels, 2003, Het effect van non-respons onder allochtonen. Bevolkingstrends 51(4), blz. 52–57.
- SCP, 2007a, Leefsituatie Allochtone Stedelingen (LAS 2004/2005), www.scp.nl/miss/LAS.
- SCP, 2007b, Sociale Positie en Voorzieningengebruik Allochtonen (SPVA), www.scp.nl/miss/SPVA
- Tas, R., 2002, Bijna 900 duizend islamieten en 95 duizend hindoes in Nederland. Maandstatistiek van de Bevolking 50(11), blz. 17–19. CBS, Voorburg/Heerlen.
- Tas, R., 2004, Bijna een miljoen islamieten in Nederland. CBS–webmagazine 20 september 2004, www.cbs.nl.

Huishoudensprognose 2006–2050: huishoudens naar herkomstgroep

Coen van Duin

De huishoudensprognose 2006–2050 bevat voor het eerst een deelprognose waarin onderscheid wordt gemaakt naar herkomstgroep. Deze deelprognose heeft betrekking op de huishoudensposities van allochtonen en autochtonen, en op het aantal huishoudens (naar type) met een allochtone of autochtone referentiepersoon. In 2006 telde Nederland 5,7 miljoen autochtone huishoudens en 1,4 miljoen allochtone huishoudens. Het aantal huishoudens met een niet-westerse referentiepersoon was ongeveer even groot als het aantal met een westerse referentiepersoon. Naar verwachting stijgt het aantal autochtone huishoudens tot 2026 nog met ongeveer 350 duizend, om daarna te dalen tot 5,6 miljoen in 2050. De daling van het totaal aantal huishoudens in Nederland zet naar verwachting circa tien jaar later in. Het aantal huishoudens van niet-westerse allochtonen groeit relatief snel doordat de tweede generatie, die nu nog vooral uit tieners bestaat, volwassen wordt en zelfstandig gaat wonen. In 2050 zijn er naar verwachting 1,4 miljoen niet-westers allochtone huishoudens.

1. Inleiding

Dit jaar onderscheidt het CBS in zijn langetermijnprognose voor het eerst huishoudens naar herkomst. De prognose doet uitspraken over het aantal personen naar de plaats die ze in het huishouden innemen. Deze huishoudenspositie onderscheidt alleenstaanden, personen die met een partner samenwonen, thuiswonende kinderen, ouders in een eenouderhuishouden, overige leden van een particulier huishouden en personen in een instelling. Ook beschrijft de prognose de ontwikkeling van het aantal huishoudens naar type: eenpersoonshuishoudens, paren met en zonder inwonende kinderen en/of overige leden, eenouderhuishoudens en overige particuliere huishoudens. De plaats die iemand inneemt in een huishouden wordt bepaald ten opzichte van de zogenaamde referentiepersoon (vroeger aangeduid als hoofd van het huishouden). Ook de typering van het huishouden met betrekking tot herkomst geschiedt op basis van gegevens van deze referentiepersoon. Evenals in de nationale huishoudensprognose geldt bij paren de vrouw als referentiepersoon. Woont een autochtone man met een allochtone vrouw samen, dan wordt het huishouden dus als allochtoon getypeerd. De onderscheiden allochtone herkomstgroepen zijn dezelfde als bij de allochtonenprognose, te weten:

- Turkije
- Marokko
- Suriname
- Nederlandse Antillen en Aruba
- Afrika (exclusief Marokko)
- Azië (exclusief Indonesië en Japan)
- Latijns-Amerika (exclusief Suriname, Nederlandse Antillen en Aruba)
- EU-26 (Europese Unie exclusief Nederland)
- Indonesië
- overig Europa
- overig buiten Europa (Verenigde Staten, Canada, Japan en Oceanië)

De eerste zeven groepen vormen samen de niet-westerse allochtonen, de laatste vier de westerse allochtonen. De prognose maakt bij allochtonen onderscheid naar eerste generatie (zelf buiten Nederland geboren) en tweede generatie (een of twee ouders buiten Nederland geboren).

In het vervolg van dit artikel worden de verkorte namen voor de herkomstgroepen gebruikt. Met 'Afrika' wordt dus Afrika exclusief Marokko bedoeld, met 'Azië' Azië exclusief Indonesië en Japan. Het voormalig Nederlands-Indië wordt hier met Indonesië aangeduid.

In de volgende paragraaf wordt een kort overzicht gegeven van de verwachte demografische ontwikkelingen bij allochtonen. Het prognosemodel, beschreven in paragraaf 4, vertaalt deze ontwikkelingen naar veranderingen in de huishoudensstructuur van de herkomstgroepen. Paragraaf 5 beschrijft de uitkomsten van de prognose voor het aantal personen naar huishoudenspositie. Paragraaf 6 beschrijft de uitkomsten voor het aantal huishoudens naar type.

2. Demografische ontwikkelingen tot 2050 bij allochtonen

Op 1 januari 2006 telde Nederland 16,3 miljoen inwoners. Onder hen bevonden zich 13,2 miljoen autochtonen, mensen met twee in Nederland geboren ouders. Bij 3,1 miljoen inwoners, dus ongeveer een vijfde, was minstens één van de ouders in het buitenland geboren. Iets meer dan de helft van deze allochtonen was zelf ook in het buitenland geboren en behoorde daarmee tot de eerste generatie. Iets minder dan de helft was in Nederland geboren en behoorde tot de tweede generatie.

Bij eerste generatie allochtonen wordt de herkomstgroep bepaald op basis van het land waar de persoon is geboren. Bij tweede generatie allochtonen wordt gekeken naar het geboorteland van de moeder of, als de moeder in Nederland is geboren, naar het geboorteland van de vader. In 2006 behoorde een kleine meerderheid van de allochtonen, 55 procent, tot een niet-westerse herkomstgroep. Het belangrijkste niet-westerse herkomstland was Turkije (360 duizend personen), gevolgd door Suriname (330 duizend), Marokko (320 duizend) en de Nederlandse Antillen en Aruba (130 duizend). Van de westerse allochtonen behoorde bijna 60 procent tot de herkomstgroep EU-26 (830 duizend). De belangrijkste herkomstlanden binnen deze groep waren Duitsland (380 duizend) en België (110 duizend). De grootste herkomstgroep van een afzonderlijk land was Indonesië (390 duizend).

2.1 Sterkste groei bij herkomstgroepen Europese Unie en Azië

Grafiek 1 toont de omvang van de herkomstgroepen in 2007 en 2050 volgens de allochtonenprognose 2006–2050 (Loozen en Van Duin, 2007). Het aantal autochtonen neemt van 2007 tot 2050 met ruim een miljoen af. Bij de allochtone groepen is in

dezelfde periode sprake van groei. De enige uitzondering is de herkomstgroep Indonesië, die met 160 duizend afneemt. De sterkste absolute groei wordt verwacht bij de herkomstgroepen EU-26 (640 duizend) en Azië (360 duizend). De groei van de Surinaamse, Turkse en Marokkaanse groepen blijft naar verhouding achter. In 2050 is Azië de grootste onderscheiden niet-westerse herkomstgroep geworden. Van de westerse allochtonen zal dan 70 procent een herkomstland in de EU-26 hebben, tegen 60 procent op dit moment.

2.2 Steeds groter aandeel allochtonen in Nederland geboren

Grafiek 2 toont het aandeel personen van de tweede generatie per herkomstgroep, in volgorde van omvang van de groep. Momenteel is bij slechts twee van de elf onderscheiden herkomstgroepen de meerderheid van de allochtonen in Nederland geboren. Dit is het geval bij de herkomstgroepen Indonesië en EU-26. De Indonesiërs kwamen, in een aantal immigratiegolven, in de periode van 1946 tot 1962 naar Nederland (Garssen et al., 2005). Sindsdien zijn de immigratieaantallen uit Indonesië gedaald tot enkele duizenden per jaar. Als gevolg hiervan is de grote meerderheid van de huidige Indonesische allochtonen in Nederland geboren: 68 procent behoort tot de tweede generatie. Ook de EU-26 kent een lange migratiegeschiedenis. Relaties van Nederlanders met partners uit een andere EU-lidstaat spelen daarbij een belangrijke rol. Ruim 90 procent van de tweede generatie allochtonen met als herkomstgroep de EU-26 heeft één in Nederland geboren ouder.

Bij de overige herkomstgroepen is de eerste generatie groter dan de tweede. Het aandeel van de eerste generatie is het grootst bij de herkomstgroep Azië. Immigratie vanuit dit continent (met uitzondering van Indonesië en Japan) is pas medio jaren negentig sterk toegenomen (Nicolaas, 2007), waardoor de tweede generatie nog relatief klein is.

Tot 2050 neemt bij vrijwel alle groepen het aandeel van de tweede generatie naar verwachting toe. Enige uitzondering vormen de allochtonen uit de EU-26. Door de groei van de

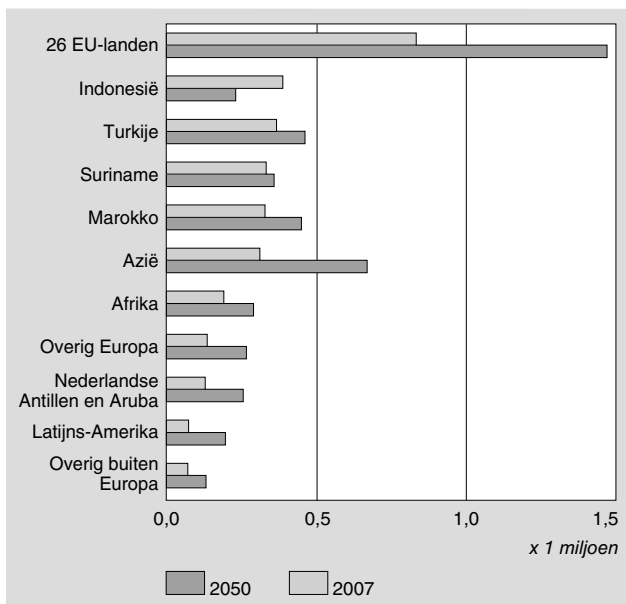
immigratie uit deze landen zal het aandeel van de tweede generatie naar verwachting afnemen. In 2050 is naar verwachting bij acht van de elf herkomstgroepen de tweede generatie groter dan de eerste. Vooral bij de niet-westerse groepen zal het aandeel groeien: van 42 procent tweede generatie voor alle niet-westerse groepen tezamen op dit moment naar 54 procent in 2050.

2.3 Niet-westerse eerste generatie vergrijst

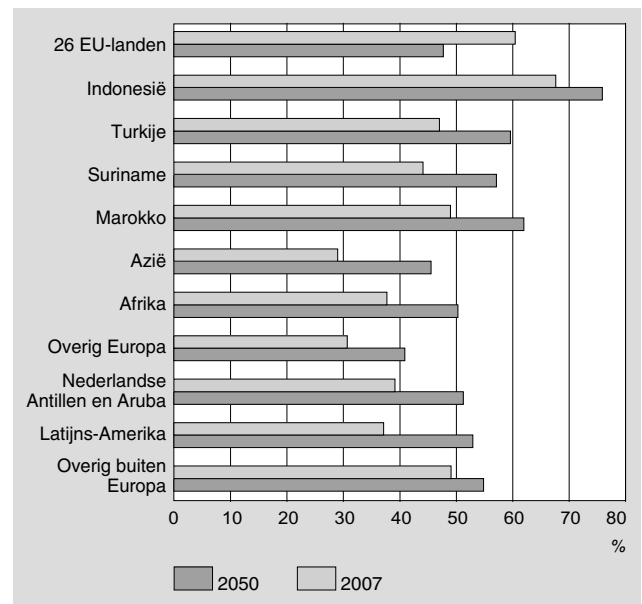
De leeftijdsstructuur van de eerste generatie allochtone groepen wijkt sterk af van die van de totale bevolking (grafiek 3). Slechts een klein deel van de immigranten komt al op jonge leeftijd naar Nederland; de meesten arriveren als twintiger of dertiger. De bevolkingspiramide voor de eerste generatie allochtonen staat daarom op een zeer smalle basis. Deze afwijkende structuur zorgt ervoor dat de eerste generatie op termijn veel sterker zal vergrijzen dan de totale bevolking. Anders dan bij autochtonen worden hun in Nederland geboren kinderen tot een andere groep gerekend dan zichzelf (de tweede generatie). Deze kinderen dragen daardoor niet bij aan de basis van de bevolkingspiramide van de eerste generatie.

Grafiek 4 toont de gemiddelde leeftijd van de eerste generatie allochtonen voor de verschillende herkomstgroepen. In 2007 heeft de Nederlandse bevolking een gemiddelde leeftijd van 39 jaar. Onder invloed van de vergrijzing zal deze leeftijd in 2050 naar verwachting tot 43 jaar zijn gestegen. Voor de niet-westerse herkomstgroepen ligt de gemiddelde leeftijd van de eerste generatie rond die van de totale bevolking. De 'nieuwe' herkomstgroepen Afrika, Azië en Latijns-Amerika hebben nog een relatief jonge eerste generatie, maar de gemiddelde leeftijd van de Surinaamse eerste generatie ligt iets boven het Nederlands gemiddelde. Bij de westerse allochtonen valt de sterke vergrijzing van de Indonesische eerste generatie op, met een gemiddelde leeftijd van 60 jaar. De herkomstgroep 'overig buiten Europa', die zich onderscheidt door een groot aandeel tijdelijke immigranten, is jonger dan gemiddeld. De eerste generatie uit de EU-26 is iets ouder.

1. Aantal allochtonen naar herkomstgroep, 2007 en 2050

2. Aandeel 2e generatie per herkomstgroep, 2007 en 2050

Tot 2050 zal de gemiddelde leeftijd van de eerste generatie in de meeste herkomstgroepen veel sneller stijgen – van 38 tot 54 jaar – dan die van de bevolking als geheel. De sterkste stijging is zichtbaar bij de groepen Marokko en Turkije, waar de gemiddelde leeftijd met 18 jaar toeneemt. De laatste grote immigratiepiek uit deze landen trad begin jaren negentig van de vorige eeuw op, toen ruim 10 duizend personen per jaar uit elk van deze landen naar Nederland emigreerden. Voor de toekomst wordt een veel lager gemiddeld niveau van 3 duizend immigranten per jaar verwacht. Evenals nu al bij Indonesië het geval is, zal de Turkse en Marokkaanse eerste generatie door het uitblijven van nieuwe grote immigratiestromen in 2050 sterk vergrijsd zijn.

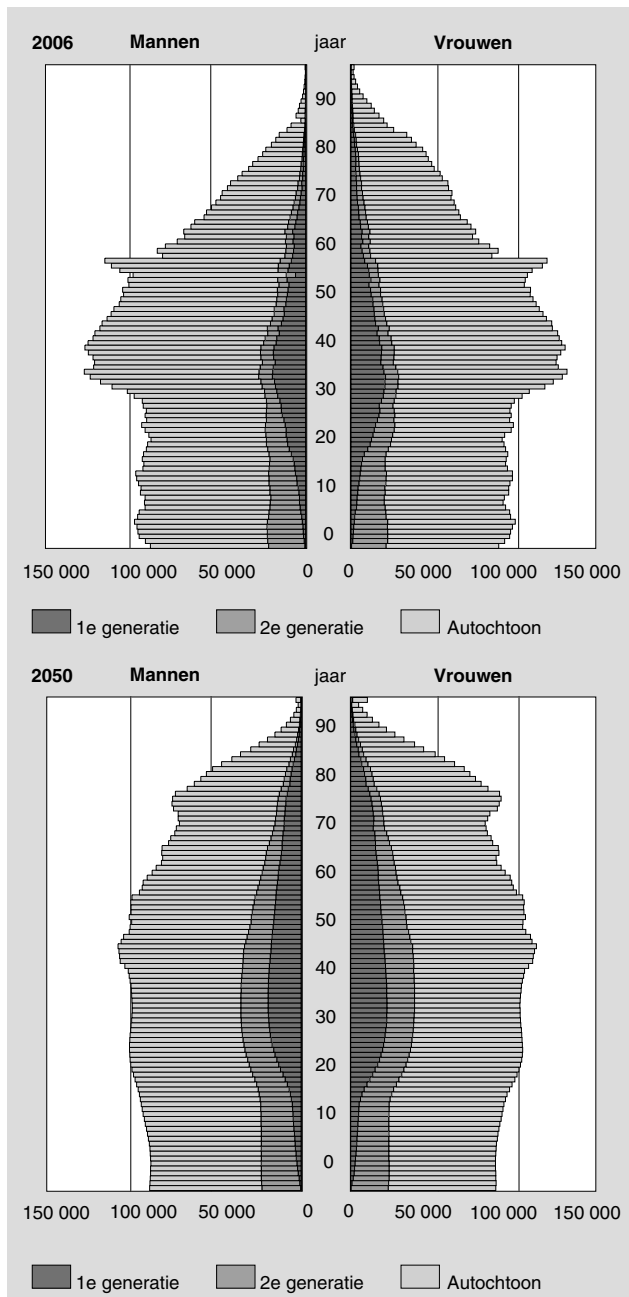
Bij de westerse herkomstgroepen is de verwachte leeftijdsontwikkeling minder opvallend. De gemiddelde leeftijd van de Indonesische eerste generatie daalt met een aantal jaren,

doordat de grote immigrantengroep die halverwege de vorige eeuw naar Nederland kwam door sterfte geleidelijk afneemt. De gemiddelde leeftijd van de eerste generatie uit de EU-26 en van de groep 'overig buiten Europa' stijgt slechts met een paar jaar. Bij de groep 'overig Europa' vindt wel een aanzienlijke stijging plaats (met 10 jaar), ongeveer vergelijkbaar met de ontwikkeling bij de niet-westerse herkomstgroepen. Door de structureel lagere asielmigratie ligt het toekomstige immigratieniveau uit deze landen naar verwachting lager dan in het recente verleden, waardoor de groep gaat vergrijzen.

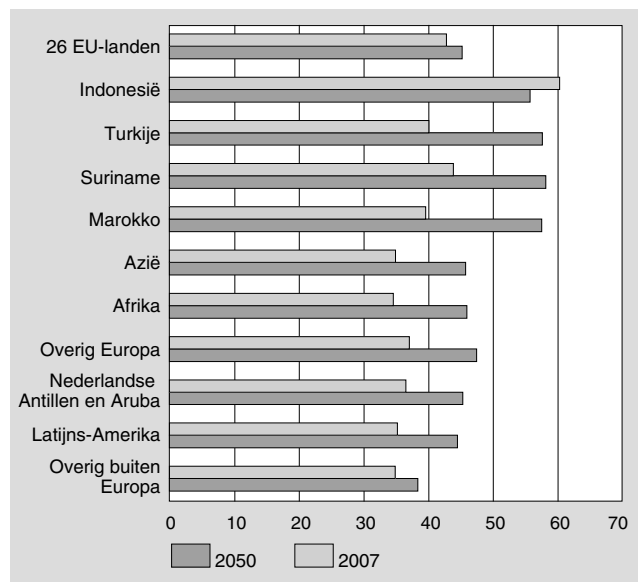
2.4 Tweede generatie alloctonen wordt volwassen

Grafiek 5 toont de gemiddelde leeftijd van de tweede generatie voor de verschillende herkomstgroepen. De gemiddelde leeftijd van de tweede generatie met herkomst Indonesië en

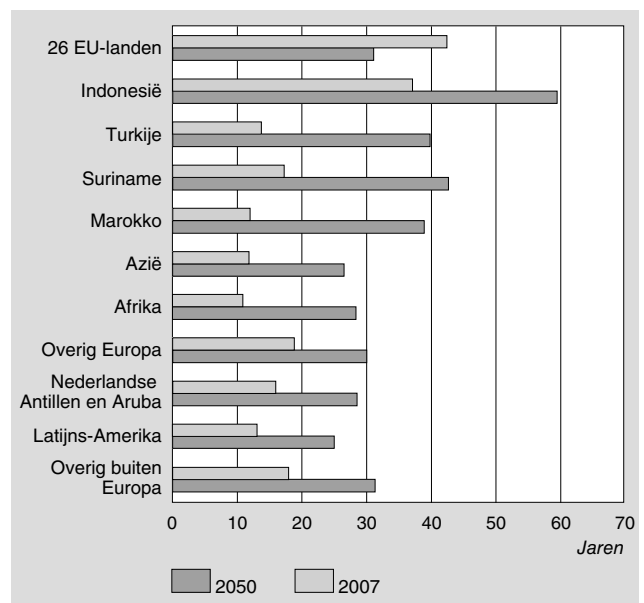
3. Leeftijdsopbouw van de bevolking naar herkomstgroep, 2006 en 2050

4. Gemiddelde leeftijd 1e generatie alloctonen naar herkomstgroep, 2007 en 2050

5. Gemiddelde leeftijd 2e generatie alloctonen naar herkomstgroep 2007 en 2050

de EU-26 ligt nabij het cijfer voor de totale bevolking. Bij de overige herkomstgroepen is het gemiddelde lid van de tweede generatie een tiener. De herkomstgroep Afrika heeft de jongste tweede generatie, met een gemiddelde van 11 jaar. De gemiddelde leeftijd bij de groepen Marokko, Azië en Latijns-Amerika is vergelijkbaar laag (12–13 jaar).

In de komende decennia zullen de tweede generatie allochtonen als groep volwassen worden. De gemiddelde leeftijd van de niet-westerse tweede generatie stijgt van 14 naar 34 jaar. Bij de westerse groep 'overig Europa' stijgt de gemiddelde leeftijd van de tweede generatie van 19 naar 30 jaar; bij de groep 'overig buiten Europa' neemt het gemiddelde toe van 18 naar 31 jaar. De tweede generatie met herkomst Indonesië gaat sterk vergrijzen: de gemiddelde leeftijd stijgt van 37 naar 60 jaar. Het feit dat kinderen van tweede generatie allochtonen tot de autochtonen worden gerekend (tenzij de andere ouder een eerste generatie allochtoon is) beperkt de aanwas aan de onderkant van de bevolkingspiramide van de tweede generatie. Hierdoor kan, evenals bij de eerste generatie, een sterke vergrijzing optreden. Ook het dalend aantal geboorten draagt bij aan de vergrijzing van de tweede generatie. Deze daling treedt op doordat er minder eerste generatie vrouwen tot de vruchtbare leeftijdsgroep behoren en doordat het gemiddeld kindertal van de niet-westerse eerste generatie naar verwachting nog verder afneemt.

De groep tweede generatie allochtonen uit de EU-26 wordt juist veel jonger. De gemiddelde leeftijd daalt van 43 naar 31 jaar. Deze daling wordt veroorzaakt door de toename van het aantal immigranten uit de EU-26. De kinderen van de nieuwe immigranten laten de gemiddelde leeftijd van de tweede generatie dalen.

3. Methode

De huishoudensprognose naar herkomst is een verbijzondering van de nationale huishoudensprognose 2007–2050 (Van Agtmaal-Wobma en Van Duin, 2007) naar de in de allochtonenprognose onderscheiden herkomstgroepen. Het prognosemodel vertaalt de ontwikkelingen in de samenstelling van de herkomstgroepen naar leeftijd, geslacht en generatie naar ontwikkelingen in de samenstelling naar huishoudenspositie. Basis van het model zijn veronderstellingen over de aandelen $n_p(h, g, l, j)$ van de verschillende huishoudensposities (p) voor de herkomst- en generatiegroepen (h), onderscheiden naar geslacht (g) en vijfjaarsleeftijdsgroep (l) in elk prognosejaar (j). Het aantal personen N_p per huishoudenspositie wordt berekend door de aandelen toe te passen op de bevolking naar herkomst van het prognosejaar volgens de allochtonenprognose:

$$N_p(h, g, l, j) = N^{All.Pr ogn.}(h, g, l, j)n_p(h, g, l, j)$$

De aandelen $n_p(h)$ moeten zodanig worden bepaald dat het totaal aantal personen per positie volgens de huishoudensprognose naar herkomst overeenkomt met dat volgens de nationale huishoudensprognose:

$$\sum_h N_p(h, g, l, j) = N_p^{Nat.Huish.Pr ogn.}(g, l, j)$$

3.1 Model

Als startwaarde voor de aandelen n_p worden de waargenomen aandelen per vijfjaars leeftijdsgroep naar geslacht, generatie en herkomstgroep in 2006 gebruikt. Als de deelpopulatie te klein is om een aandeel te bepalen, wordt bij eerste generatie westerse groepen het aandeel van de totale westerse eerste generatie gebruikt en bij niet-westerse groepen het aandeel van de totale niet-westerse eerste generatie. Bij tweede generatie groepen wordt in dat geval het aandeel van de totale bevolking gebruikt.

Het model werkt met jaarfactoren die bepalen hoe de aandelen voor een herkomstgroep zich in de tijd ontwikkelen ten opzichte van die voor de totale bevolking. Per prognosejaar wordt het verschil van het aandeel voor een herkomstgroep met het aandeel voor de totale bevolking berekend door het verschil in het startjaar (2006) aan te passen met een jaarfactor $f_p(j)$. De jaarfactor kan afhangen van de achtergrondvariabelen van het model. In formulevorm:

$$n_p(h, g, l, j) = n_p(g, l, j) + f_p(h, g, l, j)(n_p(h, g, l, 2006) - n_p(g, l, 2006))$$

De waarden van de jaarfactoren worden berekend door interpolatie tussen de startwaarde van 1 in 2006 en een veronderstelde eindwaarde in 2050. Een eindwaarde van 1 houdt in dat de verschillen constant blijven en dat de herkomstgroep dezelfde ontwikkeling doormaakt als de totale bevolking. Een eindwaarde van 0 betekent dat het verschil met de rest van de bevolking in 2050 volledig is verdwenen.

De som van de aandelen over de posities p moet gelijk aan 1 zijn. Wordt niet voor alle posities dezelfde waarde van f_p verondersteld, dan is dit voor de uit (3) berekende aandelen niet meer het geval. Er wordt dan een correctie toegepast waarbij de aandelen met een positie-onafhankelijke factor zodanig worden herschaald dat de som weer gelijk is aan 1. Daarbij kan ervoor worden gekozen om bepaalde huishoudensposities van de herschaling uit te sluiten.

Uit de op deze manier bepaalde aandelen voor de allochtone herkomstgroepen en voor de totale bevolking worden a posteriori de aandelen voor de autochtonen afgeleid met behulp van (2). Vervolgens worden correcties toegepast om te zorgen dat de ontwikkeling van het aandeel voor de autochtonen consistent is met de veronderstellingen van de nationale huishoudensprognose. Geëist wordt dat het aandeel alleenstaanden tot 2050 bij alle leeftijden tot 65 jaar stijgt en dat het aandeel samenwonenden daalt. Geëist wordt ook dat de stijging van het aandeel alleenstaande moeders voor deze leeftijden bij de autochtonen maximaal 90 procent bedraagt van de stijging van het aandeel in de totale bevolking. Dit houdt in dat het stijgende aandeel allochtonen positief bijdraagt aan de groei van het aandeel alleenstaande moeders, zoals is verondersteld in de nationale huishoudensprognose (Van Duin, 2007). Deze voorwaarden leiden, bij de gekozen eindwaarden, tot kleine aanpassingen Δn_p in de aandelen voor de autochtonen. De correcties worden zodanig proportioneel over de allochtone

groepen naar herkomst en generatie verrekend dat de som van de aantallen per positie naar herkomst weer overeenkomen met de aantallen per positie volgens de nationale huishoudensprognose:

$$\Delta n_p(h, g, l, j) = -\Delta n_p(\text{autochtoon}, g, l, j) \times \frac{N^{\text{All.Pr.ogn.}}(h, g, l, j)}{N^{\text{All.Pr.ogn.}}(\text{Allochtoon}, g, l, j)}; h \neq \text{Autochtoon}$$

Uit de uitkomsten van de prognose voor het aantal personen naar huishoudenspositie wordt het aantal referentiepersonen van huishoudens, en daarmee het aantal huishoudens naar type, geteld. Daarbij wordt verondersteld dat het deel van de personen met huishoudenspositie ‘overig lid huishouden’ dat referentiepersoon van een huishouden is per leeftijd, geslacht, herkomstgroep en generatie ongeveer gelijk zal blijven.

3.2 Veronderstelde aandelen huishoudensposities

De herkomstgroepen verschillen onderling sterk in leeftijdsopbouw. Om de aandelen van de huishoudensposities voor de groepen onderling te kunnen vergelijken, is het daarom nuttig om naar leeftijd te standaardiseren. *Grafieken 6–10* tonen het direct gestandaardiseerde aandeel van de huishoudensposities voor vier clusters van eerste generatie herkomstgroepen en voor de totale Nederlandse bevolking. Het aandeel voor 2006 is gebaseerd op de waarnemingen; het aandeel voor 2050 volgt uit de in de prognose gebruikte veronderstellingen. De Nederlandse bevolking op 1 januari 2006 is als standaardpopulatie gebruikt. Het aandeel van elke herkomstgroep is naar deze bevolkingsopbouw, naar leeftijd en geslacht, gestandaardiseerd. Vervolgens is het gemiddelde van de gestandaardiseerde aandelen van de herkomstgroepen in de cluster genomen, waarbij elk van de herkomstgroepen hetzelfde gewicht heeft gekregen. De aandelen hebben betrekking op de leeftijdsgroep 15–74 jaar. Voor de hogere leeftijden is

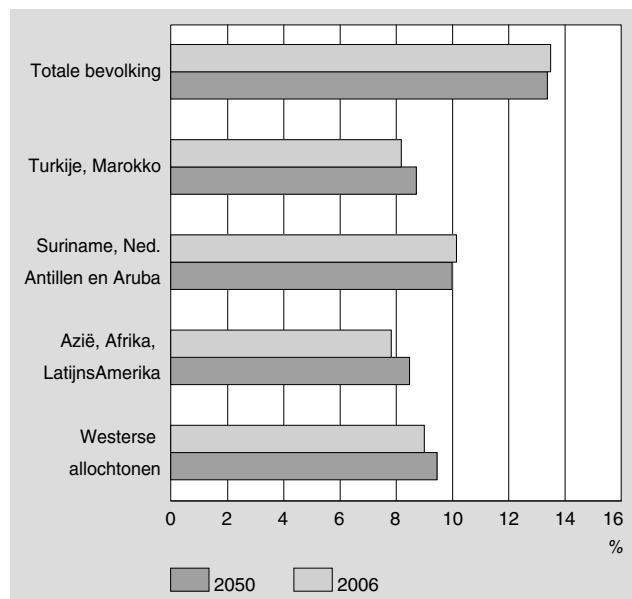
de eerste generatie van veel groepen te klein om de aandelen te bepalen.

Het algemene beeld bij de eerste generatie groepen in 2006 is dat het aandeel alleenstaanden, alleenstaande ouders en personen met positie ‘overig lid huishouden’ groter is dan in de rest van de bevolking. Het aandeel thuiswonende kinderen en samenwonenden is kleiner. Eén verklarende factor voor dit algemene beeld is dat eerste generatie allochtonen als immigrant naar Nederland zijn gekomen. Vooral onder recent gearriveerde immigranten is het aandeel alleenstaanden groter dan gemiddeld. Dit komt onder meer doordat de partner van een samenwonende immigrant in het land van herkomst kan zijn achtergebleven, zodat de immigrant na aankomst in Nederland als alleenstaande telt. Bij immigranten met een partner en kinderen komt het voor dat de kinderen wel naar Nederland zijn gekomen, maar de partner (nog) niet, wat het waargenomen aandeel alleenstaande ouders in deze groep verhoogt. Doordat immigranten de eerste tijd in Nederland soms bij familie of vrienden inwonen, is het aandeel dat overig lid in een huishouden is relatief groot.

Naast algemene verschillen tussen immigranten en niet-immigranten spelen ook culturele verschillen tussen de herkomstgroepen en de Nederlandse bevolking een rol. Eerste generatie Marokkanen en Turken gaan op relatief jonge leeftijd al (gehuwd) samenwonen (Harmsen en Nicolaas, 2005). Deze groepen hebben daardoor een groter aandeel samenwonenden en een kleiner aandeel alleenstaanden dan gemiddeld. Hierbij speelt ook mee dat een relatief groot aandeel van de immigratie uit deze landen gezinsvormers betreft. Surinamers en Antillianen onderscheiden zich door een veel groter aandeel alleenstaande moeders. De westerse eerste generatie wijkt wat betreft de huishoudensstructuur het minst af van het Nederlandse gemiddelde.

De eindwaarden voor de jaarfactoren zijn per herkomstgroep en generatie ingesteld, waarbij onderscheid is gemaakt naar een aantal leeftijdscategorieën. *Staat 1* toont de gebruikte eindwaarden.

6. Gestandaardiseerd aandeel thuiswonende kinderen naar herkomstgroep, 1e generatie, 15-64 jaar, 2006 en 2050

Bij de Turken en Marokkanen is verondersteld dat de verschillen met de rest van de bevolking tot 2050 zullen halveren. Dit betekent een snellere stijging van het aandeel alleenstaanden en een snellere daling van het aandeel samenwonenden dan in de bevolking als geheel (*grafiek 7*). Verwacht wordt dat in de toekomst gezinsvormende migratie een kleiner deel van de immigratiestroom uit deze landen zal uitmaken (Alders, 2005). Ook is in de geboorteprognose verondersteld dat de leeftijd bij

Staat 1 Veronderstelde eindwaarden voor de jaarfactoren

Herkomstgroep	Leeftijdsgroep		
	15–24	25–64	65+
1e generatie			
Turkije en Marokko	1	0,5	0,5
Suriname en Antillen	1	0,75 ¹⁾	0,75
Afrika, Azië, Latijns Amerika	1 ²⁾	0,75	0,75
Westerse groepen	1 ³⁾	0,75	0,75
2e generatie alle groepen			
	0,5	0,5	0,5

1) factor 1 voor eenoudermoeders.

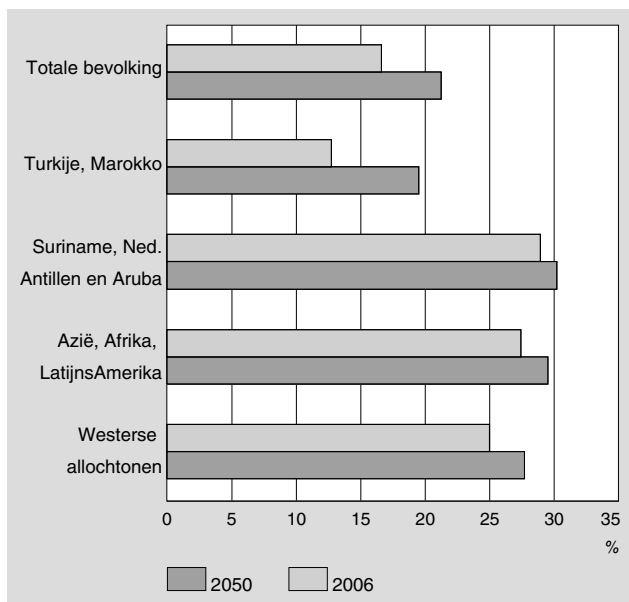
2) Latijns Amerika: factor 0,5 voor thuiswonende kinderen.

3) EU26: factor 0,5 voor thuiswonende kinderen.

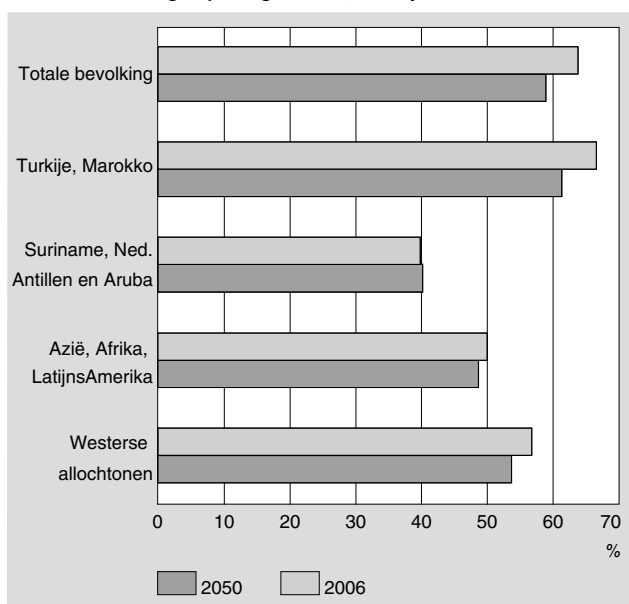
geboorte van het eerste kind voor deze herkomstgroepen zal stijgen (De Graaf en Van Duin, 2007). In samenhang daarmee kan een stijging van de leeftijd van relatievorming worden verwacht, wat tot een groter aandeel alleenstaanden zou leiden.

Bij de andere herkomstgroepen is verondersteld dat het verschil van de aandelen met die van de totale bevolking met een kwart afneemt. Door toenemende individualisering gaat de rest van de bevolking geleidelijk meer op de immigranten uit deze groepen lijken: er komen relatief meer alleenstaanden, meer eenoudergezinnen en minder samenwonenden. Voor de Surinaamse en Antilliaanse alleenstaande moeders is verondersteld dat bij de leeftijden tot 65 jaar de verschillen met de totale bevolking gelijk blijven. Na consistent maken met de veronderstelde afname van de verschillen bij de andere posities leidt dit tot een kleine afname van het gestandaardiseerde aandeel alleenstaande ouders bij deze groepen (grafiek 9).

7. Gestandaardiseerd aandeel alleenstaanden, naar herkomstgroep, 1e generatie, 15–64 jaar, 2006 en 2050

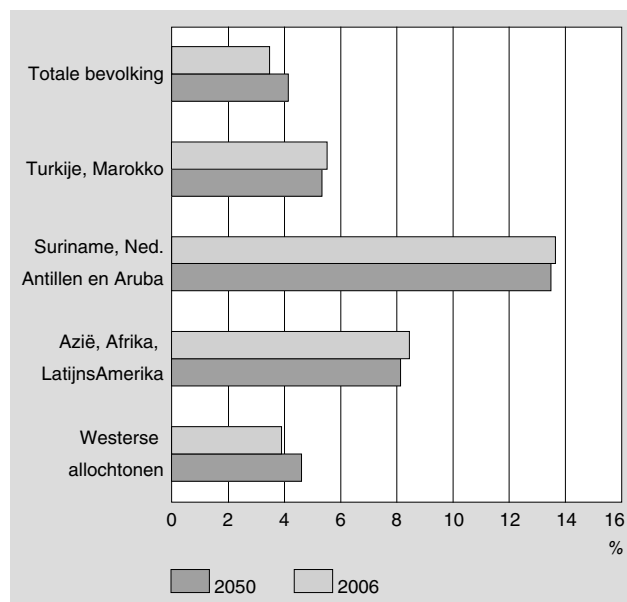
8. Gestandaardiseerd aandeel samenwonende personen, naar herkomstgroep, 1e generatie, 15–64 jaar, 2006 en 2050

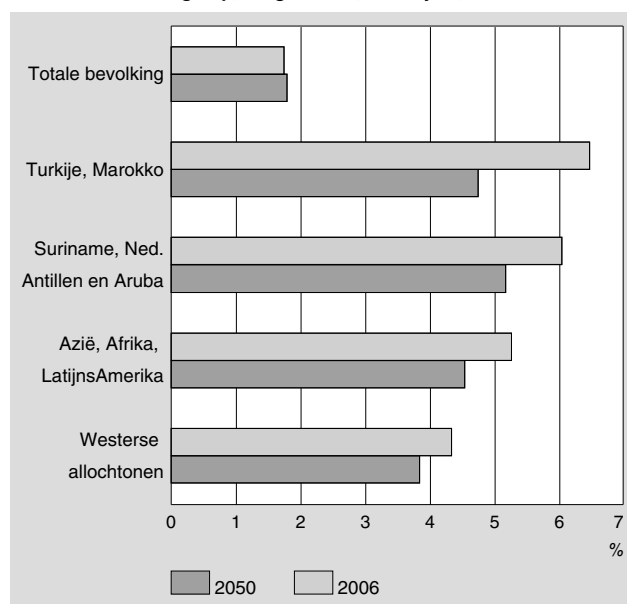
Voor de leeftijdsgroep 15–24 jaar zijn aparte veronderstellingen gemaakt. Bij deze leeftijdsgroep hangt de ontwikkeling van de aandelen sterk samen met de gemiddelde verblijfsduur van de herkomstgroep in Nederland. Immigranten in deze leeftijdscategorie die al lang in Nederland zijn, zijn hier op jonge leeftijd gekomen, doorgaans samen met hun ouders. Een groter deel van deze groep is daardoor nog thuiswonend kind dan onder recente immigranten van dezelfde leeftijd. De verschillen zijn aanzienlijk. Voor niet-westerse immigranten ligt het aandeel thuiswonende kinderen in deze leeftijdsgroep bij recente immigranten (verblijfsduur korter dan vijf jaar) op 20 procent en bij minder recente immigranten (verblijfsduur vijf jaar of langer) op 50 procent. Bij westerse allochtonen zijn deze aandelen zelfs 20 en 70 procent.

Bij veel herkomstgroepen is de immigratie de laatste jaren sterk gedaald, waardoor het aandeel immigranten met een

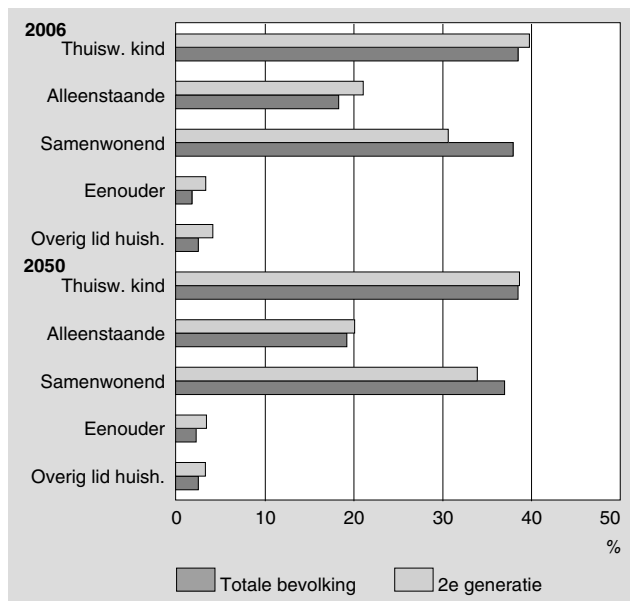
9. Gestandaardiseerd aandeel eenoudergezinnen, naar herkomstgroep, 1e generatie, 15–64 jaar, 2006 en 2050

10. Gestandaardiseerd aandeel personen in overige huishoudens, naar herkomstgroep, 1e generatie, 15–64 jaar, 2006 en 2050

11. Gestandaardiseerd aandeel 2e generatie, 15–34 jarigen naar huishoudenspositie, 2006 en 2050

korte verblijfsduur bij de jonge leeftijden snel afnam. Het gevolg was een toename van het aandeel thuiswonende kinderen. Deze toename zet naar verwachting niet door, omdat de immigratie inmiddels weer aantrekt. Op basis van de veronderstellingen over de toekomstige immigratie (Nicolaas, 2007) zal de gemiddelde verblijfsduur van de 15–24-jarige eerste generatie in 2050 bij de meeste groepen korter zijn dan nu het geval is, wat tot een lager aandeel thuiswonende kinderen zou kunnen leiden. Het is echter ook denkbaar dat bij de jonge eerste generatie wat betreft gedrag enige convergentie met de rest van de bevolking gaat optreden, waardoor het aandeel thuiswonende kinderen zou toenemen. Daarom wordt verondersteld dat bij de meeste groepen de verschillen van de aandelen met die van de rest van de bevolking constant blijven. Voor immigranten uit Latijns-Amerika en de EU-26 ligt de verblijfsduur bij de 15–24-jarigen in 2050 naar verwachting hoger dan nu het geval is. Bij deze groepen wordt daarom een toename van het aandeel thuiswonende kinderen verondersteld.

Voor de tweede generatie geldt dat de verschillen met de rest van de bevolking over het algemeen kleiner zijn dan bij de eerste generatie. *Grafiek 11* toont de gestandaardiseerde aandelen van de huishoudensposities voor de tweede generatie. De aandelen zijn op soortgelijke wijze berekend als voor de eerste generatie. Omdat het aantal tweede generatie allochtonen boven de 35 jaar bij sommige groepen zeer klein is, is naar de leeftijdsgroep 15–34 jaar gekeken. Het gestandaardiseerde aandeel alleenstaanden in de tweede generatie is groter dan dat in de totale bevolking; het aandeel samenwonenden is kleiner. Tweede generatie allochtonen zijn ook vaker dan gemiddeld alleenstaande ouder of overig lid van een huishouden. De verschillen in de gestandaardiseerde aandelen tussen de allochtone herkomstgroepen zijn naar verhouding kleiner dan bij de eerste generatie. Voor de tweede generatie is bij alle leeftijden verondersteld dat er een geleidelijke convergentie in gedrag met de rest van de bevolking zal optreden en dat de verschillen in 2050 gehalveerd zullen zijn.

4. Huishoudensposities van allochtonen en autochtonen

Staat 2 toont het aantal personen naar huishoudenspositie in 2006 en de waarden volgens de huishoudensprognose naar herkomst voor 2025 en 2050. De aantallen voor de totale bevolking komen overeen met die volgens de nationale huishoudensprognose. In 2050 is de Nederlandse bevolking naar verwachting ongeveer een half miljoen groter dan nu. Door afnemende stabiliteit van relaties en door de vergrijzing zullen dan een miljoen meer personen alleenstaand zijn. Het aantal samenwonenden zal met 0,3 miljoen dalen en het aantal alleenstaande ouders stijgt licht. Tot ongeveer 2030 vindt een geleidelijke daling plaats van het aantal thuiswonende kinderen, gevolgd door een stabilisatie. *toont de ontwikkeling voor de verschillende huishoudensposities in de periode 1997–2050.*

4.1 Autochtonen

Hoewel de totale bevolking nog groeit, is bij de autochtone bevolking al sprake van een afnemend aantal personen (*grafiek 12, z.o.z.*). In 2050 is deze groep naar verwachting 1,2 miljoen personen kleiner geworden. Het aantal alleenstaanden onder de autochtonen stijgt, tegen deze trend in, met 0,5 miljoen. Het aantal samenwonenden daalt met 1,2 miljoen, het aantal thuiswonende kinderen met 0,4 miljoen. Hoewel naar verwachting in de toekomst een groter deel van de autochtonen op middelbare leeftijd alleenstaande ouder zal zijn, neemt door de krimp van de bevolking in deze leeftijdsgroep het aantal alleenstaande ouders bij autochtonen met ongeveer 40 duizend af.

4.2 Niet-westerse allochtonen

De omvang van de niet-westers allochtone bevolking zal naar verwachting niet meer zo snel stijgen als in de jaren vóór de eeuwwisseling (*grafiek 12*). Toch wordt tot 2050 een gestage toename verwacht, waardoor de bevolkingsgroep in dat jaar ongeveer een miljoen personen groter zal zijn dan nu.

De samenstelling naar huishoudenspositie zal in de komende decennia sterk veranderen. Het aantal thuiswonende kinderen neemt met 100 duizend af, terwijl het aantal alleenstaanden met ruim 300 duizend en het aantal samenwonenden met ruim 600 duizend toeneemt. Het aantal niet-westerse alleenstaande ouders stijgt met 50 duizend.

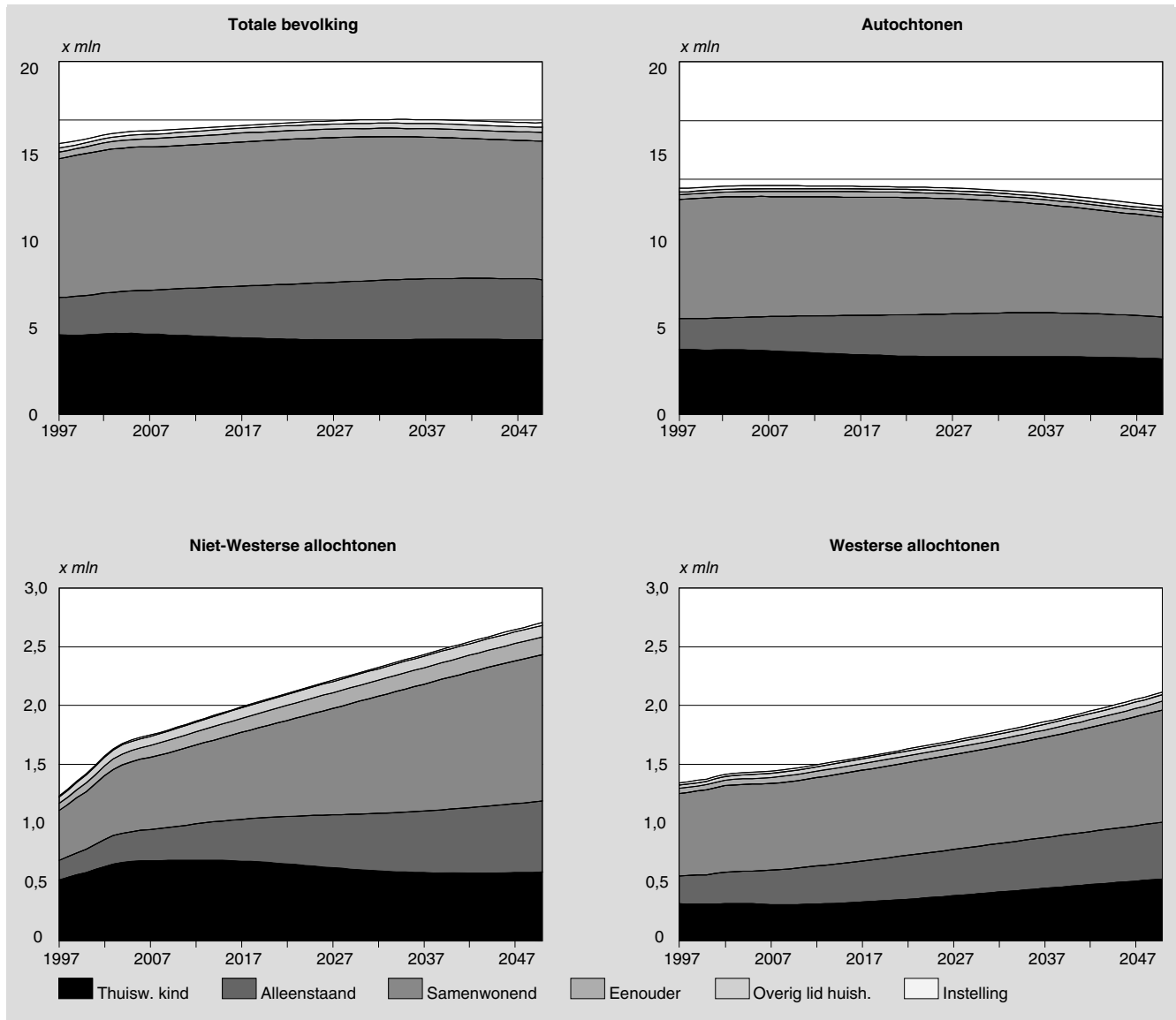
De komende jaren gaat de niet-westerse tweede generatie in groten getale het ouderlijk huis verlaten (*grafiek 13*). De meerderheid van deze groep zal naar verwachting op den duur gaan samenwonen. De stijging van het aantal samenwonenden onder de niet-westerse allochtonen betreft voor het overgrote deel de tweede generatie. Ook het aantal tweede generatie allochtonen dat alleenstaand of alleenstaande ouder is zal tot 2050 aanzienlijk toenemen.

Bij de eerste generatie neemt het aantal alleenstaanden absoluut en relatief het sterkst toe. Dit hangt samen met de vergrijzing van deze groep: onder ouderen is het aandeel alleenstaanden groot als gevolg van verweuding en rela-

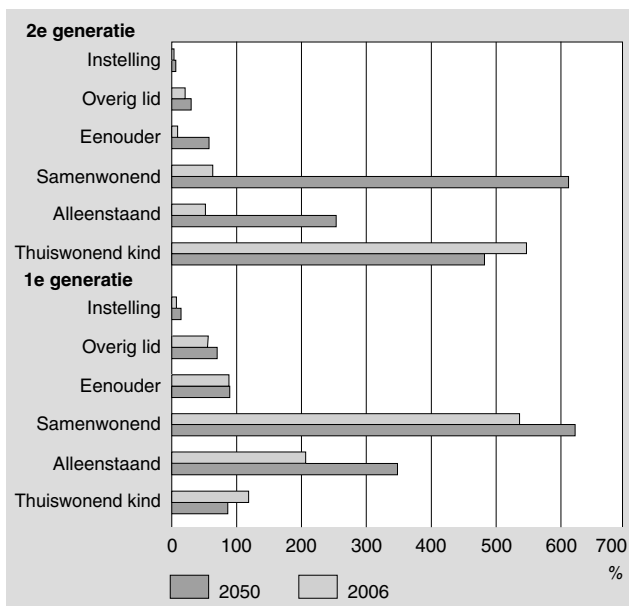
Staat 2
Bevolking naar herkomstgroep en huishoudenspositie, 2006, 2025 en 2050

		Huishoudenspositie						Totaal	
		Alleenstaand	Samenwonend	Thuisw. kind	Eenouder	Overig lid	In instelling		
		<i>x 1 000</i>							
Totale bevolking	2006	2 502	8 287	4 620	452	263	209	16 334	
	2025	3 275	8 374	4 271	484	302	177	16 883	
	2050	3 518	7 969	4 263	487	308	252	16 797	
Autochtonen	2006	1 957	6 946	3 647	304	153	179	13 187	
	2025	2 457	6 708	3 288	294	165	149	13 061	
	2050	2 430	5 771	3 175	266	152	207	12 000	
Allochtonen naar generatie									
	1e generatie	2006	353	864	180	113	78	17	1 604
	2025	486	981	150	127	89	14	1 848	
	2050	640	1 193	179	138	109	25	2 284	
	2e generatie	2006	193	478	794	35	32	12	1 543
	2025	332	685	833	63	48	14	1 974	
	2050	449	1 005	910	83	47	20	2 513	
Allochtonen naar herkomstgroep									
	Turkije	2006	34	157	142	13	17	1	364
	2025	70	215	99	20	22	1	427	
	2050	97	256	69	19	18	4	463	
	Marokko	2006	33	123	142	10	15	1	323
	2025	69	182	125	19	18	1	414	
	2050	96	252	64	21	16	3	452	
	Suriname	2006	61	103	119	33	14	3	332
	2025	97	140	76	33	14	3	363	
	2050	103	161	53	25	12	5	360	
	Ned. Antillen en Aruba	2006	27	32	49	13	7	2	130
	2025	43	54	56	16	8	2	179	
	2050	61	91	70	21	10	3	257	
	Afrika	2006	42	51	77	13	8	2	193
	2025	49	70	75	16	8	1	219	
	2050	69	118	73	20	10	2	291	
	Azië	2006	52	114	114	11	14	2	307
	2025	83	170	148	19	20	1	442	
	2050	139	290	180	31	29	3	671	
	Latijns Amerika	2006	12	24	28	5	3	1	71
	2025	22	39	44	7	4	1	116	
	2050	41	76	63	11	6	1	197	
	EU 26	2006	169	434	168	25	19	11	826
	2025	237	478	255	33	27	12	1 042	
	2050	324	657	392	50	36	14	1 474	
	Indonesië	2006	83	223	58	18	7	5	393
	2025	91	200	26	14	6	4	339	
	2050	71	116	27	6	5	7	232	
	Overig Europa	2006	22	58	45	6	6	1	138
	2025	38	83	52	10	8	1	191	
	2050	59	126	57	13	10	2	267	
	Overig buiten Europa	2006	13	23	32	1	2	1	71
	2025	20	36	29	3	3	1	90	
	2050	29	55	40	4	4	1	132	
	Totaal Niet-westers	2006	260	604	670	98	77	11	1 720
	2025	433	869	623	131	94	10	2 159	
	2050	606	1 243	572	148	101	21	2 691	
	Totaal Westers	2006	285	737	303	50	34	18	1 428
	2025	385	797	361	59	43	18	1 663	
	2050	483	954	516	73	55	24	2 105	

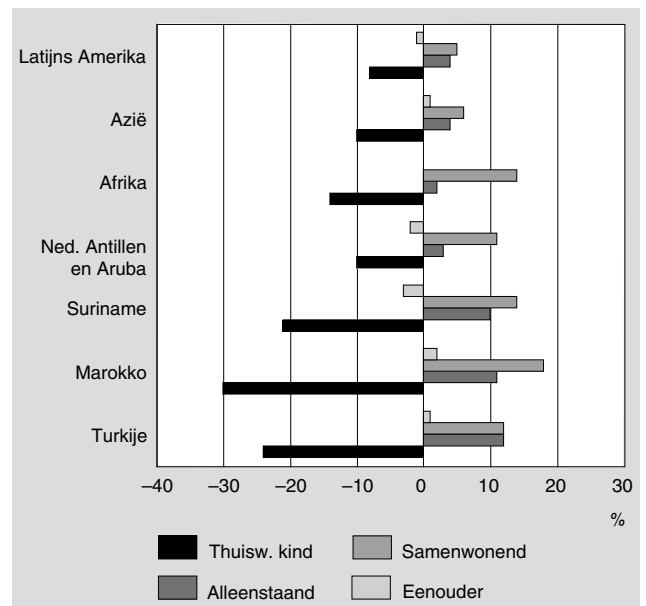
12. Bevolking naar herkomstgroep en huishoudenspositie, 1997-2050

13. Aantal niet-westerse allochtonen naar huishoudenspositie, 2006 en 2050

14. Relatieve toe- of afname van de niet-westerse bevolking in 2050 ten opzichte van 2006 naar huishoudenspositie

tieontbinding. Het aantal samenwonenden stijgt naar verhouding licht. Het aantal alleenstaande ouders blijft vrijwel ongewijzigd.

De verschillende niet-westerse herkomstgroepen maken wat betreft de totale aandelen van de huishoudensposities tot 2050 een soortgelijke ontwikkeling door (*grafiek 14*). De afname van het aandeel thuiswonende kinderen zal het sterkst zijn bij de Marokkanen. In 2050 zal naar verwachting nog maar 14 procent van de Marokkaanse allochtonen thuiswonend kind zijn, tegen 44 procent in 2006. Voor de Turken en Surinamers wordt in 2050 een aandeel van 15 procent thuiswonende kinderen verwacht. Momenteel is alleen bij de Indonesiërs dit aandeel zo klein. Bij de andere niet-westerse herkomstgroepen zal het aandeel tot 2050 naar verwachting op 30 procent liggen, circa 10 procentpunten lager dan nu het geval is.

4.3 Westerse allochtonen

Ook de westers allochtone bevolking blijft nog groeien. In 2050 is deze groep naar verwachting 0,7 miljoen personen groter dan nu. Anders dan bij de autochtonen en niet-westerse allochtonen wordt er bij deze groep ook een toename van het aantal thuiswonende kinderen verwacht, met ruim 200 duizend personen. Ook het aantal alleenstaanden en het aantal samenwonenden stijgt tot 2050 naar verwachting met ongeveer 200 duizend personen. Het aantal westers allochtone alleenstaande ouders zal met ongeveer 20 duizend toenemen.

De stijging van het aantal kinderen komt bijna geheel op het conto van de tweede generatie (*grafiek 15*). De in Nederland geboren kinderen van de nieuwe immigranten uit de EU-26 zorgen voor een verjonging van de westerse tweede generatie. Bij de andere huishoudensposities blijven de aantallen voor de tweede generatie relatief onveranderd. Het aantal alleenstaanden neemt met ruim 50

duizend toe, het aantal samenwonenden neemt met 30 duizend af.

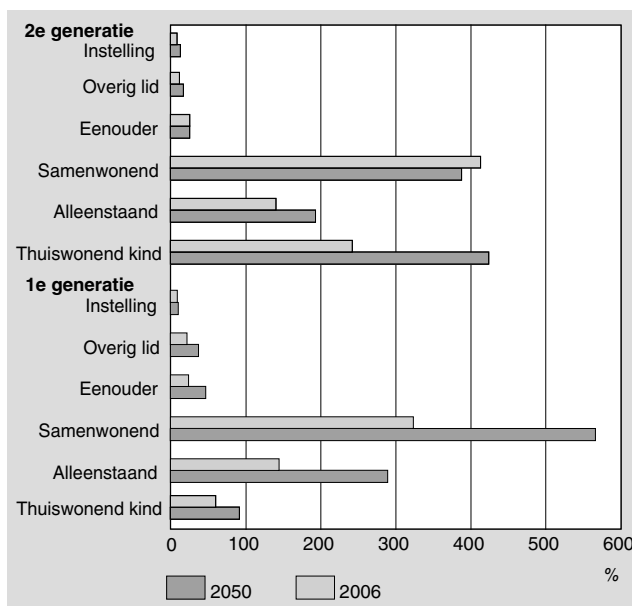
Bij de eerste generatie ontwikkelen de huishoudensposities zich vrij gelijkmatig. De aantallen alleenstaanden, samenwonenden en alleenstaande ouders verdubbelen tot 2050. De toenemende immigratie zorgt voor een ongeveer evenredige toename bij al deze posities. De toename van het aantal eerste generatie thuiswonende kinderen blijft naar verhouding iets achter.

Tussen de verschillende westerse herkomstgroepen zijn er grote verschillen in de verwachte ontwikkelingen (*grafiek 16*). De herkomstgroep EU-26 is veruit het grootst en bepaalt het totaalbeeld voor de westerse groepen zoals hierboven beschreven. De veranderingen bij de groepen 'overig Europa' en 'overig buiten Europa' lijken op die bij de niet-westerse allochtonen: een daling van het aandeel thuiswonende kinderen en een stijging van de aandelen van de 'volwassen' huishoudensposities alleenstaand, samenwonend en alleenstaande ouder. In 2006 was de gemiddelde tweede generatie allochtoon uit deze groepen een oudere tiener, in 2050 is het een jonge dertiger. Bij de herkomstgroep Indonesië bepaalt de vergrijzing van de tweede generatie het beeld. Het aandeel alleenstaanden in deze groep stijgt, evenals het aandeel instellingsbewoners. Het aandeel samenwonenden, thuiswonende kinderen en alleenstaande ouders neemt af.

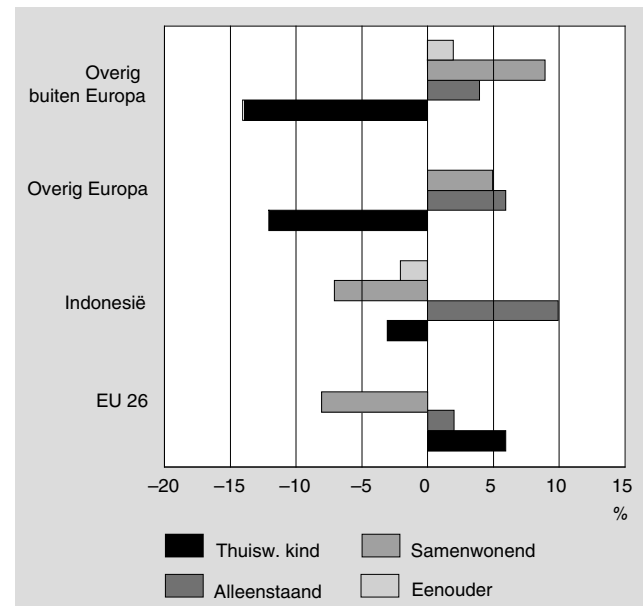
5. Allochtone en autochtone huishoudens

Staat 3 toont de uitkomsten van de prognose voor het aantal huishoudens naar type. In *grafiek 17* is de ontwikkeling van het aantal huishoudens naar herkomst weergegeven voor de periode 2001–2050. Tot 2050 neemt het totaal aantal huishoudens naar verwachting nog met circa 0,9 miljoen toe, terwijl de totale bevolking nog met slechts 0,5 miljoen stijgt. Achtergrond van deze ontwikkeling is een dalend aantal personen per huishouden, de 'huishoudensverdunding'. In 2006 was de gemiddelde huishoudensomvang 2,3 personen. In 2050 zal dit naar verwachting 2,1 personen zijn.

15. Aantal westerse allochtonen naar huishoudenspositie, 2006 en 2050

16. Relatieve toe- of afname van de westerse bevolking in 2050 ten opzichte van 2006 naar huishoudenspositie

Staat 3
Aantal huishoudens naar herkomstgroep, referentiepersoon en type, 2006, 2025 en 2050

		Huishoudens naar type				Totaal
		Eenpersoonshuishoudens	Paren	Eenouderhuishoudens	Overig huishoudens	
<i>x 1 000</i>						
Totaal huishoudens	2006	2 502	4 137	452	48	7 139
	2025	3 275	4 180	484	53	7 992
	2050	3 518	3 977	487	53	8 035
Autochtone huishoudens	2006	1 957	3 448	304	28	5 736
	2025	2 457	3 312	294	28	6 091
	2050	2 430	2 838	266	27	5 559
Allochtone huishoudens naar generatie						
1e generatie	2006	353	450	113	15	931
	2025	486	521	127	16	1 150
	2050	640	631	138	18	1 427
2e generatie	2006	193	239	35	6	473
	2025	332	348	63	9	751
	2050	449	509	83	8	1 049
Allochtone huishoudens naar herkomstgroep						
Turkije	2006	34	76	13	2	124
	2025	70	108	20	2	200
	2050	97	128	19	2	246
Marokko	2006	33	60	10	3	106
	2025	69	95	19	3	185
	2050	96	129	21	2	248
Suriname	2006	61	53	33	3	149
	2025	97	70	33	3	204
	2050	103	80	25	2	210
Ned. Antillen en Aruba	2006	27	16	13	2	57
	2025	43	26	16	2	87
	2050	61	45	21	2	129
Afrika	2006	42	23	13	2	81
	2025	49	35	16	2	101
	2050	69	59	20	2	149
Azië	2006	52	61	11	3	127
	2025	83	95	19	4	201
	2050	139	157	31	5	331
Latijns Amerika	2006	12	17	5	0	33
	2025	22	26	7	1	56
	2050	41	47	11	1	100
EU 26	2006	169	226	25	4	424
	2025	237	249	33	6	525
	2050	324	340	50	8	721
Indonesië	2006	83	112	18	1	214
	2025	91	99	14	1	204
	2050	71	60	6	1	138
Overig Europa	2006	22	33	6	1	62
	2025	38	46	10	2	95
	2050	59	66	13	2	140
Overig buiten Europa	2006	13	13	1	0	27
	2025	20	19	3	1	42
	2050	29	30	4	1	63
Totaal Niet-westers	2006	260	305	98	14	677
	2025	433	455	131	15	1 034
	2050	606	645	148	15	1 414
Totaal Westers	2006	285	384	50	7	727
	2025	385	413	59	9	866
	2050	483	495	73	11	1 062

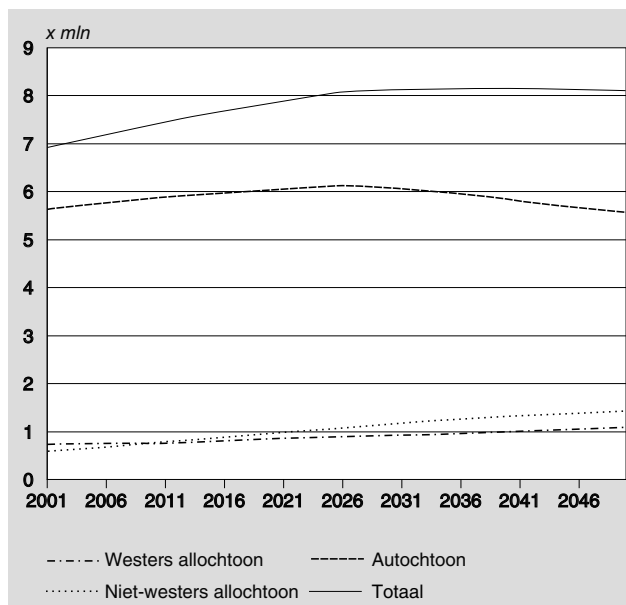

In 2006 waren er 5,7 miljoen huishoudens met een autochtone referentiepersoon. Hoewel het aantal autochtonen daalt, en naar verwachting zal blijven dalen, zal door de huishoudensverduning het aantal autochtone huishoudens nog enige tijd toenemen. In 2026 wordt volgens de prognose een maximum van 6,1 miljoen bereikt, waarna een daling inzet. In 2050 ligt het aantal met 5,6 miljoen iets onder het huidige niveau. Achtergrond van de huishoudensverduning bij deze groep is een toename van het aandeel alleenstaanden door het uiteenvallen van huishoudens door verweduwing of (echt)scheiding. Hierdoor neemt het aantal eenpersoonshuishoudens tot 2025 nog met een half miljoen toe, terwijl het aantal samenwonende paren met ruim 100 duizend daalt.

Het aantal huishoudens met een niet-westerse referentiepersoon stijgt naar verwachting van 0,7 naar 1,4 miljoen. Het gaat om een relatieve toename van bijna 110 procent, een veel snellere toename dan die van het aantal personen (58 procent). Evenals bij de autochtonen neemt het aantal huishoudens dus sterker toe dan het aantal personen. De achterliggende oorzaak is echter verschillend. Bij de niet-westerse allochtonen ligt de oorzaak vooral in het dalend aandeel thuiswonende kinderen. De kinderen die zelfstandig gaan wonen creëren nieuwe huishoudens. Het resultaat is een stijging van zowel het aantal eenpersoons- als meerpersoonshuishoudens

Het aantal huishoudens met een westers allochtone referentiepersoon stijgt naar verwachting geleidelijk van 0,7 naar 1,1 miljoen, een toename van 46 procent. Het aantal westerse allochtonen neemt in dezelfde periode toe met 47 procent. De stijging van het aantal westers allochtone huishoudens houdt dus gelijke tred met die van het aantal westerse allochtonen. De toename van het aandeel thuiswonende kinderen compenseert bij deze groep het effect van de stijging van het aandeel alleenstaanden. Het aantal eenpersoonshuishoudens stijgt bij deze groep met 200 duizend, het aantal meerpersoonshuishoudens met 140 duizend.

17. Aantal huishoudens naar herkomstgroep, 2001–2050

Literatuur

Agtmaal-Wobma, E. van, en C. van Duin, 2007, Huishoudensprognose 2006–2050: belangrijkste uitkomsten. *Bevolkingstrends* 55(2), blz. 53–59.

Alders, M., 2005, Prognose van gezinsvormende migratie van Turken en Marokkanen. *Bevolkingstrends* 53(2), blz. 46–69.

Duin, C. van, 2007, Huishoudensprognose 2006–2050: veronderstellingen over burgerlijke staat en huishoudenspositie. *Bevolkingstrends* 55(2), blz. 39–52.

Garssen, J. H. Nicolaas en A. Sprangers, 2005, Demografie van de allochtonen in Nederland. *Bevolkingstrends* 53(3), blz. 96–117.

Graaf, A. de, en C. van Duin, 2007, Bevolkingsprognose 2006–2050: veronderstellingen over de geboorten. *Bevolkingstrends* 55(1), blz. 45–56.

Harmsen, C. en H. Nicolaas, 2005, Huishoudensprognose 2004–2050: ontwikkelingen naar huishoudenspositie. *Bevolkingstrends* 53(2), blz. 28–32.

Loozen, S. en C. van Duin, 2007, Allochtonenprognose 2006–2050: afname van het aantal autochtonen. *Bevolkingstrends* 55(2), blz. 60–67.

Nicolaas, H., 2007, Bevolkingsprognose 2006–2050: veronderstellingen over immigratie. *Bevolkingstrends* 55(1), blz. 57–64.

Achtergronden en berekeningswijzen van CBS-overlevingstafels

Anouschka van der Meulen¹⁾ en Fanny Janssen²⁾

Overlevingstafels beschrijven het sterfte- en overlevingspatroon in een bevolking. Op basis van sterftequotiënten geven de overlevingstafels per leeftijd(sgroep) informatie over grootheden zoals het aantal nog levenden, het aantal overledenen en de levensverwachting. Het CBS publiceert twee soorten periode-overlevingstafels. De verschillende sterftequotiënten die ten grondslag liggen aan deze overlevingstafels berekent het CBS aan de hand van gedetailleerde sterfte- en populatiegegevens, afkomstig uit de Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens.

1. De overlevingstafel

Het opstellen van een overlevingstafel is een van de oudste technieken in de demografie. Deze techniek wordt het meest gebruikt voor de statistische beschrijving van het sterfte- en overlevingspatroon naar leeftijd in een populatie, maar het is ook op andere (demografische en niet-demografische) gebeurtenissen toepasbaar. Zo kan de techniek ook laten zien hoe lang iemand van 60 jaar die alleenwoont gemiddeld naar verwachting ooit nog zal samenwonen.

In dit artikel wordt uitsluitend ingegaan op de toepassing met betrekking tot de sterfte zoals bij het CBS wordt gedaan.

Een overlevingstafel – ook wel sterftetafel genoemd – start vaak met een hypothetische populatie van 100 duizend 0-jarigen. Op iedere leeftijd is er een kans op overlijden (sterftkans of sterftequotiënt). Hierdoor neemt met het stijgen van de leeftijd het aantal overlevenden af tot er op hoge leeftijd geen personen van de startpopulatie meer over zijn.

Een overlevingstafel geeft op iedere leeftijd aan hoevelen van de 100 duizend 0-jarigen er nog in leven zijn. Deze informatie wordt ook vaak weergegeven in een zogeheten overlevingscurve.

Daarnaast kan aan de hand van een overlevingstafel de levensverwachting (het aantal nog te verwachten levensjaren) bij de geboorte en op verschillende leeftijden worden berekend. De levensverwachting kan daarmee worden beschouwd

als een samenvattende maat voor alle afzonderlijke sterftetekansen. Het CBS publiceert verschillende soorten overlevingstafels, die in dit artikel worden beschreven. Allereerst wordt echter ingegaan op de kolommen van de overlevingstafel en de verschillende soorten overlevingstafels die in het algemeen kunnen worden onderscheiden.

2. De kolommen van de overlevingstafel

Een overlevingstafel bevat onder meer de kolommen sterftequotiënt, levenden (tafelbevolking), overledenen (tafelbevolking) en levensverwachting, uitgezet naar leeftijd (zie staat 1 en de tabel in de bijlage).

De sterftequotiënt of sterftkans (${}_nq_x$) is de kans op overlijden tussen de huidige leeftijd (x) en de volgende leeftijd ($x+n$). Het subscript n geeft hierbij de lengte van het leeftijdsinterval aan. De sterftequotiënt van 5-jarige jongens (0,00022) is de gemiddelde kans dat zij vóór het bereiken van de 6-jarige leeftijd komen te overlijden. Het aantal levenden in een overlevingstafel (l_x) is het aantal mensen dat nog in leven is op een bepaalde leeftijd (x) van een fictieve beginpopulatie die gedefinieerd wordt op leeftijd 0. Deze startomvang wordt ook wel de radix van de tabelbevolking genoemd. In staat 1 is een fictieve beginpopulatie van 100 000 jongens gekozen. Op 5-jarige leeftijd zijn 99 285 van de fictieve beginpopulatie nog in leven. Het aantal levenden in een tabelbevolking komt dus niet overeen met het werkelijke aantal geobserveerde levenden in een bepaalde periode of voor een bepaald cohort.

Het aantal overledenen in een overlevingstafel (${}_nd_x$) is het aantal personen dat overlijdt tussen de huidige leeftijd (x) en de volgende leeftijd ($x+n$) in de tafel. Het aantal overledenen heeft, evenals het aantal levenden, betrekking op een tabelbevolking en komt dus niet overeen met het werkelijke aantal overledenen in een bepaalde periode of voor een bepaald cohort.

De levensverwachting (e_x) is het aantal jaren dat iemand naar verwachting nog te leven heeft uitgaande van zijn huidige leeftijd. Het is een gemiddelde waarde voor de gehele bevolking. De (resterende) levensverwachting kan voor iedere leeftijd worden berekend.

¹⁾ Centraal Bureau voor de Statistiek

²⁾ Population Research Centre, Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen, Rijksuniversiteit Groningen

Staat 1
Een deel van de overlevingstafel naar leeftijd op laatste verjaardag, mannen, periode 1995/1996–1999/2000

Leeftijd (x)	Sterftequotiënt (${}_nq_x$)	Aantal levenden (l_x)	Aantal overledenen (${}_nd_x$)	Levensverwachting (e_x)
0	0,00584	100 000	584	75,05
1	0,00050	99 416	50	74,49
2	0,00038	99 366	38	73,53
3	0,00025	99 329	25	72,56
4	0,00018	99 304	18	71,58
5	0,00022	99 285	22	70,59
6	0,00017	99 264	17	69,60
7	0,00017	99 247	17	68,62
8	0,00014	99 230	14	67,63
9	0,00013	99 216	12	66,64
10	0,00015	99 204	14	65,64

3. Soorten tafels

Het voorbeeld in *staat 1* betreft een deel van een overlevingstafel per leeftijdjaar, ook wel complete overlevingstafel genoemd. Behalve per leeftijdjaar kunnen overlevingstafels voor groepen van leeftijdjaren worden berekend. Deze worden ook wel aangeduid als 'verkorte' overlevingstafels. Bij de verkorte overlevingstafel worden vaak vijfjaars leeftijdsgroepen gebruikt, met uitzondering van de eerste leeftijdsgroep die wordt opgesplitst in 0 jaar en 1–4 jaar. De bovengrens voor de leeftijd – zowel in de complete als verkorte overlevingstafel – hangt af van de waargenomen sterftequotiënten, maar vaak wordt er een open interval gebruikt, zoals 99 jaar en ouder.

In *staat 1* wordt een deel van de overlevingstafel voor mannen getoond. De overlevingstafel kan worden berekend naar geslacht, maar ook voor mannen en vrouwen tezamen. *Staat 1* geeft verder de overlevingstafel voor een vijfjaarsperiode weer. De overlevingstafel kan echter ook voor perioden van één jaar worden weergegeven. Beide betreffen een periode-overlevingstafel. Naast de periode-overlevingstafel bestaat er ook een cohort-overlevingstafel.

Cohort-overlevingstafel

Een cohorttafel of generatietafel is eigenlijk de meest voor de hand liggende overlevingstafel. Deze tafel laat zien wat het daadwerkelijk waargenomen overlevings- en sterfjepatroon is van personen die allen in hetzelfde jaar (of in dezelfde periode van bijvoorbeeld vijf jaar) zijn geboren. Omdat de cohorttafel is gebaseerd op de werkelijk waargenomen sterftegegevens van een geboortecohort, is de levensverwachting bij de geboorte identiek aan de gemiddelde leeftijd bij overlijden.

Nadeel van de cohort-overlevingstafel is dat gegevens nodig zijn voor de gehele levensloop van een geboortecohort, dat wil zeggen tot het overlijden van al zijn leden. Deze gegevens zijn echter niet vaak voorhanden. Voor recente geboortecohorten is deze informatie zelfs helemaal niet beschikbaar. Zo is er voor het cohort geboren in het jaar 2001 op dit moment alleen informatie beschikbaar over de sterfte in de eerste levensjaren. Op 1 januari 2007 was het oudste lid van dit cohort (geboren op 1 januari 2001) immers net 6 jaar geworden. Alleen voor heel oude cohorten die op dit moment volledig zijn 'uitgestorven' (bijvoorbeeld geboren in het jaar 1880) kan de complete cohort-overlevingstafel worden opgesteld, en kan dus ook de levensverwachting worden berekend.

Periode-overlevingstafel

De periodetafel is ontwikkeld om op basis van huidige gegevens toch uitspraken te kunnen doen over sterftekansen en de levensverwachting voor huidige populaties. Als basis voor een periodetafel dienen de waargenomen leeftijdsspecifieke sterftegegevens voor een bepaald kalenderjaar of meerdere kalenderjaren tezamen. Aangenomen wordt dat deze leeftijdsspecifieke sterftegegevens ook zullen gelden als de populatie naar leeftijd in de waargenomen

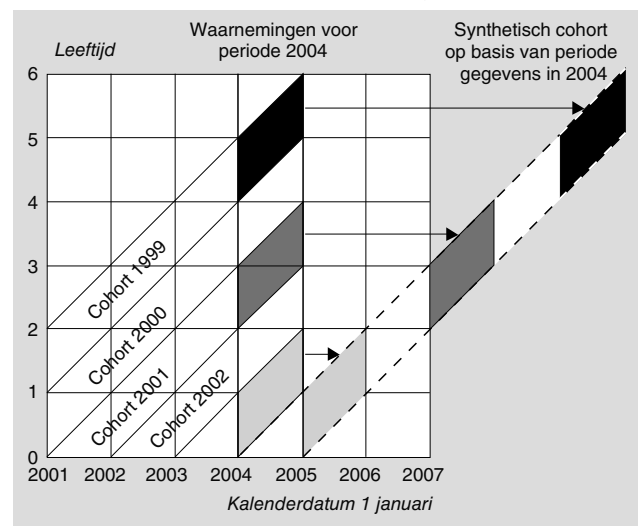
periode de betreffende leeftijden in hun latere levens zal bereiken. Er wordt op deze wijze dus een zogeheten synthetisch geboortecohort gecreëerd, waarvoor de huidige geobserveerde leeftijdsspecifieke sterftegegevens op de verschillende leeftijden gelden. De periodetafel is dan ook te beschouwen als een toekomstvoorspelling van de sterfte van de huidige cohorten, omdat wordt aangenomen dat de sterfte in de toekomst niet verandert.

Dit is schematisch weergegeven in het zogenaamde Lexisdiagram in *figuur 1*. In een Lexisdiagram wordt leeftijd weergegeven op de verticale as en periode op de horizontale as. Doordat bij beide dezelfde eenheid wordt gebruikt (meestal 1 jaar), representeren de diagonalen de verschillende cohorten. De kolommen geven waarnemingen in een kalenderjaar weer, de rijen waarnemingen voor een bepaalde leeftijd. Voor meer informatie over de interpretatie van het Lexisdiagram wordt verwezen naar Pressat (1993).

In *figuur 1* geeft de verticale kolom de waarnemingen van alle leeftijden in kalenderjaar 2004 weer. Het zijn waarnemingen uit verschillende geboortecohorten. Zo betreft de lichtgrijze ruit de gegevens voor het cohort 2003, de donkergrijze ruit die voor het cohort 2001 en de zwarte ruit die voor cohort 1999. In de periode-overlevingstafel voor 2004 worden de leeftijdsspecifieke sterftegegevens (sterftequotiënten) zoals waargenomen in 2004 (de ruiten in de kolom) als prognose voor de leeftijdsspecifieke sterfte beschouwd in een synthetisch geboortecohort (de ruiten in de diagonaal). Dit is in de figuur weergegeven met horizontale pijlen. Voor de pasgeborenen in 2004 wordt dus aangenomen dat zij op bijvoorbeeld 5-jarige leeftijd blootstaan aan de sterftequotiënten die 5-jarigen op dit moment ervaren. Dit geldt op dezelfde wijze voor alle leeftijden.

Deze aanname heeft belangrijke implicaties voor de interpretatie van de levensverwachting in de periode-overlevingstafel. Het betreft het gemiddeld aantal (resterende) levensjaren dat iemand op een bepaalde leeftijd nog kan verwachten te leven, mits de leeftijdsspecifieke sterftequotiënten zoals waargenomen in het jaar waarop de ta-

Figuur 1. Lexisdiagram met waarnemingen in kalenderjaar 2004 en het hypothetisch cohort dat hieruit gevormd wordt.

fel is gebaseerd in de toekomst niet zullen veranderen. De gebruikswaarde van deze tafels wordt dus bepaald door het uitkomen van deze toekomstvoorspelling. De periodetafel wordt onder meer gebruikt door actuariissen voor het bepalen van verzekeringspremies.

4. De overlevingstafels van het CBS

Het CBS publiceert twee soorten periodetafels:

- Periodetafel naar gemiddelde leeftijd op 1 januari (zie de tabel in de bijlage). Deze periodetafel maakt gebruik van sterftequotiënten naar gemiddelde leeftijd op 1 januari. Deze sterftequotiënten naar gemiddelde leeftijd op 1 januari maken weer gebruik van het aantal overledenen naar leeftijd op 31 december. Zo maakt het sterftequotient naar gemiddelde leeftijd op 1 januari van 1,5 jaar gebruik van het aantal overledenen naar leeftijd 2 jaar op 31 december (de lichtgrijze ruit in figuur 2). In dit geval wordt van de personen die overlijden het aantal gehele jaren bepaald dat op 31 december van het referentiejaar is verstreken sinds de geboortedatum van de persoon. Deze leeftijd kan eenvoudig worden berekend als 'jaar van overlijden minus jaar van geboorte' (in het voorbeeld in figuur 2: 2002 – 2000 = 2). Deze periodetafel kan worden herkend aan de halve leeftijden in de leeftijds kolom.
- Periodetafel op basis van sterftegegevens naar leeftijd laatste verjaardag of exacte leeftijd, ook wel kortweg 'periodetafel naar leeftijd laatste verjaardag' of 'periodetafel naar exacte leeftijd' genoemd. Staat 1 laat hiervan een gedeelte zien. Deze periodetafel hanteert gehele leeftijden en maakt gebruik van sterftequotiënten in gehele jaren op de dag van overlijden. Hierbij moet worden opgemerkt dat 'exacte leeftijd' betekent dat de leeftijd op de dag van overlijden in gehele jaren wordt geteld. Als een persoon bijvoorbeeld overlijdt op 5 april van een bepaald jaar en op 6 april 84 jaar zou zijn geworden, dan is de exacte leeftijd bij overlijden volgens deze definitie 83 jaar. Het CBS hanteert hiermee een andere definitie van exacte leeftijd dan gewoonlijk in de literatuur wordt gebruikt. In de literatuur is de exacte leeftijd in het algemeen de leeftijd in jaren én dagen (Preston et al., 2001). Deze periodetafel maakt gebruik van sterftegegevens over een periode van twee kalenderjaren (zie de donkergrijze ruit in figuur 2).

De periodetafel naar gemiddelde leeftijd op 1 januari is bij het CBS beschikbaar vanaf 1861 naar geslacht en vijfjaarsperiode. Vanaf 1950 worden deze tafels ook voor afzonderlijke jaren gepubliceerd.

De periodetafel naar leeftijd laatste verjaardag wordt gepubliceerd vanaf 1995 naar geslacht en één- en vijfjaarsperiode. Het CBS is voornemens ook cohort-overlevingstafels naar geslacht te publiceren.

De rekenmethoden voor de verschillende sterftequotiënten die ten grondslag liggen aan de twee periode-overlevingstafels worden in de volgende paragraaf besproken, gevolgd door een beschrijving van de berekening van de overige kolommen van de overlevingstafels.

5. Berekening van sterftequotiënten

De sterftequotiënten vormen de basis van de overlevingstafel. Sterftequotiënten worden berekend aan de hand van populatie- en sterftegegevens.

Het CBS heeft sinds 1994 beschikking over de complete populatie- en sterftegegevens van Nederland, afkomstig van de Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens (GBA). Vóór 1994 ontving het CBS ook informatie over de bevolking en sterfte van de gemeenten, zij het dat de informatie toen op een andere manier werd verstrekt (Prins en Kuijper, 2007).

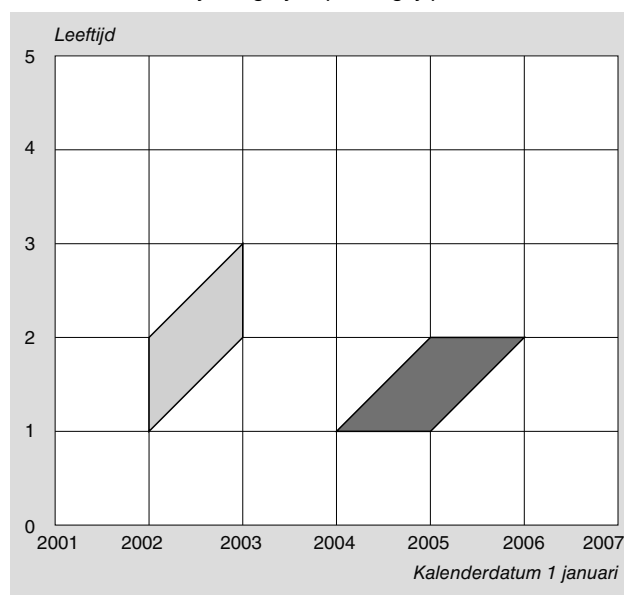
Informatie over de sterfte is vanaf 1850 jaarlijks beschikbaar. Populatiegegevens zijn voor 1850–1971 beschikbaar uit tienjaarlijkse volkstellingen (Tabeau et al., 1994; Human Mortality Database (www.mortality.org)). Ze zijn tegenwoordig ook deels beschikbaar op CBS-Statline.

De sterftequotiënten van de verschillende overlevingstafels worden op verschillende manieren berekend uit het basismateriaal. Voor de eenvoud zal bij het illustreren van de berekening van de sterftequotiënten het subscript met het leeftijdsinterval n niet worden vermeld. Uitgegaan wordt van sterftequotiënten naar afzonderlijk leeftijdsjaar, dus $n=1$.

Sterftequotiënten voor de overlevingstafel naar gemiddelde leeftijd op 1 januari

Voor de periodetafel naar gemiddelde leeftijd op 1 januari is de berekening van sterftequotiënten betrekkelijk eenvoudig. In het algemeen wordt een sterftequotient berekend door het aantal sterfgevallen in een bepaald levensjaar te delen door de bevolking aan het begin van het levensjaar (de beginbevolking). Het sterftequotient naar gemiddelde leeftijd

Figuur 2. Lexisdiagram met het waarnemingsgebied voor aantal overledenen in 2002 naar leeftijd 2 op 31 december (lichtgrijs)¹, en aantal overledenen in 2004/2005 naar leeftijd laatste verjaardag 1 jaar (donkergrijs)².

¹) Basis voor periodetafel naar gemiddelde leeftijd 1 januari.

²) Basis voor periodetafel naar leeftijd laatste verjaardag.

op 1 januari maakt gebruik van sterftegegevens naar leeftijd op 31 december en bevolkingsaantallen op 1 januari. In formulevorm:

$$q_{x+1/2, t} = \frac{D_{x+1, t}}{N_{x, t}} \quad (1)$$

waarin:

$q_{x+1/2, t}$ = sterftequotiënt naar gemiddelde leeftijd $x+1/2$ in kalenderjaar t

$D_{x+1, t}$ = aantal waargenomen sterfgevallen naar leeftijd $x+1$ op 31 december voor kalenderjaar t

$N_{x, t}$ = bevolking op 1 januari met leeftijd x in kalenderjaar t

Resultaat van formule 1 is een onafhankelijke kans, dat wil zeggen dat er in de noemer geen rekening wordt gehouden met de instroom in de populatie en met de uitstroom anders dan door overlijden. Bij het CBS wordt echter ook rekening gehouden met andere gebeurtenissen dan overlijden die de omvang van de beginbevolking beïnvloeden, zoals immi- en emigratie. Aangenomen wordt dat de helft van de instroom van migranten (inclusief administratieve correcties) al aanwezig was aan het begin van het jaar en dus ook voor de helft dient mee te tellen in de beginbevolking. Het aantal migranten (inclusief administratieve correcties) wordt berekend aan de hand van het verschil tussen de bevolking op 1 januari in kalenderjaar t op leeftijd x ($N_{x,t}$) en de bevolking op 1 januari in kalenderjaar $t+1$ op leeftijd $x+1$ ($N_{x+1,t+1}$) dat niet veroorzaakt wordt door de sterfte die heeft plaatsgevonden ($D_{x+1,t}$).

De noemer uit formule 1 verandert daarmee dan ook in $N_{x,t} + 0,5 (N_{x+1,t+1} - N_{x,t} + D_{x+1,t})$ wat weer herschreven kan worden als $0,5 (N_{x,t} + N_{x+1,t+1} + D_{x+1,t})$.

De formule voor de afhankelijke kans, waarin dus gecorrigeerd wordt voor instroom en uitstroom uit de populatie anders dan door overlijden, wordt dan

$$q_{x+1/2, t} = \frac{D_{x+1, t}}{[0,5 * (N_{x, t} + N_{x+1, t+1} + D_{x+1, t})]} \quad (2)$$

Deze sterftequotiënt wordt gebruikt in de overlevingstafel naar gemiddelde leeftijd op 1 januari. De sterftequotiënt die hiermee wordt berekend is een sterftequotiënt voor 'halve leeftijden'. Dit is weergegeven met een voorbeeld in *figuur 3*. In het voorbeeld zijn de benodigde gegevens vermeld voor de berekening van de sterftequotiënt voor 1,5-jarigen in 2002: $q_{1,5, 2002}$. De personen die in het jaar 2002 zijn overleden en die op 31 december van dat jaar de leeftijd van 2 jaar oud zouden hebben gehad ($D_{2, 2002}$), waren op 1 januari 2002 gemiddeld 1,5 jaar oud. Hun leeftijd bevindt zich immers ergens tussen de 1 en 2 jaar. De sterftequotiënt die voor deze 1,5-jarigen wordt berekend, is dan ook de kans op overlijden vanaf gemiddelde leeftijd 1,5 jaar vóór het bereiken van de gemiddelde leeftijd van 2,5 jaar. De noemer is in dit voorbeeld de populatie 1-jarigen op 1 januari 2002, met daarbij opgeteld de helft van het aantal migranten en administratieve correcties in het levensjaar.

Zoals te zien in *figuur 3* betreft deze sterftetekans één periode (2002), één cohort (2000) en twee leeftijden. In de internationale literatuur wordt deze sterftequotiënt dan ook de

cohort-specifieke periodekans genoemd. Cohort-specifieke periodekansen worden onder meer gebruikt voor prognosedoeleinden, aangezien hierbij veelal wordt uitgegaan van de situatie op 1 januari van een bepaald (prognose)jaar.

Het voorbeeld uit *figuur 3* zal hier worden uitgewerkt met een getallenvoorbeeld op basis van werkelijk waargenomen waarden. Voor 2002 wordt de sterftequotiënt voor 1½ jaar voor de totale bevolking berekend uit: $D_{2, 2002} = 70$; $N_{1, 2002} = 208 553$; $N_{2, 2003} = 208 833$. Invullen in formule 2 geeft een sterftequotiënt van

$$q_{1\frac{1}{2}, 2002} = \frac{70}{[0,5 * (208 553 + 208 833 + 70)]} = 0,00034$$

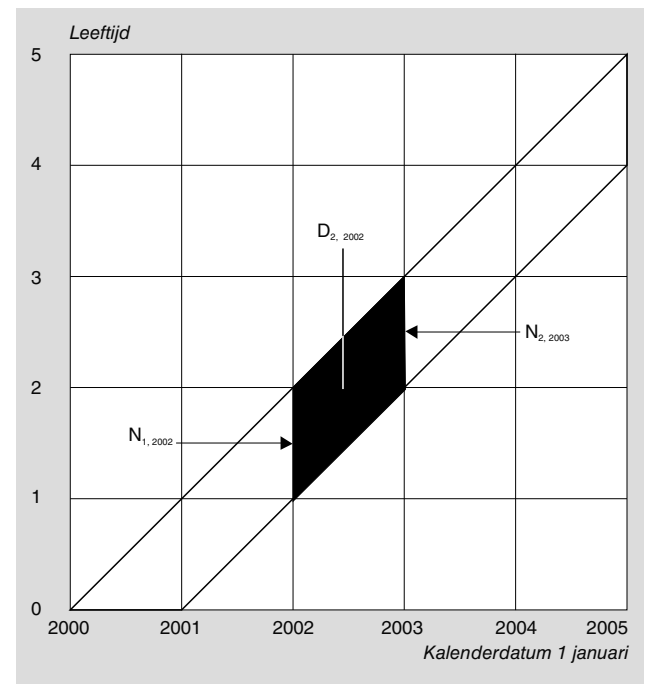
Dit is dus de kans op overlijden van een 1½-jarige vóór het bereiken van de leeftijd van 2½ jaar.

Voor de jongste leeftijdscategorie in de tafel gelden formule 1 en 2 niet. Voor 0-jarigen wordt de sterftequotiënt als volgt berekend

$$q_{0, t} = \frac{D_{0, t}}{N_{0, t+1} + D_{0, t}} \quad (3)$$

Dit betekent dat de sterftequotiënt voor 0-jarigen in 2002 wordt bepaald uit het aantal overledenen in 2002 dat op 31 december in datzelfde jaar de leeftijd van 0 jaar zou hebben gehad (en dus in het jaar 2002 is geboren), gedeeld door de beginbevolking (*figuur 4*). De beginbevolking wordt bepaald door bij het aantal 0-jarigen dat op 1 januari 2003 in de populatie aanwezig is ($N_{0, t+1}$) het aantal overledenen dat hiervoor heeft plaatsgevonden ($D_{0, t}$) op te tellen. Als we veronderstellen dat kinderen gelijkmatig gespreid over een kalenderjaar worden geboren, dan zullen ze op de laatste dag van dat kalenderjaar gemiddeld een half jaar oud zijn. De sterftequotiënt voor 0-jarigen is daarom de waargenomen kans op overlijden

Figuur 3. Lexisdiagram voor de berekening van sterftequotiënt $q_{1,5, 2002}$

vóór de leeftijd van een half jaar. Dit kan worden weergegeven als ${}_{0,5}q_{0,t}$.

In het verleden werden in de zogeheten kindertafels voor de kinderen tot 2 jaar de sterftequotiënten voor kleinere leeftijdsintervallen dan één jaar bepaald, namelijk in dagen en maanden. Dit werd gedaan in verband met de sterke daling van de sterfterisico's in de eerste twee levensjaren. Tegenwoordig is hiervan echter veel minder sprake, zodat de berekeningen kunnen worden uitgevoerd met leeftijdsintervallen van één jaar. Meer informatie over de berekening van de kindertafels is te vinden in Tas (1987).

De sterftekansen die in de overlevingstafel worden gebruikt, worden meestal tot een bepaalde 'hoogste leeftijd' berekend. Boven deze leeftijd wordt een sterftequotiënt voor de gehele groep bepaald, bijvoorbeeld de sterftekans voor 99-plussers. Alhoewel het voor Nederland mogelijk is om voor alle afzonderlijke hoge leeftijden de sterftekansen te berekenen wordt dit meestal niet gedaan. In andere landen zijn de sterftekansen voor zeer hoge leeftijden zelfs meestal niet bekend. De hoogste leeftijdsgroep dient zo hoog te worden gekozen dat slechts een kleine fractie van de populatie deze leeftijdsgroep bereikt (Preston et al., 2001). Een bovengrens van 85+ is tegenwoordig dan ook niet meer voldoende nauwkeurig. In recente periodetafels bereikt meer dan een kwart van de oorspronkelijke populatie van mannen immers de 85-jarige leeftijd. Van de vrouwen is dit zelfs bijna de helft. Het CBS hanteert voor de periodetafels vanaf 1996 als bovengrens 105,5+ (of 105+ in de periodetafel naar leeftijd laatste verjaardag). Voor 1996 werden verschillende bovengrenzen gebruikt. De laagste bovengrens die gehanteerd werd was 98,5 jaar.

De afhankelijke jaarlijkse sterftekans voor de hoogste leeftijdsgroep kan worden berekend door de waarden voor de hoogste leeftijdsgroepen bij elkaar op te tellen en in formule 2 in te vullen. Voor 99,5-jarigen en ouder in jaar t is dit bijvoorbeeld

$$q_{99,5+, t} = \frac{\sum D_{100+, t}}{[0,5 * (\sum N_{99+, t} + \sum N_{100+, t+1} + \sum D_{100+, t})]} \quad (4)$$

Deze waarde is nodig om de levensverwachting uit te rekenen. Vaak staat echter in de overlevingstafel alleen de totale sterftekans voor de hoogste leeftijdsgroep genoteerd, dus bijvoorbeeld voor 99,5-jarigen en ouder $q_{99,5+} = 1$. De kans om te overlijden vóór het bereiken van het (oneindige) einde van deze leeftijdsgroep is immers 1.

Sterftequotiënten voor de overlevingstafel naar leeftijd laatste verjaardag

Voor de periodetafel naar leeftijd laatste verjaardag (ofwel exacte leeftijd) is de berekening van de sterftequotiënten iets ingewikkelder. De sterftequotiënten voor de gehele leeftijden worden bepaald met behulp van het aantal personen binnen een bepaald cohort dat zijn verjaardag viert in een bepaald kalenderjaar ($B_{x,t,c}$; B staat voor birthday)

plus het aantal van hen die, voordat zij in het volgende kalenderjaar opnieuw jarig zijn, zijn overleden ($D_{x,c}$). Voor de berekening zijn dus sterftegegevens uit twee opeenvolgende kalenderjaren (t en $t+1$) nodig (figuur 5). Daarom wordt boven de overlevingstafel naar exacte leeftijd de periode van twee jaren genoteerd (bijvoorbeeld 2000/2001).

Het aantal overledenen voor leeftijd laatste verjaardag x en cohort c , en dus automatisch voor de twee kalenderjaren t en $t+1$, wordt berekend uit zogeheten dubbelgeclassificeerde sterftegegevens, dit wil zeggen sterftegegevens naar leeftijd, periode en cohort (de twee zwarte driehoekjes in figuur 5):

$$D_{x,c} = D_{x,t,c} + D_{x,t+1,c} \quad (5)$$

waarin:

$D_{x,c}$ = aantal sterfgevallen naar leeftijd x op laatste verjaardag voor geboortecohort c

$D_{x,t,c}$ = aantal sterfgevallen naar leeftijd x op laatste verjaardag voor geboortecohort c en kalenderjaar t

$D_{x,t+1,c}$ = aantal sterfgevallen naar leeftijd x op laatste verjaardag voor geboortecohort c en kalenderjaar $t+1$

In het voorbeeld (figuur 5): $D_{2,c=2000} = D_{2,2002,2000} + D_{2,2003,2000}$.

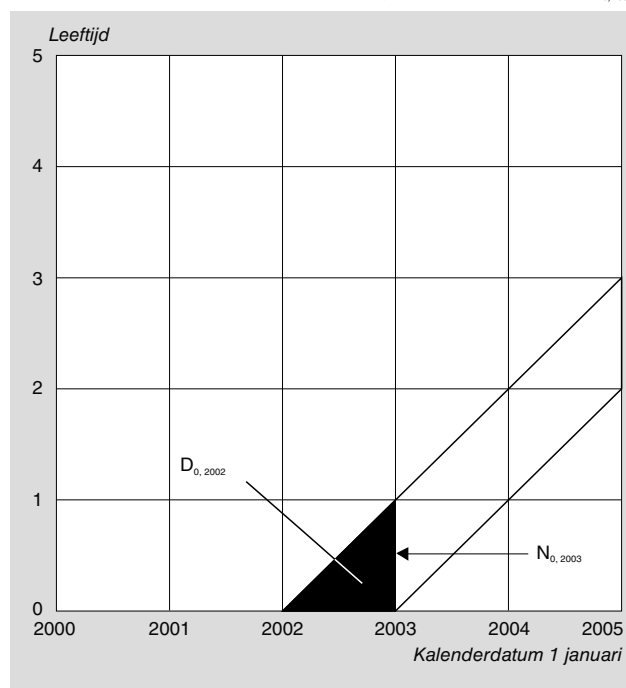
Het aantal personen binnen cohort c dat verjaardag x viert in kalenderjaar t ($B_{x,t,c}$) kan worden benaderd aan de hand van formule 6. In de berekening wordt expliciet rekening gehouden met migratie:

$$B_{x,t,c} = N_{x,t+1} + D_{x,t,c} - MI_{x,t,c} \quad (6)$$

waarin

$B_{x,t,c}$ = aantal personen binnen geboortecohort c dat verjaardag x viert in kalenderjaar t

Figuur 4. Lexisdiagram voor de berekening van de sterftequotiënt $q_{0,2002}$

$N_{x,t+1}$ = bevolking op 1 januari met leeftijd x in kalenderjaar $t+1$
 $MI_{x,t,c}$ = migratiesaldo van personen binnen geboortecohort c met leeftijd x in kalenderjaar t

Ook voor migratie zijn dus dubbelgeclassificeerde gegevens nodig.

De sterftequotiënt betreffende gegevens voor jaar t en jaar $t+1$ wordt vervolgens berekend als

$$q_{x,c} = \frac{D_{x,t,c} + D_{x,t+1,c}}{N_{x,t+1} + D_{x,t,c} - MI_{x,t,c}} \quad (7)$$

Houden we daarnaast op een nog gedetailleerdere wijze rekening met migratie en overige correcties, dan wordt de noemer aangepast. Hierbij wordt opnieuw aangenomen dat de helft van de netto migratie voor leeftijd x en cohort c meetelt in de beginpopulatie. De noemer wordt dan

$$B_{x,t,c} = N_{x,t+1} + D_{x,t,c} - MI_{x,t,c} + 0,5 * (MI_{x,t,c} + MI_{x,t+1,c})$$

waarin

$MI_{x,t+1,c}$ = migratiesaldo van personen uit geboortecohort c met leeftijd x in het kalenderjaar $t+1$

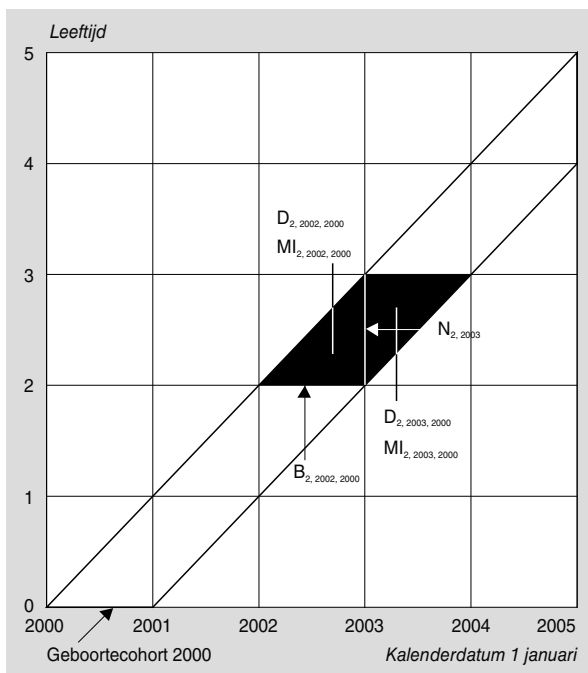
oftewel

$$B_{x,t,c} = N_{x,t+1} + D_{x,t,c} - 0,5MI_{x,t,c} + 0,5MI_{x,t+1,c} \quad (8)$$

De sterftequotiënt voor leeftijd op laatste verjaardag voor jaar t en $t+1$ wordt dan

$$q_{x,c} = \frac{D_{x,t,c} + D_{x,t+1,c}}{N_{x,t+1} + D_{x,t,c} - 0,5MI_{x,t,c} + 0,5MI_{x,t+1,c}} \quad (9)$$

Figuur 5. Lexisdiagram voor de berekening van sterftequotiënt $q_{2,coh 2000}$

De sterftekans die met formule 9 berekend wordt, is opnieuw een afhankelijke kans. De uitkomst is afhankelijk van instroom en van uitstroom uit de populatie anders dan door overlijden. Daarom wordt het migratiesaldo expliciet meegevoerd in de berekening. Het migratiesaldo zoals gebruikt in de berekening is het saldo van immigratie en emigratie inclusief administratieve correcties. Administratieve correcties worden gevormd door de opnemingen in, respectievelijk de afvoeringen uit, de GBA anders dan door geboorte, sterfte, vestiging, vertrek of gemeentegrenswijziging. In het algemeen zijn deze opnemingen en afvoeringen het gevolg van niet gemelde binnen- en buitenlandse migratie.

Stel dat we het sterftequotiënt naar exacte leeftijd voor 2-jarigen in 2002/2003 willen berekenen, dan geeft invulling in formule 9:

$$q_{2,c=2000} = \frac{D_{2,2002,2000} + D_{2,2003,2000}}{N_{2,2003} + D_{2,2002,2000} - 0,5MI_{2,2002,2000} + 0,5MI_{2,2003,2000}}$$

Dit voorbeeld is weergegeven in het Lexisdiagram in *figuur 5*.

Sinds 1986 heeft het CBS de beschikking over jaarlijkse gegevens van buitenlandse migratie naar leeftijd laatste verjaardag én geboortecohort, dus dubbelgeclassificeerde gegevens. Daarvoor was naast het jaar van migratie alleen het geboortecohort bekend. Toen werd de aanname gemaakt dat van de migranten de ene helft vóór en de andere helft ná hun verjaardag was gemigreerd (Tas, 1987). In vergelijking tot de totale populatie zijn de migratie-aantallen echter verwaarloosbaar klein. Op de sterftequotiënten zoals berekend met behulp van formule 9 hebben de migratie-aantallen dus een minimale invloed.

Anders dan bij de sterftequotiënten naar halve leeftijden waar de kansen voor een periode (kalenderjaar) berekend worden, wordt bij deze sterftequotiënten een specifieke leeftijd beschouwd. Dientengevolge worden deze quotiënten ook wel leeftijdsspecifieke cohortkansen genoemd.

6. Berekening van het aantal levenden en overledenen in de tafelbevolking

Op basis van de sterftequotiënten kunnen de overige kolommen van de overlevingstafel worden berekend. Bij éénjaars-perioden wordt gebruikgemaakt van de sterftequotiënten zoals hierboven beschreven. Bij vijfjaars-perioden worden de gegevens voor sterfte, bevolking en migratiesaldo gesommeerd over de kalenderjaren. Voor de verkorte overlevingstafel worden de basisgegevens gesommeerd over de verschillende leeftijdsgroepen.

Door opnieuw gebruik te maken van het subscript n (lengte leeftijdsinterval) kunnen onderstaande formules voor de overlevingstafel worden toegepast op zowel de complete overlevingstafel ($n=1$) als de verkorte overlevingstafel.

De berekening van de kolom 'levenden (in de tafelbevolking)' begint met de keuze van de grootte van het hypothe-

tische cohort, ook wel de radix genoemd ($=l_0$). De keuze van deze radix is arbitrair. In de praktijk worden ronde aantallen gebruikt tussen 1 en 1 miljoen. Het CBS maakt gebruik van een radix van 100 duizend 0-jarigen.

Het aantal levenden op leeftijd $x+n$ (l_{x+n}) in de overlevingstafel wordt berekend aan de hand van het aantal levenden op leeftijd x (l_x) minus de overledenen tussen leeftijd x en $x+n$ (${}_n d_x$):

$$l_{x+n} = l_x - {}_n d_x \quad (10)$$

Het aantal overledenen tussen leeftijd x en $x+n$ in deze formule (${}_n d_x$) wordt berekend door de overlevingskans tussen leeftijd x en $x+n$ (${}_n q_x$) te vermenigvuldigen met het aantal nog in leven aan het begin van het interval (l_x):

$${}_n d_x = l_x * (1 - {}_n q_x) \quad (11)$$

Startend op leeftijd 0 wordt dus eerst de radix van 100 000 ingevuld. Vervolgens kan het aantal overledenen tussen de leeftijd van 0 en 0,5 jaar worden berekend door het sterftequotiënt op leeftijd 0 te vermenigvuldigen met de radix van 100 000 (formule 11). Dit geeft een aantal overledenen wat bij invulling in formule 10 afgetrokken moet worden van de radix om het aantal (over)levenden op leeftijd 0,5 jaar te berekenen. Op deze manier kunnen telkens voor de naasthogere leeftijd in de overlevingstafel achtereenvolgens het aantal overledenen worden berekend en het aantal levenden, net zolang tot de gehele bevolking van 100 000 personen is overleden.

Ter illustratie wordt de overlevingstafel uit de tabel gebruikt, die als bijlage is opgenomen. Op leeftijd 0 is het sterftequotiënt 0,00482 en het aantal levenden 100 000. Invulling in formule 11 geeft dan het aantal overledenen vóór het bereiken van de leeftijd van 0,5 jaar: ${}_{0,5} d_0 = 0,00482 * 100\ 000 = 482$. Hiermee kan vervolgens het aantal levenden op leeftijd 0,5 worden berekend: $l_{0,5} = 100\ 000 - 482 = 99\ 518$. Dit aantal levenden kan vervolgens weer worden vermenigvuldigd met de sterftequotiënt op leeftijd 0,5 om het aantal overledenen vóór het bereiken van de leeftijd van 1,5 jaar te berekenen.

7. Berekening van de levensverwachting

Met behulp van de in de vorige paragraaf berekende variabelen levenden en overledenen kan de levensverwachting worden berekend.

De levensverwachting geeft het gemiddeld aantal nog te leven jaren op een bepaalde leeftijd aan. Voor de berekening ervan dient allereerst voor de tabelbevolking het totaal aantal nog te leven jaren vanaf een bepaalde leeftijd te worden bepaald (ook wel T_x genoemd). Deling van het totaal aantal nog te leven jaren (T_x) door het aantal mensen nog in leven op deze leeftijd (l_x) resulteert in het gemiddeld aantal nog te leven jaren (e_x).

$$e_x = \frac{T_x}{l_x} \quad (12)$$

Voor de berekening van het totaal aantal jaren nog te leven (T_x), dient eerst het aantal doorleefde levensjaren per

leeftijd(sgroep) te worden bepaald (${}_n L_x$). Het aantal doorleefde levensjaren tussen twee opeenvolgende leeftijden (${}_n L_x$) wordt bepaald door het aantal mensen nog in leven op leeftijd $x+n$ en het gemiddeld aantal jaren geleefd door diegenen die overlijden tussen leeftijd x en $x+n$. Het aantal mensen nog in leven op leeftijd $x+n$ dragen allen n jaren bij aan het aantal doorleefde levensjaren. Voor het aantal mensen dat overlijdt in het leeftijdsinterval wordt aangenomen dat zij gemiddeld halverwege het interval komen te overlijden. Kortom:

$${}_n L_x = n l_{x+n} + 0,5n * {}_n d_x \quad (13)$$

Aangezien geldt dat ${}_n d_x = l_x - l_{x+n}$ kan deze formule worden herschreven als

$${}_n L_x = 0,5n * (l_x + l_{x+n}) \quad (14)$$

Meestal is de lengte van het leeftijdsinterval (n) een jaar, behalve bij leeftijd 0 bij de periodetafel naar leeftijd op 1 januari; daar is het leeftijdsinterval (n) een half jaar. Ook bij de hoogste leeftijd wijkt het tijdsinterval af. Hier is het interval in theorie immers oneindig lang.

Het CBS maakt voor de berekening van het aantal doorleefde levensjaren vanaf het begin van de hoogste leeftijds-groep gebruik van de schatting van Wunsch et al. (1978). Het aantal levensjaren vanaf hoogste leeftijd x (${}_{\infty} L_x$) (hierbij staat ∞ voor een oneindig leeftijdsinterval) kan als volgt worden berekend:

$${}_{\infty} L_x = \frac{l_x}{2 * q_x^*} \quad (15)$$

Hierin wordt q_x^* berekend met behulp van

$$q_x^* = \frac{q_{x+1}}{2 - q_{x+1}} \quad (16)$$

De sterftkans q_{x+1} die hier wordt ingevuld, is de jaarlijkse sterftkans zoals met formule (4) wordt berekend. De hier gepresenteerde formule kan voor zowel onafhankelijke als afhankelijke sterftkansen worden gebruikt. Gezien de vrijwel verwaarloosbare migratie in de hoogste leeftijdsgroep is het verschil tussen de onafhankelijke en de afhankelijke sterftkansen nihil.

De berekening in formule 16 is eigenlijk niets anders dan een doorrekening met een constante jaarlijkse sterftkans voor alle leeftijden in de hoogste leeftijdsgroep. Is de tabelbevolking op de hoogste onderscheiden leeftijd erg klein, dan geeft deze formule een vrij goede benadering van het aantal levensjaren dat op deze hoogste leeftijd nog doorleefd wordt.

Voor de berekening van de levensverwachting op een bepaalde leeftijd is de som van alle doorleefde levensjaren vanaf die leeftijd nodig. Deze wordt vervolgens gedeeld door het aantal nog levenden op leeftijd x . De sommatie dient onderaan de overlevingstafel (bij de hoogste leeftijd) te beginnen en vervolgens naar boven toe (dus naar jongere leeftijden) te worden gesommeerd. De berekening voor de levensverwachting (e_x) ziet er in formulevorm dan als volgt uit:

$$e_x = \frac{\sum_{a=x}^{\infty} nL_a}{l_x} \quad (17)$$

Deze formule kan worden toegepast op zowel de overlevings-tafel voor gemiddelde leeftijd op 1 januari als op de overlevings-tafel voor leeftijd laatste verjaardag. In de overlevingstafel voor gemiddelde leeftijd op 1 januari wordt bij de berekening van het aantal persoonsjaren voor de leeftijd van 0 tot 0,5 $n=0,5$ gebruikt.

8. Enkele resultaten

Sterftequotiënten

Grafiek 1 toont de leeftijdsspecifieke sterftequotiënten (naar halve leeftijden) voor de periode 2001–2005. De sterftequotiënten zijn hierin op een logaritmische schaal weergegeven. Na de relatief hoge sterfterisico's voor 0-jarigen is er een sterke daling in de daaropvolgende leeftijden. Het minimum wordt bij meisjes op 5½-jarige leeftijd en bij jongens op 8½-jarige leeftijd bereikt. Vervolgens nemen de sterftequotiënten van jongens tot de leeftijd van ongeveer 19½ jaar toe, gevolgd door een levensfase van ruim tien jaar waarin de quotiënten vrijwel gelijk blijven. Bij meisjes/vrouwen nemen de sterftequotiënten tussen de leeftijd van 5½ en 31½ jaar langzaam toe. Vanaf de leeftijd van 31½ jaar laten de sterftequotiënten voor beide geslachten een bijna rechtlijnig stijgend verloop zien. Het sterfterisico van 0-jarige jongens wordt pas door 53½-jarige mannen overtroffen; bij vrouwen gebeurt dit op 55½-jarige leeftijd.

Uit een vergelijking van de leeftijdsspecifieke sterftequotiënten voor beide geslachten blijkt dat voor elke leeftijd het sterfterisico van mannen hoger is dan dat van vrouwen. In de leeftijds-klasse rond de 20 jaar is dit risico zelfs meer dan twee keer zo groot.

Cumulatieve sterftequotiënten

Op basis van de aantallen nog levenden kunnen vrij eenvoudig cumulatieve sterftequotiënten worden berekend. Deze quotiënten kunnen worden geïnterpreteerd als de kans op het bereiken van een bepaalde leeftijd $x+n$, uitgaande van de huidige leeftijd x . Hierbij kunnen zowel x als n willekeurig worden gekozen, zoals voor de berekening van de kans op 65-jarige leeftijd om de 80-jarige leeftijd te bereiken. Gebruik wordt gemaakt van de volgende formule:

$$q(x+n) = 1 - \frac{l_{x+n}}{l_x} \quad (18)$$

Eerst dient de fractie overlevenden (l_{x+n} / l_x) in een gedefiniëerde leeftijdscategorie te worden bepaald. Hiervoor dient het aantal overlevenden bij de hoogste leeftijd te worden gedeeld door het aantal bij de laagste leeftijd in de betreffende leeftijdscategorie. De fractie levenden van bijvoorbeeld de groep 5-jarigen (x) na 5 jaar (n) uit de overlevings-tafel in staat 1 wordt berekend door het aantal levenden op 10-jarige leeftijd (99 204) te delen door het aantal levenden op 5-jarige leeftijd (99 285).

Deze fractie (0,99918) wordt ook wel de overlevingskans

tussen leeftijd 5 en leeftijd 10 genoemd. De overlijdenskans in deze leeftijdsgroep is $1 - 0,99918 = 0,00082$; dit is dus de kans van 5-jarigen om vóór het bereiken van de leeftijd van 10 jaar te overlijden.

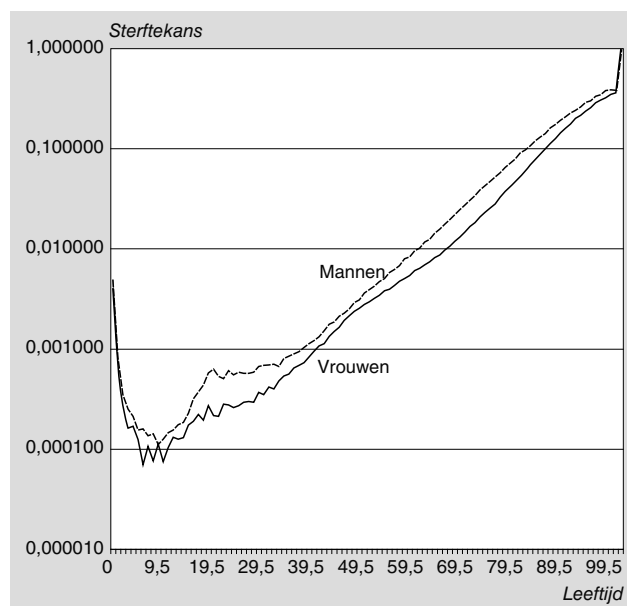
Een bijkomend voordeel van de cumulatieve sterftequotiënten is dat deze ook gebruikt kunnen worden om uit de volledige overlevingstafel (naar leeftijdsjaar) de verkorte overlevingstafel (naar overwegend vijfjaars leeftijdsgroepen) te berekenen. Dit kan door uit de volledige overlevingstafel $q_0(1)$, $q_1(4)$, $q_5(10)$, $q_{10}(15)$, etc. te berekenen. Deze waarden vormen de basis van de verkorte overlevingstafel.

Staat 2 is een voorbeeld van een verkorte overlevingstafel. Deze is geconstrueerd uit de complete overlevingstafel uit de tabel in de bijlage volgens de hierboven beschreven methode.

Overlevingscurves

De overlevingscurve geeft het percentage overlevenden op iedere leeftijd ten opzichte van de hypothetische populatie op leeftijd 0. Grafiek 2 toont de overlevingscurves voor respectievelijk mannen en vrouwen op basis van de periodetabel naar gemiddelde leeftijd op 1 januari voor drie verschillende perioden: 1861–1865, 1931–1935 en 2001–2005. De curve voor de meest recente periode loopt voor zowel mannen als vrouwen in de eerste levensjaren duidelijk horizontaler dan de curve voor 1861–1865. Vooral voor vrouwen daalt tegenwoordig de curve tot op hoge leeftijd maar weinig. Zo wordt op basis van sterftegegevens in 2001–2005 verwacht dat bijvoorbeeld op 65-jarige leeftijd nog gemiddeld ongeveer 90 procent van de vrouwen zal leven, terwijl dit in de negentiende eeuw maar ongeveer 30 procent was. Na deze leeftijd neemt het aandeel nog levenden in de meest recente periode echter snel af. De vorm van de curve wordt steeds hoekiger, een verschijnsel dat

1. Sterftequotiënten naar geslacht en leeftijd, 2001-2005

wordt aangeduid als rectangularisatie. Het aandeel van de levengeboren jongens dat naar verwachting de 85,5-jarige leeftijd zal bereiken is sinds 1861 ruim vertienvoudigd (van ongeveer 2 procent in 1861–1865 tot ongeveer 25 procent in 2001–2005).

De oppervlakte onder de overlevingscurve, die evenredig is aan de levensverwachting bij geboorte, neemt dus duidelijk toe.

Levensverwachting sinds 1861

Uit de verschillende periode-overlevingstafels die het CBS sinds 1861 publiceert kan de ontwikkeling in de levensverwachting bij geboorte en de resterende levensverwachting op elke andere leeftijd worden afgeleid.

Over het algemeen heeft zich een toename in de levensverwachting bij de geboorte voorgedaan. Was de te verwachten gemiddelde levensduur voor pasgeboren jongens in 1861–1865 nog 36,5 jaar, in 2001–2005 was deze gestegen tot 76,5 jaar (uiteraard mits de waargenomen leeftijdsspecifieke sterftetekansen in deze periodes aanhielden gedurende de rest van het leven van deze pasgeborenen; grafiek 3).

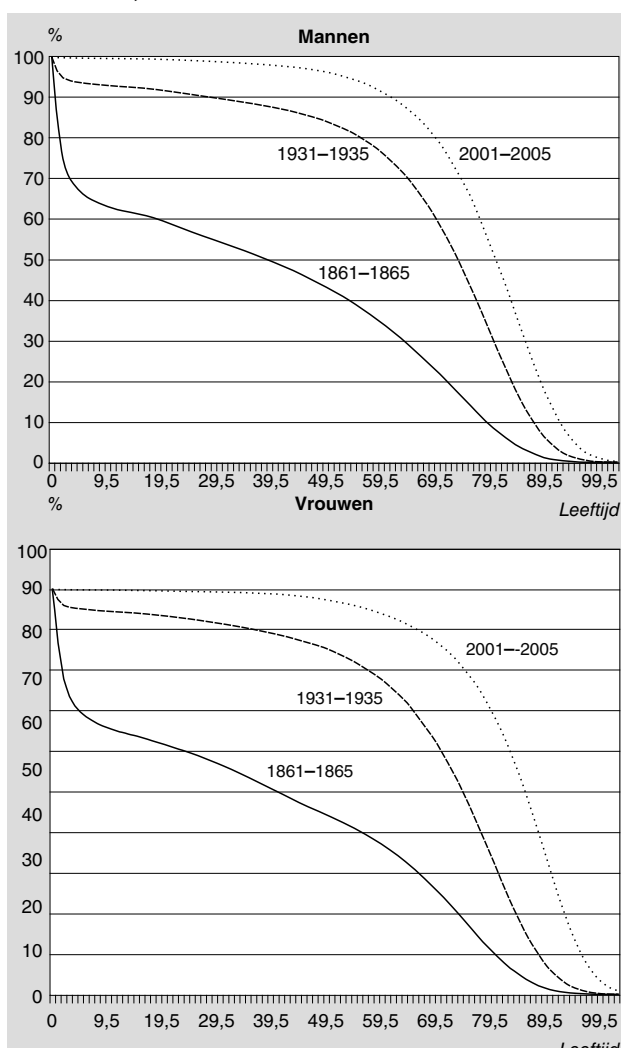
Ook voor de verschillende leeftijden is de levensverwachting vanaf 1861 toegenomen. De resterende levensverwachting die 10-jarigen tegenwoordig hebben, is voor mannen circa 20 jaar hoger dan in 1861–1865; voor vrouwen is dit circa 14 jaar. Mannen die eenmaal de 70 jaar hebben bereikt, zijn er in dezelfde periode van 140 jaar nog ruim 4 jaar in resterende levensverwachting op vooruitgegaan, en vrouwen zelfs 7 jaar.

In de meest recente overlevingstafels daalt de levensverwachting met het stijgen van de leeftijd. Dit is echter niet altijd zo geweest. Tot halverwege de jaren tachtig van de twintigste eeuw lag de levensverwachting van 0-jarigen (volgens de periodetafel) lager dan die van 0,5-jarigen. Rond 1900 was de levensverwachting van 0-jarige jongens zelfs ruim 6 jaar lager dan die van jongens die al een half jaar hadden geleefd. Voor meisjes is het verschil ook duidelijk aanwezig en komt het uit op ongeveer 5 jaar. Het gemiddeld aantal nog te leven jaren van 0-jarigen was rond 1900 voor zowel jongens als meisjes ongeveer even hoog als dat van 15-jarigen. Dit was te wijten aan de hoge baby- en peutersterfte. Had een peuter eenmaal de fase van relatief hoge sterfte overleefd, dan kon hij – gemiddeld – dus meer jaren tegemoet zien dan bij zijn geboorte.

De levensverwachting van een cohort en een periode vergeleken

De interpretatie van de levensverwachting in een cohort-overlevingstafel verschilt van die in een periode-overlevingstafel. De levensverwachting in een cohort-overlevingstafel is gebaseerd op daadwerkelijk waargenomen leeftijdsspecifieke sterftetekansen voor het cohort en geeft dus eigenlijk het gemiddeld aantal jaren weer dat mensen in het cohort hebben geleefd. De term levensverwachting is in het geval van een cohort dus enigszins verwarrend, omdat een volledig waargenomen cohort immers al overleden is.

2. Aandeel overlevenden naar geslacht en leeftijd voor de perioden 1861–1865, 1931–1935 en 2001–2005

Staat 2
Verkorte periode overlevingstafel naar gemiddelde leeftijd op 1 januari, mannen, periode 2001–2005

Leeftijd (x)	Sterftequotiënt (${}_nq_x$)	Aantal levenden (l_x)	Aantal overledenen (${}_nd_x$)	Levensverwachting (e_x)
0	0,00722	100 000	722	76,42
10,5	0,00314	99 278	312	66,46
20,5	0,00572	98 966	566	56,65
30,5	0,00871	98 400	857	46,95
40,5	0,02231	97 543	2 176	37,31
50,5	0,05959	95 367	5 683	28,03
60,5	0,15898	89 684	14 258	19,44
70,5	0,40669	75 426	30 675	12,03
80,5	0,77938	44 751	34 878	6,53
90,5	0,97620	9 873	9 638	3,23
100,5+	1,00000	235	235	0,50

In een periode-overlevingstafel is de levensverwachting ook een verwarrende term, omdat de verwachting gebaseerd wordt op de leeftijdsspecifieke sterfte waargenomen in een periode. Het is nog maar de vraag of de sterfte in een bepaald jaar representatief is voor de sterfte in de daaropvolgende jaren. Daalt de sterfte in de daaropvolgende jaren, dan is de werkelijke levensverwachting voor de verschillende cohorten in de populatie waarop de periode-overlevingstafel is gebaseerd hoger dan die in de periode-overlevingstafel.

Om te bepalen in hoeverre de periodetafel de toekomst van de sterfte van de bevolking geboren in die periode adequaat kan voorspellen, is in *staat 3* een vergelijking gemaakt tussen de levensverwachting bij de geboorte zoals berekend uit de waargenomen leeftijdsspecifieke sterfte voor het geboortecohort (cohort-overlevingstafel) en de waargenomen leeftijdsspecifieke sterfte voor de periode (periode-overlevingstafel). Omdat de vergelijking alleen mogelijk is voor reeds volledig overleden cohorten kunnen geen recente jaren worden vergeleken, maar worden enkele perioden uit de negentiende eeuw gepresenteerd. De voorspelling voor het geboortecohort 1861–1865 op basis van de peri-

Staat 3
Levensverwachting bij de geboorte (in jaren) volgens periode- en cohorttabelberekeningen

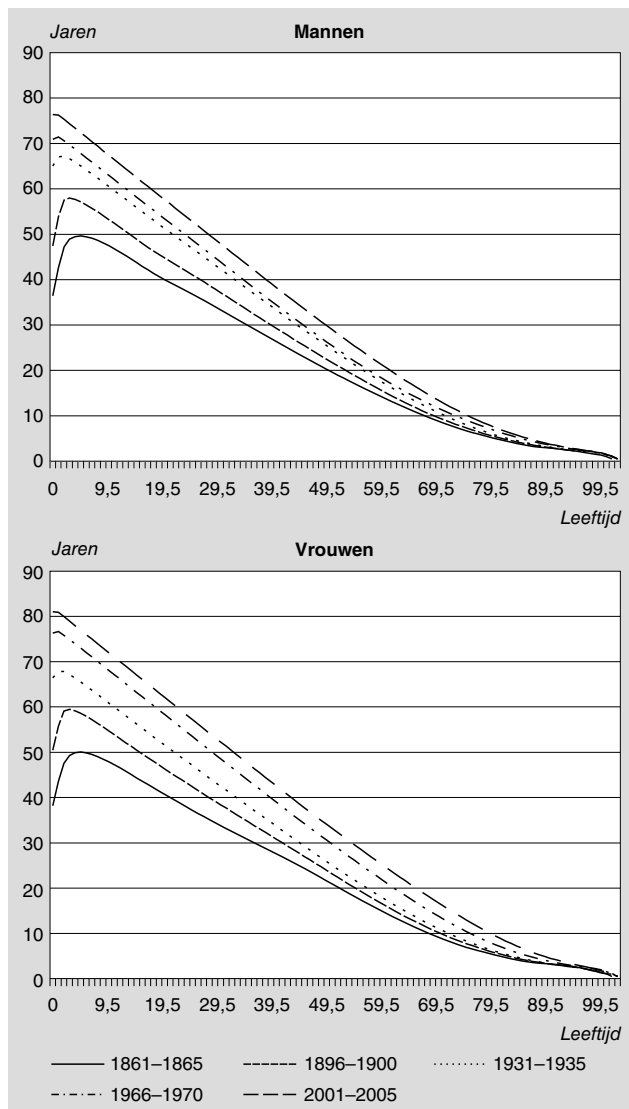
Geboortecohort	Mannen		Vrouwen	
	Periode ¹⁾	Cohort	Periode ¹⁾	Cohort
1861–1865	36,46	40,91	38,24	43,20
1881–1885	41,41	46,94	43,98	49,85
1901–1905	49,35	54,65	52,21	60,80

¹⁾ De periodetafel naar gemiddelde leeftijd op 1 januari

ode-overlevingstafel voor 1861–1865, die men (in theorie) in 1866 al had kunnen maken, gaf een levensverwachting voor mannen die 4,5 jaar lager was dan het aantal jaren dat het cohort uit die periode gemiddeld uiteindelijk heeft geleefd. Voor vrouwen geboren in de periode 1901–1905 is het verschil zelfs 8,6 jaar.

Het is niet ondenkbaar dat de huidige periodetafels uiteindelijk ook dergelijke verschillen met de cohortwaarnemingen zullen laten zien. Hoe groot de verschillen exact zijn, zal uiteraard pas over honderd jaar bekend zijn. Een verdere beschouwing van het verschil tussen periode- en cohort-overlevingstafels wordt gegeven in Van Poppel et al. (2005).

3. Resterende levensverwachting naar leeftijd en geslacht voor een vijftal perioden

9. Tot slot

De overlevingstafel is een krachtige techniek om het overlevings- en sterfjepatroon van een populatie te beschrijven en om de levensverwachting te berekenen. Omdat een cohort-overlevingstafel geen informatie kan geven over huidige bevolkingen, wordt overal ter wereld gebruik gemaakt van periode-overlevingstafels. Aan de berekening liggen de leeftijdsspecifieke sterftekansen ten grondslag. In de meeste landen worden deze geschat aan de hand van leeftijdsspecifieke sterftecijfers, maar het CBS berekent de leeftijdsspecifieke sterftekansen op twee verschillende manieren aan de hand van zeer gedetailleerde sterfte- en bevolkingsgegevens. Ook dan blijft echter gelden dat de uitkomsten van de periode-overlevingstafel met enige voorzichtigheid dienen te worden geïnterpreteerd, omdat er vanuit wordt gegaan dat de voor een bepaald jaar waargenomen leeftijdsspecifieke sterftekansen zullen aanhouden gedurende de rest van het leven van de in dat jaar levende populatie.

Literatuur

Poppel, F. van., I. Deerenberg, J. Wolleswinkel-van den Bosch en P. Ekamper, 2005, Hoe lang leefden wij? Historische veranderingen in de levensduur en het doodsoorzakenpatroon. *Bevolkingstrends*, 53(3), blz. 13–25.

Pressat, R., 1993, Location in Time. In: Bogue, D.J., E.E. Arriage, G.W. Rumsey en V. Prachuabmoh (eds.), *Readings in Population Research Methodology*. Vol 1, Basic tools, blz. 12–16. Social Development Center, Chicago.

Preston, S.H., P. Heuveline en M. Guillot, 2001, *Demography: Measuring and modeling population processes*. Blackwell publishers, Oxford (UK) / Malden (USA).

Prins, K. en H. Kuijper, 2007, Bevolkingsstatistieken onder het persoonskaartenstelsel en het GBA-stelsel: overeenkomsten en verschillen. *Bevolkingstrends* 55(1), blz 14–33.

Tabeau, E., F. van Poppel en F. Willekens, 1994, *Mortality in the Netherlands: The data base*. NIDI, Den Haag.

Tas, R.F.J., 1987, *Overlevingstafels naar geslacht en leeftijd, 1981–1985*. CBS Voorburg/Heerlen, september 1987.

Tas, R.F.J., 1998, *Overlevingstafels naar geslacht en leeftijd, 1991–1995*. CBS Voorburg/Heerlen, januari 1998.

Wunsch, G.J. en M.G. Termote, 1978, *Introduction to demographic analysis; principles and methods*. Plenum Press, New York.

Bijlage

Tabel
Periode overlevingstafel naar gemiddelde leeftijd op 1 januari, mannen, periode 2001-2005

Leeftijd (x)	Sterftequotiënt (${}_nq_x$)	Aantal levenden (l_x)	Aantal overledenen (${}_nd_x$)	Levensverwachting (e_x)
0	0,00482	100 000	482	76,42
0,5	0,00081	99 518	80	76,29
1,5	0,00034	99 438	34	75,35
2,5	0,00024	99 404	24	74,37
3,5	0,00021	99 380	21	73,39
4,5	0,00015	99 359	15	72,41
5,5	0,00016	99 344	16	71,42
6,5	0,00013	99 328	13	70,43
7,5	0,00014	99 315	14	69,44
8,5	0,00011	99 301	11	68,45
9,5	0,00012	99 291	12	67,45
10,5	0,00014	99 278	14	66,46
11,5	0,00015	99 264	15	65,47
12,5	0,00017	99 249	17	64,48
13,5	0,00018	99 232	18	63,49
14,5	0,00022	99 214	22	62,50
15,5	0,00031	99 192	31	61,52
16,5	0,00036	99 161	36	60,54
17,5	0,00043	99 125	42	59,56
18,5	0,00056	99 082	56	58,58
19,5	0,00062	99 027	61	57,62
20,5	0,00052	98 966	52	56,65
21,5	0,00049	98 914	49	55,68
22,5	0,00059	98 865	59	54,71
23,5	0,00054	98 807	53	53,74
24,5	0,00057	98 753	57	52,77
25,5	0,00056	98 697	55	51,80
26,5	0,00056	98 642	55	50,83
27,5	0,00057	98 587	56	49,86
28,5	0,00065	98 530	64	48,88
29,5	0,00067	98 466	66	47,92
30,5	0,00068	98 400	67	46,95
31,5	0,00069	98 333	68	45,98
32,5	0,00065	98 265	64	45,01
33,5	0,00079	98 201	77	44,04
34,5	0,00083	98 124	81	43,07
35,5	0,00088	98 042	86	42,11
36,5	0,00092	97 957	90	41,15
37,5	0,00101	97 866	99	40,18
38,5	0,00111	97 767	108	39,22
39,5	0,00119	97 659	116	38,27
40,5	0,00130	97 543	127	37,31
41,5	0,00149	97 416	145	36,36
42,5	0,00172	97 271	168	35,41
43,5	0,00183	97 103	177	34,47
44,5	0,00208	96 926	202	33,53
45,5	0,00223	96 724	216	32,60
46,5	0,00246	96 508	237	31,68
47,5	0,00284	96 271	274	30,75
48,5	0,00303	95 998	291	29,84
49,5	0,00355	95 707	340	28,93

Tabel (vervolg)
Periode overlevingstafel naar gemiddelde leeftijd op 1 januari, mannen, periode 2001-2005

Leeftijd (x)	Sterftequotiënt (${}_nq_x$)	Aantal levenden (l_x)	Aantal overledenen (${}_nd_x$)	Levensverwachting (e_x)
50,5	0,00382	95 367	365	28,03
51,5	0,00414	95 002	393	27,13
52,5	0,00460	94 609	435	26,25
53,5	0,00496	94 175	467	25,36
54,5	0,00569	93 707	534	24,49
55,5	0,00609	93 174	567	23,63
56,5	0,00666	92 607	617	22,77
57,5	0,00778	91 990	715	21,92
58,5	0,00813	91 275	742	21,08
59,5	0,00937	90 532	848	20,25
60,5	0,00992	89 684	889	19,44
61,5	0,01143	88 794	1 015	18,63
62,5	0,01220	87 779	1 071	17,84
63,5	0,01402	86 708	1 216	17,05
64,5	0,01544	85 493	1 320	16,29
65,5	0,01720	84 173	1 448	15,54
66,5	0,01920	82 725	1 589	14,80
67,5	0,02146	81 136	1 741	14,08
68,5	0,02399	79 395	1 905	13,38
69,5	0,02664	77 490	2 064	12,69
70,5	0,03001	75 426	2 263	12,03
71,5	0,03337	73 162	2 442	11,38
72,5	0,03807	70 721	2 692	10,76
73,5	0,04181	68 028	2 844	10,17
74,5	0,04581	65 184	2 986	9,59
75,5	0,05096	62 198	3 170	9,02
76,5	0,05633	59 028	3 325	8,48
77,5	0,06364	55 703	3 545	7,96
78,5	0,07009	52 158	3 656	7,47
79,5	0,07734	48 502	3 751	6,99
80,5	0,08869	44 751	3 969	6,53
81,5	0,09505	40 782	3 876	6,12
82,5	0,10494	36 906	3 873	5,71
83,5	0,11738	33 033	3 877	5,32
84,5	0,12842	29 155	3 744	4,96
85,5	0,13894	25 411	3 531	4,62
86,5	0,15845	21 881	3 467	4,29
87,5	0,17114	18 413	3 151	4,00
88,5	0,18850	15 262	2 877	3,72
89,5	0,20282	12 385	2 512	3,47
90,5	0,22178	9 873	2 190	3,23
91,5	0,23662	7 684	1 818	3,01
92,5	0,25624	5 866	1 503	2,78
93,5	0,28478	4 363	1 242	2,57
94,5	0,29348	3 120	916	2,39
95,5	0,32725	2 204	721	2,18
96,5	0,33672	1 483	499	2,00
97,5	0,37309	984	367	1,76
98,5	0,37736	617	233	1,51
99,5	0,38800	384	149	1,12
100,5+	1,00000	235	235	0,51

Tabellen

Maand-, kwartaal- en jaarcijfers

Bevolking, stand en dynamiek

Jaar	Levend-geborenen	Overledenen	Buitenlandse migratie		Totale bevolkings-groei ²⁾	Aantal inwoners aan einde van de periode	Verhuisde personen		Huwelijks-sluitingen	Echt-scheidingen
			Immigratie	Emigratie ¹⁾			Tussen gemeenten	Binnen gemeenten		
Jaar										
2002	202 083	142 355	121 250	96 918	87 287	16 192 572	628 947	966 979	85 808	33 179
2003	200 297	141 936	104 514	104 831	65 460	16 258 032	616 190	950 321	80 427	31 479
2004	194 007	136 553	94 019	110 235	47 494	16 305 526	617 925	970 322	73 441	31 098
2005	187 910	136 402	92 297	115 121	28 684	16 334 210	642 089	1 009 486	72 263	31 905
2006	185 057	135 372	101 150	127 053	23 782	16 357 992	652 302	1 025 817	72 369	31 734
Kwartaal										
2005										
1e kwartaal	46 225	38 591	20 626	26 304	1 956	16 307 482	146 741	241 661	9 227	7 934
2e kwartaal	46 857	33 550	18 627	26 820	5 114	16 312 596	142 305	242 787	25 032	8 256
3e kwartaal	49 300	30 753	30 804	34 372	14 979	16 327 575	190 788	262 688	25 437	7 969
4e kwartaal	45 528	33 508	22 240	27 625	6 635	16 334 210	162 255	262 350	12 567	7 746
2006										
1e kwartaal	45 331	36 327	22 633	31 757	-120	16 334 090	160 698	264 927	9 990	8 353
2e kwartaal	45 387	33 230	21 025	30 596	2 586	16 336 676	143 515	247 386	25 257	8 251
3e kwartaal	48 384	32 971	34 041	37 213	12 241	16 348 917	189 404	255 085	24 622	7 566
4e kwartaal	45 955	32 844	23 451	27 487	9 075	16 357 992	158 685	258 419	12 500	7 564
2007										
1e kwartaal	44 080	35 157	25 690	28 865	5 748	16 363 740	157 865	257 000	9 682	8 312
2e kwartaal	43 721	32 214	23 949	26 481	8 975	16 372 715	142 915	242 265	23 566	8 258
Maand										
2005										
januari	15 678	12 544	6 935	8 618	1 451	16 306 977	51 031	80 711	2 733	2 666
februari	14 671	12 264	6 844	8 340	911	16 307 888	46 528	76 478	3 045	2 432
maart	15 876	13 783	6 847	9 346	-406	16 307 482	49 182	84 472	3 449	2 836
april	15 563	11 214	6 339	9 301	1 387	16 308 869	48 055	82 998	5 542	2 888
mei	15 711	11 453	5 699	7 807	2 150	16 311 019	44 487	75 508	10 072	2 566
juni	15 583	10 883	6 589	9 712	1 577	16 312 596	49 763	84 281	9 418	2 802
juli	16 405	10 381	7 576	10 958	2 642	16 315 238	58 352	86 281	7 516	2 611
augustus	16 701	10 348	10 263	12 343	4 273	16 319 511	67 470	87 299	7 840	2 683
september	16 194	10 024	12 965	11 071	8 064	16 327 575	64 966	89 108	10 081	2 675
oktober	16 024	10 805	8 457	10 433	3 243	16 330 818	55 855	87 964	4 956	2 434
november	14 728	10 796	7 528	10 348	1 112	16 331 930	52 902	84 705	3 641	2 693
december	1 476	11 907	6 255	6 844	2 280	16 334 210	53 498	89 681	3 970	2 619
2006										
januari	15 399	12 261	7 426	10 059	505	16 334 715	56 310	89 420	2 931	2 903
februari	14 286	11 377	7 450	9 615	744	16 335 459	49 903	81 948	3 170	2 550
maart	15 646	12 689	7 757	12 083	-1 369	16 334 090	54 485	93 559	3 889	2 900
april	14 543	11 474	6 466	10 066	-531	16 333 559	44 851	76 937	4 850	2 456
mei	15 673	10 992	7 221	10 861	1 041	16 334 600	48 574	83 716	8 037	2 912
juni	15 171	10 764	7 338	9 669	2 076	16 336 676	50 090	867 33	12 370	2 883
juli	15 999	12 164	8 614	11 872	577	16 337 253	58 291	8 5794	6 712	2 464
augustus	16 262	10 409	11 694	12 467	5 080	16 342 333	69 244	8 6112	7 297	2 655
september	16 123	10 398	13 733	12 874	6 584	16 348 917	61 869	8 3179	10 613	2 447
oktober	16 144	10 349	9 631	11 665	3 761	16 352 678	55 680	85 790	5 184	2 592
november	15 005	10 865	7 782	11 628	294	16 352 972	54 048	88 393	3 506	2 698
december	14 806	11 630	6 038	4 194	5 020	16 357 992	48 957	8 436	3 810	2 274
2007										
januari	14 986	12 226	9 069	11 370	459	16 358 451	57 083	89 275	2 764	2 910
februari	13 894	10 893	8 634	7 945	3 690	16 362 141	49 359	79 251	3 148	2 394
maart	15 200	12 038	7 987	9 550	1 599	16 363 740	51 423	88 474	3 770	3 008
april	13 934	11 028	7 423	7 935	2 394	16 366 134	44 494	74 473	4 659	2 645
mei	15 144	10 795	7 488	8 915	2 922	16 369 056	48 362	83 015	7 998	2 901
juni	14 643	10 391	9 038	9 631	3 659	16 372 715	50 059	84 777	10 909	2 712

¹⁾ Inclusief saldo administratieve correcties.

²⁾ Inclusief het verschil tussen het officieel vastgestelde en het berekende inwonertal (overige correcties).

N.B. De cijfers voor 2006 en eerder zijn definitief.

Voor technische toelichting en verklaring van termen zie toelichting 2, blz. 79.

Technische toelichting en verklaring van termen

Toelichting 1

Bevolkingsgroei en correcties

Het CBS stelt statistieken over de bevolkingsgroei samen op basis van informatie uit de Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens (GBA) van alle Nederlandse gemeenten. De bevolkingsgroei bestaat uit vier componenten: geboorte, sterfte, immigratie en emigratie. Aan het inschrijvingscriterium voor immigratie wordt voldaan indien de verwachte verblijfsduur in Nederland in het halfjaar volgend op de vestiging ten minste vier maanden bedraagt. Voor de emigratie geldt dat de verwachte verblijfsduur in het buitenland in het jaar volgend op het vertrek ten minste acht maanden bedraagt. Niet alle mutaties worden bij gemeenten gemeld. Als een gemeente vaststelt dat een persoon niet woont op het adres waar hij of zij staat ingeschreven, vindt een administratieve afvoering plaats. Als later wordt vastgesteld dat de desbetreffende persoon toch op hetzelfde adres of op een ander adresverblijft, vindt een administratieve opneming plaats. Het saldo van deze administratieve correcties betreft vooral personen die uit Nederland zijn vertrokken zonder dit bij de gemeente te hebben gemeld. Daarom wordt het saldo van deze correcties meegeteld in de emigratie. Daarnaast worden door het CBS correcties uitgevoerd, omdat de informatie die het CBS ontvangt over de bevolkingsgroei inclusief administratieve correcties niet exact overeenkomt met het verschil tussen de inwonertallen in twee opeenvolgende jaren. Vanaf 2001 worden deze overige correcties meegeteld in het cijfer van de bevolkingsgroei van december. In de jaren voor 2001 werden ze verdisconteerd over alle maanden van het jaar.

Toelichting 2

Tabellen

De cijfers in de tabellen hebben betrekking op personen die in de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA; vóór 1 oktober 1994: het persoonsregister) van de Nederlandse gemeenten als ingezetene zijn opgenomen (de 'de jure' bevolking). In principe wordt iedereen die voor onbepaalde tijd in Nederland woonachtig is, opgenomen in de basisadministratie van de gemeente waar hoofdzakelijk nachtrust wordt genoten (de gemeente van inschrijving of woongemeente). Een beperkt aantal personen zonder vaste gemeente van inschrijving maar wel behorende tot de 'de jure' bevolking van Nederland staan ingeschreven in de basisadministratie van de gemeente 's-Gravenhage.

De gegevens over de (bevolking in) huishoudens zijn afkomstig uit de Huishoudensstatistiek en hebben betrekking op particuliere en institutionele huishoudens. De cijfers zijn gebaseerd op integrale gegevens afkomstig uit de GBA aangevuld met informatie afkomstig uit de Enquête Beroepsbevolking (EBB), welke gegevens bevat over personen en huishoudens op adressen.

De opgenomen prognoses zijn afkomstig uit de meest re-

cente lange-termijnprognoses: Bevolkingsprognose 2002–2050 en Allochtonenprognose 2002–2050.

De leeftijd die in de tabellen is vermeld (tenzij anders vermeld), is het verschil tussen het kalenderjaar van de desbetreffende demografische gebeurtenis en het kalenderjaar van geboorte.

Verklaring van termen

administratieve correcties Deze correcties worden gevormd door opnemingen in respectievelijk afvoeringen uit de Gemeentelijke Basisadministratie anders dan door geboorte, sterfte, vestiging, vertrek of gemeentegrenswijziging. Het grootste deel van de administratieve correcties betreft personen waarvan de gemeentelijke overheid na onderzoek heeft vastgesteld dat ze niet meer in de gemeente op een adres woonachtig zijn en veelal naar het buitenland zijn vertrokken. Opnemingen betreft veelal personen die toch weer opduiken (in dezelfde of een andere gemeente) en in de gemeentelijke bevolkingsadministratie worden opgenomen. Het saldo van de administratieve correcties betreft dus personen die worden uitgeschreven bij een Nederlandse gemeente zonder dat daar een inschrijving in een andere Nederlandse gemeente tegenover staat. Om deze reden wordt het saldo opgeteld bij de buitenlandse emigratie (en het migratiesaldo).

adoptie (verkrijging van het Nederlanderschap door) Niet-Nederlandse kinderen van wie de adoptie door een Nederlandse, de Nederlands-Antilliaanse of Arubaanse rechter wordt uitgesproken verkrijgen het Nederlanderschap als ten minste één van de adoptiefouders Nederlander is.

allochtonen Personen van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren. Allochtonen die zelf in het buitenland zijn geboren vormen de eerste generatie en allochtonen die in Nederland zijn geboren de tweede generatie. Allochtonen van de eerste generatie worden onderverdeeld in de herkomstgroeperingen westers en niet-westers op grond van hun geboorteland. Ze worden tot de niet-westerse allochtonen gerekend als ze zijn geboren in Turkije, Afrika, Latijns-Amerika of Azië met uitzondering van Japan en Indonesië. Op grond van hun sociaal-economische positie worden allochtonen uit Japan en Indonesië tot de westerse allochtonen gerekend. Wat Indonesië betreft gaat het vooral om mensen die in voormalig Nederlands Indië zijn geboren. De tweede generatie wordt onderverdeeld in de herkomstgroeperingen westers en niet-westers op grond van het geboorteland van hun moeder. Is dat Nederland, dan is het geboorteland van de vader bepalend. Voor de tweede generatie is het onderscheid tussen westers en niet-westers gebaseerd op dezelfde landenindeling als voor de eerste generatie.

asielverzoek Een schriftelijke wens om in de zin van het Verdrag van Genève van 1951 als vluchteling te worden erkend. Inwilliging van het asielverzoek leidt tot een verblijfsrechtelijke status. Een ingewilligd verzoek kan betrekking hebben op een aanvraag uit hetzelfde jaar of een eerder jaar. Als het verzoek om toelating definitief is afgewezen, vindt verwijdering van de asielzoeker plaats. Er zijn drie soorten verwijderingen, te weten uitzetting, vertrek onder toezicht en

controle adres na aanzegging. Het aantal asielaanvragen wordt geregistreerd door het ministerie van Justitie, de bron voor deze cijfers. In Nederland wordt één aanvraag per persoon ingediend.

asielzoekers Personen die om uiteenlopende redenen hun land hebben verlaten om in een ander land, in dit geval in Nederland, bescherming of asiel te zoeken. De cijfers zijn afkomstig van het Ministerie van Justitie. De asielzoekers in een bepaald jaar worden niet allen ook als immigrant in dat jaar geteld. Voor dat laatste is inschrijving in een gemeentelijke basisadministratie vereist. Asielzoekers worden niet direct na aankomst als immigrant ingeschreven in de gemeentelijke basisadministratie. Voor degenen die in de centrale opvang zitten, gebeurt dit pas als zij 'statushouder' zijn geworden, of langer dan een halfjaar in een opvangcentrum verblijven. Degenen die buiten de centrale opvang onderdak hebben, worden ingeschreven mits zij rechtmatig in Nederland verblijven. De criteria voor rechtmatig verblijf zijn vermeld in artikel 8 van de Vreemdelingenwet. Nadat het CBS bericht van inschrijving in de GBA heeft ontvangen, wordt de (voormalige) asielzoeker als immigrant geteld.

A-status Een A-status werd verleend aan asielzoekers die gegronde redenen hadden om te vrezen voor vervolging in de zin van het Verdrag van Genève en de Vreemdelingenwet. Zij werden toegelaten als politiek vluchteling en kregen de vluchtelingenstatus. Dit is een definitieve verblijfsvergunning. Vanaf 1 april 2001 wordt deze status niet meer verstrekt.

autochtonen Personen van wie beide ouders in Nederland zijn geboren.

buitenlandse migratie De statistiek van de buitenlandse migratie heeft betrekking op alle personen die aangifte doen van het feit dat zij zich in Nederland vestigen of Nederland verlaten. Voor de immigratie wordt aan het inschrijvingscriterium voldaan als de verwachte verblijfsduur in Nederland in het halfjaar volgend op de vestiging ten minste vier maanden bedraagt. Voor de emigratie geldt dat de verwachte verblijfsduur in het buitenland in het jaar volgend op het vertrek ten minste acht maanden bedraagt.

controle adres na aanzegging Vertrek op eigen gelegenheid, waarbij - na controle door de politie van het laatstbekende huisadres - zal worden geregistreerd of iemand daadwerkelijk is vertrokken.

doodgeborenen De gegevens over doodgeborenen hebben sinds 1991 betrekking op de kinderen die na een zwangerschapsduur van ten minste 24 weken ter wereld zijn gekomen en die na de geboorte geen enkel teken van levensverrichting hebben vertoond (ademhaling, hartactie, spieractie). Daarnaast worden overeenkomstig de aanbeveling van de Wereld Gezondheidsorganisatie de doodgeborenen kinderen met een zwangerschapsduur van 28 weken of meer apart onderscheiden.

doodsoorzaken Betreffen steeds primaire doodsoorzaken. Slechts één ziekte of gebeurtenis kan worden aangemerkt als primaire doodsoorzaak, namelijk de ziekte of de gebeurtenis waarmee de keten van gebeurtenissen die tot de dood leidde, een aanvang nam.

echtelijk Een geboorte wordt als echtelijk aangeduid als de moeder op het moment van de geboorte wettig gehuwd is of als zij weduwe is en het kind is geboren binnen 306 dagen na het overlijden van haar (mannelijke) echtgenoot. Alle andere geboorten worden niet-echtelijk genoemd. Het gaat bij

niet-echtelijke geboorten dus om geboorten uit vrouwen die ongehuwd of gescheiden zijn of ten minste 306 dagen vóór de geboorte van het kind zijn verweduwd.

echtscheidingen Over de periode tot en met september 1994 hebben de aantallen echtscheidingen uitsluitend betrekking op de door een Nederlandse rechter uitgesproken vonnissen die zijn ingeschreven in de registers van de burgerlijke stand. Het maakte daarbij niet uit of de van echtscheidenden al dan niet tot de geregistreerde bevolking van Nederland behoorden. Vanaf oktober 1994 zijn alleen de echtscheidingen geteld waarbij ten minste één van de betrokken partners als ingezetene in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente is opgenomen. Het maakt daarbij niet uit of de echtscheiding al dan niet door een Nederlandse rechter is uitgesproken.

eerste generatie allochtonen Zie onder allochtonen.

emigratie Zie onder buitenlandse migratie.

erkenning (verkrijging van het Nederlanderschap door) Niet-Nederlandse kinderen die voor het bereiken van de meerderjarigheid door een Nederlandse vader worden erkend of door diens huwelijk worden gewettigd.

geboorten Betreft bevallingen, ongeacht de levensvatbaarheid van de kinderen.

Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens De GBA (Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens) is een geautomatiseerd persoonsregistratiesysteem van de gemeenten, in werking sinds 1 oktober 1994.

gestandaardiseerde sterfte Bij het (indirect) gestandaardiseerd sterftecijfer zijn de effecten van de verschillen in de samenstelling van de bevolking naar leeftijd en geslacht tussen de diverse jaren uitgeschakeld. De gemiddelde bevolking naar leeftijd en geslacht van Nederland over 1990 heeft als standaardbevolking gediend.

herkomstgroepering Zie onder allochtonen.

huishoudens Een verzameling van één of meer personen die een woonruimte bewoont en daar zichzelf voorziet, of door derden wordt voorzien, in dagelijkse levensbehoeften. Onderscheiden worden particuliere en institutionele huishoudens. Een particulier huishouden bestaat uit één of meer personen die alleen of samen in een woonruimte gehuisvest zijn en zelf in hun dagelijkse levensbehoeften voorzien. Institutionele huishoudens bestaan uit twee of meer personen voor wie in huisvesting en in dagelijkse levensbehoeften door derden bedrijfsmatig wordt voorzien. Het betreft de bewoners van instellingen zoals verpleeg-, bejaarden- en kindertehuizen, revalidatiecentra en gevangenissen die daar in principe langer dan een jaar (zullen) verblijven.

huwelijkssluiting Over de periode tot en met september 1994 hebben de huwelijkssluitingen betrekking op alle in Nederland gesloten huwelijken, ongeacht of de huwendes al dan niet tot de geregistreerde bevolking van Nederland behoorden. Vanaf oktober 1994 worden alle huwelijken geteld waarvan ten minste één van de huwelijkspartners als ingezetene in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente is opgenomen, ongeacht het land waar het huwelijk is gesloten.

Sinds 1 april 2001 is het in Nederland ook voor paren van gelijk geslacht mogelijk in het huwelijk te treden.

huwende personen Alle personen die op het moment van huwelijkssluiting in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente als ingezetene staan ingeschreven.

immigratie Zie buitenlandse migratie.

ingewilligde asielverzoeken Een ingewilligd asielverzoek kan betrekking hebben op een asielaanvraag uit hetzelfde of een vorig jaar. Personen van wie het asielverzoek wordt ingewilligd, krijgen een verblijfsrechtelijke status. Het gaat om personen aan wie een A-status werd verleend, een VTV (Vergunning tot Verblijf) of een VVTV (Voorwaardelijke Vergunning tot Verblijf).

institutionele huishoudens Zie onder huishoudens. legitimiteit Binnen (echtelijk) of buiten (niet-echtelijk) het huwelijk geboren.

levendgeborenen Geborenen die enig teken van leven hebben vertoond, ongeacht de zwangerschapsduur.

levensverwachting Zie onder overlevingstafels. naturalisatie (verkrijging van het Nederlanderschap door) Verlening van het Nederlanderschap vindt plaats door middel van zelfstandige- of medenaturalisatie. Het Nederlanderschap kan, onder bepaalde voorwaarden, worden verleend aan niet-Nederlanders die daarom verzoeken en meerderjarig zijn (zelfstandige naturalisatie). Medenaturalisatie betreft minderjarige kinderen die delen in de naturalisatie van de ouder(s).

niet-echtelijk Zie onder echtelijk.

niet-westers Zie onder allochtonen.

optie (verkrijging van het Nederlanderschap door) Onder bepaalde voorwaarden kan voor de Nederlandse nationaliteit geopteerd worden.

overlevingstafels Deze geven aan, hoeveel van 100 duizend pasgeboren jongens, respectievelijk meisjes de leeftijd van $\_$, 1 $\_$, 2 $\_$ jaar, enz. zullen bereiken op basis van de sterfteverhoudingen, die bij de bevolking gedurende een bepaalde periode zijn waargenomen. Tevens kan worden afgelezen hoe oud deze kinderen gemiddeld zullen worden. Bij iedere leeftijd staat in de overlevingstafel de levensverwachting vermeld. Dit geeft het aantal jaren aan dat de desbetreffende groep gemiddeld nog zal leven.

particuliere huishoudens Zie onder huishoudens. partnerschapsregistratie De registratie (ingevoerd per 1 januari 1998) is mogelijk voor paren van gelijk en van verschillend geslacht. In de meeste opzichten is het geregistreerd partnerschap vergelijkbaar met het huwelijk. Een duidelijk onderscheid tussen het geregistreerd partnerschap en het huwelijk betreft evenwel de relatie tussen de partners en de eventuele kinderen. Als een vrouw die geregistreerd partner is, een kind krijgt, is zij weliswaar automatisch de moeder van haar kind, maar haar mannelijke geregistreerd partner is alleen dan de juridische vader als hij, met toestemming van de moeder, het kind erkent.

perinatale sterfte Dit cijfer omvat de doodgeborenen na een zwangerschap van ten minste 28 weken (overeenkomstig de aanbeveling van de Wereld Gezondheidsorganisatie) en de overledenen binnen 1 week na de geboorte.

positie in het huishouden Zie onder huishoudens.

referentiepersoon De referentiepersoon is een statistische entiteit bedoeld om kenmerken van huishoudens aan te ontleen. Als sprake is van een paar dan wordt de man als referentiepersoon aangeduid. In geval van een paar van gelijk geslacht wordt de oudste van het paar als referentiepersoon aangeduid.

totaal echtscheidingspercentage Geeft het percentage huwelijken aan dat tot echtscheiding zal komen als in de toekomst dezelfde kansen op sterfte en echtscheiding blijven gelden als in het waargenomen kalenderjaar.

totaal vruchtbaarheidscijfer Dit cijfer kan worden opgevat als het gemiddelde aantal kinderen dat een vrouw krijgt of nog zal krijgen als de in het verslagjaar waargenomen leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers gedurende haar hele vruchtbare levensfase zouden gelden.

tweede generatie allochtonen Zie onder allochtonen.

uitzettingen Er vindt een fysieke verwijdering uit Nederland plaats ('verwijdering met de sterke arm').

van echt scheidende personen De betrokken personen die ten tijde van de inschrijving van het bedoelde vonnis in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente als ingezetene zijn ingeschreven.

vergunning voor asiel bepaalde tijd De VVA (Vergunning Voor Asiel) bepaalde tijd is ingevoerd per 1 april 2001. De vergunning wordt voor maximaal drie jaar afgegeven. Deze personen mogen werken op voorwaarde dat hun werkgever beschikt over een daartoe vereiste tewerkstellingsvergunning.

vergunning voor asiel onbepaalde tijd De VVA (Vergunning Voor Asiel) onbepaalde tijd is ingevoerd per 1 april 2001. Deze personen zijn vrij op de arbeidsmarkt (tewerkstellingsvergunning is niet vereist).

vergunning tot verblijf Asielzoekers aan wie een VTV (Vergunning tot Verblijf) werd verleend, werden niet erkend als politiek vluchteling maar werden toegelaten op grond van humanitaire overwegingen. Deze tijdelijke verblijfsvergunning gold voor een periode van maximaal vijf jaar. Vanaf 1 april 2001 wordt zij niet meer verstrekt.

verhuisde personen Hieronder worden verstaan alle verhuisde personen binnen Nederland die leiden tot verandering van gemeente van inschrijving (ook wel binnenlandse migratie genoemd) en verhuisde personen binnen een zelfde gemeente. De veranderingen van gemeente van inschrijving die in verband met grenswijzigingen tussen resp. samenvoeging van gemeenten in de basisadministratie worden geregistreerd, worden niet als verhuizing beschouwd.

vertrek onder toezicht Vertrek van afgewezen asielzoeker op eigen gelegenheid, waarbij - ter controle op het vertrek van de desbetreffende persoon - de reispapieren worden gezonden aan de doorlaatpost waarlangs de persoon Nederland zal verlaten.

verweduwende personen Personen die ten tijde van het overlijden van hun partner in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente als ingezetene staan ingeschreven.

verwijderde asielzoekers Verwijderingen vinden plaats als blijkt dat een asielzoeker niet (of niet langer) in Nederland mag verblijven, aangezien het verzoek om toelating definitief is afgewezen.

voorwaardelijke vergunning tot verblijf De VVTV (Voorwaardelijke Vergunning tot Verblijf) werd toegekend aan asielzoekers die vooralsnog niet naar hun land konden terugkeren omdat de situatie daar te gevaarlijk werd geacht. Deze verblijfsvergunning gold voor een periode van maximaal drie jaar. Vanaf 1 april 2001 wordt zij niet meer verstrekt.

westers Zie onder allochtonen.

wonend in instelling Zie onder huishoudens.

zuigelingensterfte Dit is de sterfte van kinderen jonger dan 1 jaar (dus voordat zij hun eerste verjaardag hebben bereikt).

Demografie op het web

StatLine

De cijfers van het CBS zijn beschikbaar via internet. Via internet kunt u toegang verkrijgen tot StatLine, de elektronische databank van het CBS. In StatLine vindt u statistische informatie over vele maatschappelijke en economische onderwerpen in de vorm van tabellen en grafieken. Deze resultaten kunt u bekijken, printen of opslaan. Naast de mogelijkheid om te zoeken met trefwoorden, kan met behulp van een Webselector een keuze worden gemaakt uit alle publicaties die zijn opgenomen in StatLine.

Hoe vindt u bevolkingscijfers in StatLine?

In StatLine zijn veel cijfers over bevolking te vinden. De snelste manier om deze cijfers te vinden, is als volgt. Ga naar de openingspagina van de CBS homepage (www.cbs.nl) en druk op de knop 'StatLine databank' aan de rechterzijde. U krijgt dan een scherm waarin u een zoekopdracht kunt geven (figuur 1). Als u op 'Selecteren' klikt, krijgt u een scherm met de themastructuur binnen StatLine te zien, de 'StatLine Webselector' (figuur 2).

Binnen de Webselector kunt u via de themastructuur snel gegevens over bevolking opvragen. Door op het plusje voor 'Mens en maatschappij' te klikken, komt u bij 'Bevolking' terecht. Als u vervolgens op het plusje voor 'Bevolking' klikt, krijgt u een lijst met publicaties en submappen (figuur 3). In de submappen vindt u informatie over bijvoorbeeld huishoudens, geboorte en immigratie en emigratie.

Ter illustratie is in figuur 3 de publicatie 'Bevolkings; kerncijfers' geselecteerd. In het rechterdeel van de Webselector ziet u vervolgens een overzicht van de onderwerpen in deze publicatie. Hier kunt u door binnen de tabbladen 'Onderwerpen' en 'Perioden' te selecteren uw eigen tabel samenstellen. Als u uw tabel heeft samengesteld, drukt u op 'Gegevens tonen' onderaan het scherm. U krijgt nu de tabel op het scherm te zien. Uiteraard kunt u deze tabel afdrukken of opslaan op schijf. Als u op het pictogram met de diskette ('tabel bewaren') links van de tabel klikt, krijgt u de keuze om de tabel op te slaan in excel-formaat of enig ander formaat. Via het pictogram met de drie mapjes ('tabel selecteren') links van de tabel kunt u terugkeren naar de webselector.

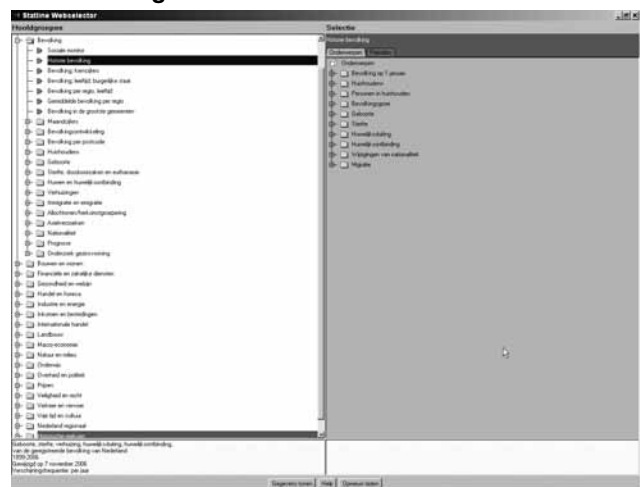
1. Zoeken in StatLine

2. StatLine Webselector

3. Bevolking in StatLine

Inhoudsopgave vanaf 1e kwartaal 2003

	Kwartaal	Jaar	Pag.
Bevolkingsstructuur en –ontwikkeling			
– Groei Nederlandse bevolking neemt af	I	2003	4
– Demografie van de jeugd, 2002	I	2003	11–20
– Relatief sterke toename honderdplussers	I	2003	67–70
– Tempo bevolkingsgroei blijft afnemen	II	2003	4
– Demografie van Nederland, 2003	IV	2003	12–30
– Administratieve correcties in de bevolkingsstatistieken	IV	2003	46–51
– Laagste bevolkingsgroei in twintig jaar	II	2004	4
– Grootste vertrekoverschot sinds jaren vijftig	III	2004	4
– Bijna 1300 honderdplussers	III	2004	6
– Bevolkingsgroei verder gedaald	IV	2004	4
– Bevolkingsgroei in de EU-25 en in Nederland	IV	2004	9
– Bevolkingsdichtheid	IV	2004	10
– Bevolkingsgroei in 2004 gehalveerd	I	2005	4
– Bevolkingsgroei blijft laag	II	2005	4
– Verleden en toekomst van de alleroudsten in Nederland	II	2005	93–97
– Bevolkingsgroei eerste helft 2005 uitzonderlijk laag	III	2005	4
– Dalende geboorte remt bevolkingsgroei	IV	2005	4
– Bevolkingsconcentraties: van kleine kernen tot grote agglomeraties	IV	2005	14–21
– Daling bevolkingsgroei houdt aan	I	2006	4
– Ruimtelijke verspreiding van bevolkingskernen in Nederland	I	2006	48–53
– Nederland minder grijs dan Europa	II	2006	9
– Demografische levensloop van vijftigers	II	2006	15–23
– Bevolking groeit nauwelijks meer	III	2006	4
– Demografie van Nederland, 2006	IV	2006	14–33
– Afname potentiële beroepsbevolking begint	I	2007	4
– Bevolkingstatistieken onder het persoonskaartenstelsel en het GBA-stelstel: overeenkomsten en verschillen	I	2007	14–33
– Bevolking groeit weer sneller	III	2007	4
– Een terugblik op het ouderlijk gezin	III	2007	15–19
– Stad uit balans: een grotere kloof tussen arme en rijke wijken?	III	2007	32–37
Bevolking naar regio			
– Aandeel niet-westerse allochtonen in Amsterdam	I	2004	8
– Ontwikkeling van het aantal gemeenten sinds 1900	I	2004	56–57
– Top-25 van gemeenten met grote gezinnen	II	2004	7
– Aandeel niet-westerse allochtonen per buurt, Rotterdam	II	2004	12
– Bevolkingsdynamiek in de 4 grote steden	II	2004	59–68
– Top-10 van gemeenten naar de vier grote niet-westerse herkomstgroeperingen	III	2004	7
– Kinderrijke buurten in Amsterdam en Rotterdam	III	2004	12
– Grote gemeenten groeien het snelst	I	2005	5
– Gemeenten naar geslachtsverhouding onder twintigers	I	2005	6
– Aandeel 65- plussers per buurt, Amsterdam en Rotterdam	I	2005	10
– Een eeuw gemeentelijke herindelingen	II	2005	63–64
– Gemeenten naar aandeel westerse allochtonen	III	2005	6
– Aandeel niet-westerse allochtonen per gemeente, 2005	III	2005	7
– Aandeel Marokkanen per buurt, Amsterdam en Utrecht	III	2005	10
– Echtscheidingen per gemeente	IV	2005	7
– Aandeel gezinnen met drie of meer kinderen naar gemeente	IV	2005	8
– Aandeel niet-westerse allochtonen in Rotterdam	IV	2005	11
– Regionale verschillen in de vruchtbaarheid van autochtonen en allochtonen	IV	2005	25–29
– Geografische verschillen in de kans om door moord of doodslag te overlijden	IV	2005	61–68
– Populaire huwelijksgemeenten	I	2006	7
– Gemiddeld inkomen per inwoner per buurt, Amsterdam en Rotterdam	I	2006	12

– De prijs van migratie: selectieve verhuisstromen van de vier grote steden	I	2006	37–44
– Regionale verscheidenheid in bevolkingsconcentraties; Deel 1: Gemiddelde leeftijd en leeftijdsopbouw	I	2006	54–60
– Aandeel 65-plussers per gemeente	II	2006	7
– Regionale verscheidenheid in bevolkingsconcentraties; Deel 2: Huishoudensgrootte	II	2006	48–54
– Regionale verscheidenheid in bevolkingsconcentraties; Deel 3: Werkzame beroepsbevolking	II	2006	55–62
– Bevolkingsdichtheid per gemeente	III	2006	7
– Bevolkingsgroei per 1000 inwoners per COROP-gebied, 2005	III	2006	8
– Aandeel 0-14-jarigen in Haagse en Utrechtse buurten	III	2006	11
– Aandeel eenpersoonshuishoudens per gemeente, 2006	IV	2006	7
– Gemiddeld inkomen per buurt, Den Haag en Utrecht	IV	2006	11
– Aandeel Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen/Arubanen in Amsterdamse buurten	I	2007	11
– Gescheiden veertigers en vijftigers per gemeente	II	2007	7
– Bevolkingsdichtheid per buurt, Den Haag en Amsterdam, 2006	II	2007	10
– Geboren Amsterdammers per gemeente, 2004	III	2007	9
– Amsterdammers in Amsterdam	III	2007	12

Bevolking naar nationaliteit en geboorteland

– Alloctonenprognose 2002–2050: bijna twee miljoen niet- westerse alloctonen in 2010	I	2003	34–41
– Demografie van de Indische Nederlanders, 1930–2001	I	2003	58–66
– Niet-westerse derde generatie in 2003	III	2003	45–49
– Schatting aantal niet-westerse alloctonen in de afgelopen dertig jaar	III	2003	50–53
– Demografie van vijf niet-westerse herkomstgroepen vanaf 1972	III	2003	54–61
– Herkomst van niet-westerse alloctonen	IV	2003	7
– In Nederland relatief veel personen die in het buitenland zijn geboren	IV	2003	9
– 900 duizend personen met meer dan één nationaliteit	I	2004	7
– Afghanen in Nederland	I	2004	49–52
– Gemiddelde leeftijd nietwesterse alloctonen neemt toe	II	2004	5
– Een op 18 inwoners heeft dubbele nationaliteit	II	2004	5
– Aandeel nietwesterse alloctonen per buurt, Rotterdam	II	2004	12
– Iraniërs in Nederland	II	2004	54–58
– Naturalisaties in 2002	II	2004	69–72
– Kaapverdianen in Nederland	III	2004	85–89
– Aandeel nietwesterse alloctonen per buurt, Den Haag en Utrecht	IV	2004	11
– Alloctonen aan het werk	IV	2004	75–84
– Minder autochtone, meer allochtone 20–64-jarigen	I	2005	5
– Voormalig Joegoslaven in Nederland	I	2005	98–103
– Nederland en Polen demografisch vergeleken	I	2005	104–109
– Gemeenten naar aandeel westerse alloctonen	III	2005	6
– Aandeel niet-westerse alloctonen per gemeente, 2005	III	2005	7
– De demografische levensloop van jonge Turken en Marokkanen	III	2005	70–76
– Jonge Turken en Marokkanen over gezin en taakverdeling	III	2005	77–82
– Afrikanen in Nederland	III	2005	83–89
– Concentratie alloctonen toegenomen	III	2005	90–95
– Demografie van de alloctonen in Nederland	III	2005	96–117
– Aandeel nietwesterse alloctonen in Rotterdam	IV	2005	11
– Eerste generatie Antillianen naar geboorteeiland	IV	2005	22–24
– Sterke toename alleenstaande moeders onder alloctonen	IV	2005	34–38
– Recente trends in de vruchtbaarheid van nietwesterse allochtone vrouwen	I	2006	15–31
– Sociaal-economische positie van eerste generatie Antillianen en Arubanen in Nederland	II	2006	45–47
– Naast herkomstgroepering ook nationaliteit?	II	2006	63–71
– Determinanten van de vruchtbaarheid onder allochtone vrouwen	III	2006	14–18
– Zelfdoding onder Nederlandse Surinamers naar etniciteit	III	2006	23–28
– Migranten en werknemers uit de Oost-Europese lidstaten van de Europese Unie	III	2006	33–39
– Surinamers in Nederland en Suriname	IV	2006	6
– Aandeel niet-westerse alloctonen onder 4- tot 12-jarigen, 2006	I	2007	7

– Aandeel Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen/Arubanen in Amsterdamse buurten	I	2007	11
– Geboorteplaats en etnische samenstelling van Surinamers in Nederland	I	2007	74–78
– Weer minder asielzoekers in de Europese Unie	II	2007	12–16
– Antilliaanse en Arubaanse verdachten van misdrijven	II	2007	36–38
– Allochtonenprognose 2006–2050: belangrijkste uitkomsten	II	2007	60–67
– Vreemdelingen	III	2007	11
– Schatting van het aantal voormalig Joegoslaven naar huidig herkomstgebied	III	2007	38–47

Vruchtbaarheid en geboorteregeling

– Geboorten steeds vaker in nazomer	II	2003	10
– Vruchtbaarheid in Urk het hoogst, in Vaals het laagst	III	2003	7
– Effect van seksevoorkeur op gezinsvorming	IV	2003	44–45
– Tiernormoeders: recente trends en mogelijke verklaringen	I	2004	13–22
– Geboorteregeling in 2003	I	2004	23–27
– Forse groei aantal niet-echtelijke geboorten	II	2004	5
– Top-25 van gemeenten naar aandeel niet-echtelijke geboorten	IV	2004	7
– Seizoensfluctuaties in geboorten: veranderde patronen door planning?	IV	2004	14–22
– Door omstandigheden vaak geen of één kind	I	2005	42–45
– Regionale verschillen in vruchtbaarheid: een verklarend model	I	2005	46–55
– Ontwikkeling van het totaal vruchtbaarheidscijfer in Europa	II	2005	9
– Geloof en vruchtbaarheid	IV	2005	10
– Regionale verschillen in de vruchtbaarheid van autochtonen en allochtonen	IV	2005	25–29
– Ongeplande zwangerschappen	IV	2005	30–33
– Aandeel levendgeborenen met een moeder van 35 jaar of ouder	I	2006	8
– Recente trends in de vruchtbaarheid van niet-westerse allochtone vrouwen	I	2006	15–31
– Verhuizen en geboorte van het eerste kind	II	2006	6
– Aantal geboorten per duizend inwoners in de vier grote steden	II	2006	11
– Minder bevallingen in het weekend	III	2006	6
– Determinanten van de vruchtbaarheid onder allochtone vrouwen	III	2006	14–18
– Aandeel niet-echtelijke geboorten per gemeente, 2005	IV	2006	8

Sterfte en doodsoorzaken

– In Nederland relatief weinig verkeersdoden	II	2003	9
– Sterfte aan dementie	II	2003	24–28
– Medische beslissingen rond het levenseinde in 2001	II	2003	29–32
– In Nederland relatief weinig zelfmoorden	III	2003	9
– Zelfdoding in de afgelopen eeuw	III	2003	10
– Sterftetekansen en doodsoorzaken van niet-westerse allochtonen	III	2003	12–27
– Doodsoorzaken op hoge leeftijd	III	2003	28–29
– Drugsgelateerde sterfte	III	2003	30–32
– Moord en doodslag 1997–2001	III	2003	33–35
– Geschiedenis van de Nederlandse doodsoorzakenstatistiek	III	2003	36–37
– Sterfte aan kanker in 1952 en 2002	IV	2003	10
– Verschillen in zuigelingensterfte	I	2004	10
– Trends in doodsoorzaken, 1970–2002	I	2004	34–39
– Recente ontwikkelingen rond zelfdoding in Nederland	I	2004	40–48
– Meer crematies dan begravenissen	II	2004	5
– Aantal verkeersdoden stijgt licht in 2003	II	2004	6
– Sterfte door hart- en vaatziekten	II	2004	10
– Moord en doodslag in Nederland, 1992–2001	II	2004	24–32
– Depressie, hartziekte en sterfte bij ouderen	II	2004	33–35
– Ontwikkelingen rond de perinatale sterfte in Nederland	III	2004	15–31
– Ontwikkelingen in alcoholgerelateerde sterfte in Nederland	III	2004	32–39
– Sterftetrends onder ouderen in zeven Europese landen van 1950–1999	III	2004	40–51
– Crimineel leven: vroeg en niet-natuurlijk sterven	III	2004	52–59
– Analyse van doodsoorzaken op basis van overlevingstafel- technieken, 1970–2003	IV	2004	23–36
– Dodelijke ongevallen in de privésfeer	IV	2004	37–42

– Longkankersterfte bij mannen blijft hoger	I	2005	5
– Minder sterfte door mildere temperaturen en uitblijven griep	I	2005	5
– Sterfte aan longkanker per 100 duizend inwoners, 2002–2003	I	2005	7
– Sterfterisico en welstand	I	2005	9
– Trends in moord en doodslag 1911–2002	I	2005	56–63
– Sterfte aan diabetes	I	2005	64–68
– Gemeenten naar aantallen overledenen	II	2005	7
– Sterfte door ziekten van de kransvaten per 100 duizend inwoners naar COROP, 2002–2003	II	2005	8
– Tuberculose als Volksvijand	II	2005	10
– Levensverwachting van vrouwen	III	2005	8
– Hoe lang leefden wij? Historische veranderingen in de levensduur en de doodsoorzakenpatroon	III	2005	13–25
– De toekomst van onze levensverwachting	III	2005	26–56
– Een kwart eeuw wiegendood in Nederland	III	2005	57–63
– Aantal verkeersdoden sterk gedaald	III	2005	64–69
– Levensbeëindigend handelen vooral bij kanker	IV	2005	6
– Relatie tussen sterftetrends op middelbare en hoge leeftijd. Is er sprake van sterfteselectie?	IV	2005	53–60
– Geografische verschillen in de kans om door moord of doodslag te overlijden	IV	2005	61–68
– Gezonde en ongezonde beroepen	I	2006	10–11
– Zelfdoding onder Nederlandse Surinamers naar etniciteit	III	2006	23–28
– Recente ontwikkelingen rond moord en doodslag	III	2006	29–32
– Sterfte door longkanker in de Europese Unie	IV	2006	9
– Enkele ontwikkelingen rond de sterfte in langetermijn-perspectief	IV	2006	46–57
– Dodelijke bedrijfsongevallen: recente ontwikkelingen	IV	2006	58–61
– Sterfte door coronaire hartziekten in de Europese Unie	I	2007	9
– Sociaal-economische verschillen in sterfte en gezondheid in Nederland	I	2007	34–44
– Medische beslissingen rond het levenseinde nauwelijks van invloed op de levensverwachting	II	2007	17–35
– Aantal verkeersdoden in Nederland relatief zeer laag	III	2007	10
– Achtergronden en berekeningswijzen van CBS-overlevingstafels	III	2007	66–77

Migratie en verhuizingen

– Asielverzoeken: veel minder in Nederland, stabiel in EU	I	2003	9
– Een derde van de immigranten binnen zes jaar weer vertrokken	I	2003	45–48
– Ontwikkelingen in de volgmigratie van asielmigranten	II	2003	13–19
– Arbeidsmigranten en hun gezinnen	II	2003	20–23
– Minder immigranten dan emigranten	III	2003	4
– Herkomst van niet-westerse allochtonen	IV	2003	7
– Regionale vestigingspatronen van immigranten, 1988–2002	IV	2003	38–43
– Oudkomers en tweede generatie allochtonen	I	2004	53–55
– Minder immigranten	II	2004	5
– Afname asielaanvragen	II	2004	9
– Migranten: wie komen, wie gaan terug en wie laten hun gezin overkomen?	II	2004	36–42
– Immigratie uit Europese Unie hangt samen met conjunctuur	II	2004	43–44
– Immigranten op de arbeidsmarkt	II	2004	45–53
– Helpt Nederlandse emigranten keert weer terug	IV	2004	43–45
– Verhuizingen en huishoudensveranderingen in Nederland: verschillen tussen COROP-regio's	I	2005	84–89
– Binnenlandse migratie: verhuismotieven en verhuisafstand	II	2005	75–81
– Regionale verschillen in migratie over korte afstand: een ruimtelijk interactiemodel	II	2005	82–92
– De prijs van migratie: selectieve verhuisstromen van de vier grote steden	I	2006	37–44
– Immigratie neemt weer toe	II	2006	4
– Verhuizen en geboorte van het eerste kind	II	2006	6
– Verhuisstromen, 1948–2004	II	2006	10
– Nederland: van immigratie- naar emigratieland?	II	2006	33–40
– Emigratie van autochtonen naar België	II	2006	41–44
– Migranten en werknemers uit de Oost-Europese lidstaten van de Europese Unie	III	2006	29–32

– Emigratie remt bevolkingsgroei	IV	2006	4
– Inkomensdynamiek en achterliggende verhuisstromen	IV	2006	41–45
– Herkomst en bestemming van Groningers	I	2007	6
– Vestigingsoverschot per gemeente, 2006	I	2007	8
– Meer immigranten, minder emigranten	II	2007	4
– Emigranten uit Amsterdam maken plaats voor studenten en starters	III	2007	7
– Binnenlandse verhuismobiliteit, 2006	III	2007	8
– Verhuiswensen uit het Woononderzoek Nederland 2006	III	2007	20–31

Huwelijkssluiting, relatievorming en –ontbinding

– Echtscheidingskansen van allochtonen: berekeningsmethode	I	2003	49–53
– Echtscheidingskansen van allochtonen: specifieke groepen	I	2003	54–57
– Flitsscheidingen in 2002	II	2003	11–12
– Allochtone huwelijken	II	2003	33–36
– Echtscheidingskansen van allochtonen: huwelijkscohorten 1991–2000	IV	2003	35–37
– Uitstel van samenwonen	I	2004	28–29
– Echtscheidingenkansen van allochtonen met of zonder kinderen	I	2004	30–33
– Steeds later in het huwelijk	II	2004	5
– Financiële gevolgen van echtscheiding voor man en vrouw	II	2004	19–23
– Bijna 400 duizend personen kiezen voor een lat-relatie	III	2004	60–63
– Bijna 5 duizend flitsscheidingen in 2003	III	2004	64–66
– Financiële gevolgen van de beëindiging van ongehuwd samenwonen voor man en vrouw	III	2004	67–74
– Trends in samenwonen en trouwen	IV	2004	46–60
– Financiële gevolgen van echtscheiding op de lange termijn	IV	2004	85–89
– Gemiddelde leeftijd bij eerste huwelijk in de EU-lidstaten	I	2005	8
– Arbeidsparticipatie van vrouwen rond de echtscheiding	I	2005	90–97
– Heeft Cupido een maat(je)? Over de integratie van allochtonen op de huwelijksmarkt	II	2005	65–74
– Conjunctuur en huwelijk	III	2005	9
– Echtscheidingen per gemeente	IV	2005	7
– Scheiden: motieven, verhuisgedrag en aard van de contacten	IV	2005	39–46
– Echtscheiding van ouders en kinderen	IV	2005	47–52
– Samenwoners van gelijk geslacht	I	2006	6
– Samenwoonrelaties stabiel	I	2006	32–36
– Trouwen vanuit het ouderlijk huis	III	2006	9
– Aantal echtscheidingsprocedures iets toegenomen	III	2006	19–22
– Zonder huwelijk een kind: een kwestie van geloof	I	2007	10
– Huwelijksluiting en - ontbinding	II	2007	6
– Gescheiden veertigers en vijftigers per gemeente	II	2007	7

Huishoudens en gezinnen

– Huishoudensontwikkelingen bij allochtonen	II	2003	37–44
– Huishoudensprognose 2002–2050: ontwikkelingen naar type en grootte	II	2003	54–58
– Huishoudensprognose 2002–2050: ontwikkelingen naar huishoudenspositie	II	2003	59–65
– Huishoudensprognose 2002–2050: ontwikkelingen naar burgerlijke staat	II	2003	66–74
– Demografische levensloop van jongeren na het uit huis gaan	III	2003	38–44
– Demografie van gezinnen	IV	2003	31–34
– Top-25 van gemeenten met grote gezinnen	II	2004	7
– Empty nest-moeders	II	2004	14–18
– Het gezinsdal: verandering van koopkracht na het krijgen van kinderen	IV	2004	61–67
– De Virtuele Volkstelling 2001: gezin en werk	IV	2004	68–74
– Bevolkingsaantal instellingen en tehuizen daalt verder	IV	2004	90–91
– Verhuizingen en huishoudensveranderingen in Nederland: verschillen tussen COROP-regio's	I	2005	84–89
– Aandeel eenpersoonshuishoudens per buurt, Amsterdam	II	2005	12
– Huishoudensprognose 2004–2050: belangrijkste uitkomsten	II	2005	14–18
– Huishoudensprognose 2004–2050: ontwikkelingen naar burgerlijke staat	II	2005	19–27
– Huishoudensprognose 2004–2050: ontwikkelingen naar huishoudenspositie	II	2005	28–32
– Aandeel gezinnen met drie of meer kinderen naar gemeente	IV	2005	8

– Sterke toename alleenstaande moeders onder allochtonen	IV	2005	34–38
– Samenleven en kinderen	II	2006	24–27
– Wonen zonder partner	II	2006	28–32
– Passende ouderenhuisvesting	III	2006	10
– Aandeel eenpersoonshuishoudens per gemeente	IV	2006	7
– Uit huis gaan van jongeren	IV	2006	34–40
– Vrouwen worden vaak alleen oud, mannen samen met een partner	II	2007	8
– Huishoudensprognose 2006–2050: veronderstellingen over burgerlijke staat en huishoudenspositie	II	2007	39–52
– Huishoudensprognose 2006–2050: belangrijkste uitkomsten	II	2007	53–59
– Een terugblik op het ouderlijk gezin	III	2007	15–19

Prognoses en scenario's

– Bevolkingsprognose 2002–2050: anderhalf miljoen inwoners erbij	I	2003	21–26
– Bevolkingsprognose 2002–2050: veronderstellingen	I	2003	27–33
– Allochtonenprognose 2002–2050: bijna twee miljoen niet-westerse allochtonen in 2010	I	2003	34–41
– Huishoudensprognose 2002–2050: ontwikkelingen naar type en grootte	II	2003	54–58
– Huishoudensprognose 2002–2050: ontwikkelingen naar huishoudenspositie	II	2003	59–65
– Huishoudensprognose 2002–2050: ontwikkelingen naar burgerlijke staat	II	2003	66–74
– Bevolkingsprognose 2003–2009: tragere bevolkingsgroei	I	2004	58–65
– Bevolkingsscenario's voor Nederland	I	2004	66–76
– Lange-termijn allochtonenscenario's voor Nederland	I	2004	77–82
– Enkele demografische en economische scenario's doorgelicht	I	2004	83–88
– Bevolkingsprognose 2004–2050: maximaal 17 miljoen inwoners	I	2005	12–18
– Bevolkingsprognose 2004–2050: veronderstellingen	I	2005	19–23
– Prognose van emigratie op basis van een retourmigratiemodel	I	2005	24–31
– Allochtonenprognose 2004–2050: belangrijkste uitkomsten	I	2005	32–41
– Huishoudensprognose 2004–2050: belangrijkste uitkomsten	II	2005	14–18
– Huishoudensprognose 2004–2050: ontwikkelingen naar burgerlijke staat	II	2005	19–27
– Huishoudensprognose 2004–2050: ontwikkelingen naar huishoudenspositie	II	2005	28–32
– Bevolkingsprognose 2004–2050: veronderstellingen over immigratie	II	2005	33–38
– Bevolkingsprognose 2004–2050: veronderstellingen over de asielmigratie	II	2005	39–45
– Prognose van gezinsvormende migratie van Turken en Marokkanen	II	2005	46–49
– Prognose van sterfte naar doodsoorzaken: model en veronderstellingen	II	2005	50–62
– Bevolkingsprognose 2005–2011: stabiele lage groei	I	2006	61–66
– PEARL: een nieuw regionaal prognosemodel	III	2006	40–50
– PEARL: uitkomsten van de regionale bevolkings- en allochtonenprognose 2005–2025 voor provincies	III	2006	51–59
– Waar wonen ouderen nu en in 2025?	III	2006	60–62
– Bevolkingsprognose 2006–2050: model en veronderstellingen betreffende de sterfte	IV	2006	62–77
– Bevolkingsprognose 2006–2050: veronderstellingen over de asielmigratie	IV	2006	78–84
– Bevolkingsprognose 2006–2050: belangrijkste uitkomsten	IV	2006	85–92
– Bevolkingsprognose 2006–2050: veronderstellingen over de geboorte	I	2007	45–56
– Bevolkingsprognose 2006–2050: veronderstellingen over immigratie	I	2007	57–64
– Bevolkingsprognose 2006–2050: veronderstellingen over emigratie	I	2007	54–65
– Huishoudensprognose 2006–2050: veronderstellingen over burgerlijke staat en huishoudenspositie	II	2007	39–52
– Huishoudensprognose 2006–2050: belangrijkste uitkomsten	II	2007	53–59
– Allochtonenprognose 2006–2050: belangrijkste uitkomsten	II	2007	60–67
– Huishoudensprognose 2006–2050: huishoudens naar herkomstgroep	III	2007	54–65

Internationaal

– Asielverzoeken: veel minder in Nederland, stabiel in EU	I	2003	9
– In Nederland relatief weinig verkeersdoden	II	2003	9
– In Nederland relatief weinig zelfmoorden	III	2003	9
– In Nederland relatief veel personen die in het buitenland zijn geboren	IV	2003	9
– Verschillen in zuigelingensterfte, 1960–2001	I	2004	10
– Afname asielaanvragen	II	2004	9
– Eenoudergezinnen in EU 9 procent van alle huishoudens met kinderen	III	2004	9

– Minder asielzoekers in de Europese Unie	III	2004	80–84
– Bevolkingsgroei in de EU–25 en in Nederland	IV	2004	9
– Gemiddelde leeftijd bij eerste huwelijk in de EU–lidstaten	I	2005	8
– Ontwikkeling van het totaal vruchtbaarheidscijfer in Europa	II	2005	9
– Levensverwachting van vrouwen	II	2005	8
– Vroege en late vruchtbaarheid	IV	2005	9
– Daling van het eerste huwelijkscijfer	I	2006	9
– Bevolking Europese Unie groeit vooral door migratie	I	2006	45–47
– Trouwen vanuit het ouderlijk huis	III	2006	9

Overig

– Veel uitkeringen onder niet–westerse allochtonen	I	2003	42–44
– Doorstroom niet–westerse allochtone scholieren naar vervolgonderwijs	II	2003	45–49
– Niet–westerse allochtonen in het voltijd hoger onderwijs	II	2003	50–53
– Steeds vaker twee werkende ouders in gezinnen met jonge kinderen	III	2003	6
– Afbakenen van moeilijk waarneembare bevolkingsgroepen	III	2003	62–68
– Provincie Utrecht telt relatief meeste hoogopgeleiden	IV	2003	6
– Het effect van non–respons onder allochtonen	IV	2003	52–57
– Zorg voor hulpbehoevende ouders	III	2004	75–79
– Werk en uitkering van Turkse en Marokkaanse immigranten	III	2004	90–96
– Ziekenhuisopnamen naar herkomstgroepering en diagnose, 1995–2001	III	2004	97–121
– Respons van eerste generatie allochtonen in het POLS	IV	2004	92–97
– Leefstijl– en risicofactoren voor hart– en vaatziekten bij jongeren	I	2005	69–83
– Enquêteonderzoek onder allochtonen: problemen, oplossingen en uitdagingen	I	2006	67–73
– Sociaal milieu en schoolkeuze	IV	2006	10
– Naar een nieuwe schatting van het aantal islamieten uit Nederland	III	2007	48–53

Andere CBS-publicaties

Statistisch Jaarboek

Dit boek bevat cijfers over alle aspecten van de Nederlandse samenleving: bevolking, inkomen, economie, prijzen, financiële markten, milieu en vele andere onderwerpen. Het verschijnt jaarlijks in januari.

Jaarlijks, 225 blz., € 18,50.

ISSN 0924-2686. Kengetal A-26.

Statistisch bulletin

Het Statistisch bulletin verschijnt wekelijks met de meest recente uitkomsten van alle statistische onderzoeken van het CBS.

www.cbs.nl

ISSN 0166-9680.

De Nederlandse Economie

Met deze publicatie beoogt het CBS op prettig leesbare wijze een breed en samenhangend overzicht te geven van de economie in Nederland. Behalve financieel-economische ontwikkelingen komen ook de arbeidsmarkt, bevolking, welzijn, milieu en regionale onderwerpen aan de orde.

Door Nederland te spiegelen aan het buitenland, wordt bovendien de internationale positie van ons land belicht.

Jaarlijks ca. 350 blz., € 15,60.

ISBN 90-357-1756-2. Kengetal P-19.

Kennis en economie 2006

Kennis wordt tegenwoordig als de vierde productiefactor gezien naast de traditionele factoren: land, arbeid en kapitaal. In de publicatie Kennis en economie 2001 staan de uitkomsten van de R&D-enquête over 1999 centraal. Naast de vergelijking met Nederlandse gegevens van voorgaande jaren, worden de uitkomsten ook in een internationaal perspectief geplaatst: de cijfers van andere landen binnen de EU en de OESO worden hier ook gepresenteerd.

Jaarlijks, 240 blz., € 32,00

ISBN 90-357-1606-X. Kengetal K-300.

De digitale economie 2006

Deze nieuwe CBS-publicatie beschrijft de omvang en groei van de binnenlandse ICT-sector. Voorts wordt aandacht besteed aan het gebruik van internet door huishoudens en aan de activiteiten door het Nederlandse bedrijfsleven op internet en andere elektronische netwerken. Daarnaast worden genoemde ontwikkelingen in Nederland vergeleken met die in de ons omringende landen.

Jaarlijks, blz., € 30,10.

ISBN 90-357-1880-1. Kengetal P-34.

Nationale Rekeningen

Deze publicatie geeft een compleet overzicht van de stand en de ontwikkeling van onze economie. Bevat gedetailleerde gegevens over de bedrijfstakken, over groepen producten en over ondernemingen, huishoudens en de overheid.

Jaarlijks ca. 300 blz., € 45,50.

ISBN 90-357-1649-3. Kengetal P-2.

De Nederlandse conjunctuur

Met de in 2000 opgestarte publicatie De Nederlandse conjunctuur wordt de basis van de vele CBS-conjunctuurgegevens een gedetailleerd, samenhangend overzicht gegeven van de recente ontwikkelingen in de Nederlandse economie. De samenhang wordt onder andere bereikt door het gebruik van de uitkomsten van de Kwartaalrekeningen, die een systematische beschrijving van de economie geven.

Kwartaal, € 49,35 per jaar.

ISSN 1566-3191. Kengetal P-104.

Teletekst

Conjunctuurinformatie en de meest recente CBS-persberichten staan op pagina 506 en 507 van NOS-Teletekst.

Internet

De CBS-website is te bereiken via <http://www.cbs.nl>. De site bevat statistische kerncijfers over de Nederlandse samenleving. Actuele statistische uitkomsten staan in persberichten die kunnen worden gedownload.

StatLine

StatLine is de gratis elektronische centrale databank van het CBS. In StatLine vindt u statistische informatie in de vorm van tabellen, teksten en grafieken. Alle resultaten kunt u bekijken, printen of exporteren. StatLine bevat tevens tijdreeksen over vele maatschappelijke en economische onderwerpen, over de regio en de conjunctuur. U kunt StatLine vinden op onze website:

<http://www.cbs.nl/> of direct via: <http://statline.cbs.nl/>.

Richtlijnen voor auteurs

Voor publicatie in *Bevolkingstrends* komen artikelen en korte bijdragen in aanmerking die betrekking hebben op de demografie van Nederland. Ook onderzoek naar variabelen die de demografische ontwikkelingen en ruimtelijke verschillen in bevolkingskenmerken beïnvloeden, zoals onderwijs en gezondheid, kunnen in *Bevolkingstrends* worden opgenomen. Gezien de onafhankelijke en objectieve opstelling van het Centraal Bureau voor de Statistiek, dienen de bijdragen vrij te zijn van subjectieve interpretaties en beleidsaanbevelingen.

Voor nadere informatie over de mogelijkheid tot plaatsing van externe bijdragen en voor richtlijnen met betrekking tot de kopij kunt u contact opnemen met de hoofdredacteur:
Joop Garssen, e-mail: Bevolkingstrends@cbs.nl

